

Kinesiska
företag lockas
av Afrika

s.6

Ekologisk
klädindustri
i ny kostym

s.8

Psykoanalys
gör folk
friskare

s.15

AXESS

6PF/388

Nummer 4 Maj 2007

Pris: 65 kr

TEMA VERKLIGHETEN INVADERAR FIKTIONEN

RECENSION

Amerikas
demokratiska
huvudvärk

FRIZON

KORRUPTIONEN
I PERONS FOTSPÅR

AXELARATION 4-15**NY SKOLA I MÄSTARNAS ANDA**

Therese Bohman tittar närmare på konstskolor som går på tvärs med modernismens konstideal. 4-5

MÖNSTERGILL EKOTREND

Anna Brodow rapporterar inifrån textilindustrin om hur den ekologiska produktionen av kläder får allt större utrymme i branschen. 8-9

Kultur. Cast drawing.
FOTO: HANS-PETER SZAMEIT

Billgren skriver ju som en ängel. Frågan är om någon annan svensk målare efter Hill har kunnat uttrycka sig så nyanserat...

Lars Gustafsson ger sin syn på Ola Billgrens känsla för bildkonsten. 8

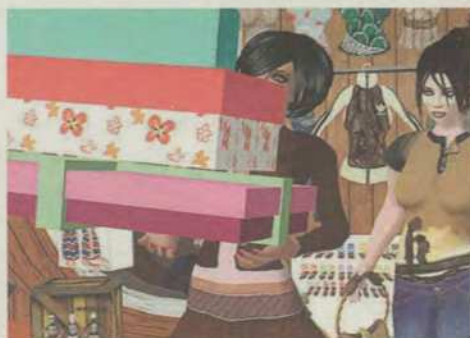
DEBATT: UPPBROTTET SOM IDEOLOGI

Regeringen verkar ha gjort uppbrottet till ideologisk kapphäst, skriver **Johan Wennström**. 14

TEMA: VERKLIGHETEN INVADERAR FIKTIONEN**16-25**

Overkligt och verkligt tenderar att flyta samman – inte bara i cybervärlden. **Wolfram Schmidgen** visar att blandade tillstånd återfinns redan i upplysningsteorin i 1700-talets England. Därför talar föremålen i den tidens populära berättelser. Författares förhållande till verkligheten har alltid varit talande.

Arne Melberg studerar självbilderna i samtida svensk *life writing*. På internet kompliceras ytterligare förhållandet mellan påhittade och riktiga världar. **Patrik Ström** och **Mirko Ernkqvist** undersöker hur.

Nästan som på riktigt.

©2007 LINDEN RESEARCH INC.

INTERVJU 26-27**"POSTMODERNISMEN LEDER FEL"**

Den spanske tänkaren **José Antonio Marina** går emot filosofins specialisering och försöker utveckla en helhetssyn på människan. I ett samtal med **Inger Enkvist** tar han avstånd från aktuella tanketrender.

José Marina.
ILLUSTRATION:
JOHAN PATRICNY

TRADITION 28-30**I MOZARTS NOTSPÅR**

Marion Lamberth tar sig an Mozarts ende namnkunnige elev, kompositören Johann Nepomuk Hummel. Trots sin stora produktion och sin internationella karriär är han i dag bortglömd.

FRIZON 31-35**KORRUPTIONEN STYR ARGENTINA**

Det argentinska samhället plågas av en omfattande korruption. **Nathan Shachar** ger en inblick i ett land där den som vill få något uträttat inte har råd med ett rent samvete. Det gäller både internationella storföretag och inhemska idealister. 31-33

Kollektivkorruption. Även bussbolagen är indragna.

FOTO: ANDREA JOSEPH

VILKET SPRÅK FÖRSTÅR GUD?

I Ryssland pågår en kyrklig språkstrid mellan traditionell kyrkoslaviska och modern ryska. **Per-Arne Bodin** diskuterar problemet och förklarar bakgrunden. 34-35

RECENSIONER 36-47**DEMOKRATINS INNERSTA VÄSEN UNDFLYR FORSKARNA**

Ludvig Beckman har läst om olika amerikanska definitioner av demokratibegreppet. Oavsett tolkning är forskarna ense om att demokratin i USA inte är helt välmående. 38-40

ÖVRIGA RECENSIONER

Böcker av Lee Alan Dugatkin, Brian Doherty, Lanny Ebenstein, Stephen Gaukroger, Norman J. W. Goda med flera.

AXESS

Axess är en tidskrift inom området humaniora/samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: Lisa Irenius, David Almer och Joakim Nilsson
Redaktionsassistent: Anna Ridderstad
Grafisk form: Lars Andersson
Redigering: Charlotte Arwedsson och Lotta Brandt
Korrektur: Håkan Hagwall
Repro: Sammy Elers-Svensson

Omslagsbilder: ©2007 Linden research inc. (stora bilden) och Scanpix

Verkställande direktör: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Karin Alm

Postadress: Tidskriften Axess
Jakobsbergsgatan 2, 6 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Internet: www.axess.se

Nästa nummer: Utkommer den 5 juni 2007.

Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Prenumerationsärenden: Helår om 9 nummer kostar 425 kronor. Prenumerationsärenden sköts via www.axess.se, telefon 031-743 99 05 eller e-post prenumeration@axess.se

Annonser: Kontakta Henrik Olsson, Ardeo. Tele nr 040-16 54 80. E-post: henrik.olsson@ardeo.se

Typsnitt: Indigo och Esans
ISSN: 1651-0941
Tryck: V-TAB, Västerås

När verklighet blir fiktion

Att gränserna mellan fiktion och verklighet är luddiga innebär inte att de inte existerar. I en värld där kommersiella krafter tenderar att upplösa alla värden, blir det viktigt att i vetenskapen slå vakt om vissa fundamentala förståelsekategorier.

JOHAN
LUNDBERG

johan.lundberg@axess.se

I en alltmer medialiserad värld ställs frågan på sin spets om förhållandet mellan verklighet och fiktion, mellan sanning och lögn, mellan realitet och simulering etcetera. I nyhetsrapporteringen förekommer alltmer av fiktiva inslag; på nätet erbjuds möjlighet att anta fiktiva identiteter; och i skönlitteraturen sker ideliga inympningar av dokumentärt material. I den akademiska världen tenderar man likaledes att betona de oskarpa gränserna mellan verkligheten och beskrivningen av densamma. Inte sällan har man under de senaste decennierna kunnat höra åsikten att forskarnas undersökningsresultat antar karaktären av ideologiskt och estetiskt färgade berättelser, lika styrda av samtida maktstrukturer som vilken roman som helst.

I ett sådant läge framstår det inte som speciellt överraskande att det i populärkulturen dyker upp filmer och tv-serier som just utforskar det som är temat i detta nummer av *Axess*: gränserna mellan fiktion och verklighet. I populärkulturen handlar det inte sällan om en motsättning mellan en drömd, fantiserad värld och den fysiskt konkreta värld, där vi lever. I *Matrix*-filmerna (1999–2003) undersöks till exempel den från Platons *Staten* och Descartes *Meditationer* kända frågan om vi med bestämdhet kan avgöra vad som är den "verkliga" verkligheten och vad som är en illusionens eller drömmens verklighet. Och i en film som *Truman Show* (1998) visar sig den värld där huvudpersonen vistas egentligen vara en enda stor kuliss – en jättelik, iscensatt dokusåpa. Också detta motiv går att spåra bakåt i tiden – i detta fall inte bara till Philip K Dicks roman *Time out of Joint* från 1959, där huvudpersonen upptäcker att hela den stad där han vistas bara är ett falsarium, utan även betydligt längre tillbaka, till Ludovico Ariostos *Orlando furioso* (1516) vars omarbetade version i Händeloperan *Alcina* (1753) gav för-

hållandevis stor spridning åt historien om hur den grönskande värld där huvudpersonen befinner sig visar sig vara en öde, karg ö.

Liksom i *Matrix* ligger det en intressant utopikritik invävd i frågan om man föredrar den falska, perfekta idealvärlden framför den icke-perfekta men ändå genuina världen. Men dessa populärkulturella alster kastar även ljus över det problematiska i den postmodernistiska kritiken av den traditionella vetenskapens objektivitetsanspråk.

När det i *Matrix*-filmerna visar sig att motståndskampen mot matrisen egentligen är en del av den grundläggande planen för densamma, kan detta ses som en illustration av hur svårt det kan vara att ta sig ur det system som man tror sig motarbeta och kritisera. På motsvarande sätt kan man fråga sig varför dagens postmodernt relativistiska uppfattning av världen skulle vara mindre tidsbunden och ha en större objektiv giltighet än andra, tidigare, lika kulturellt betingade verklighetsuppfattningar? Det är knappast överraskande att vi i en värld där tekniken tillåter oss att ideligen överskrida våra rumsliga begränsningar, har blivit andliga nomader. Utifrån det perspektivet framstår den relativistiska vetenskapssynen som en bekräftelse snarare än en kritik av de upplösningstendenser som utmärker den senkapitalistiska världen i stort.

Att gränserna mellan fiktion och verklighet är luddiga gör inte nödvändigtvis att de inte existerar. Framstår inte upprätthållandet av dessa gränser, liksom av en fast värdebas som vilar i upplysningstanken och har sin grund i värden som frihet och sanning, tvärtom som en radikal motståndshandling i en senkapitalistisk tillvaro där alla värden – estetiska, etiska, ekonomiska – tenderar att ideligen upplösas?

Johan Lundberg
Chefredaktör

INBLICK | KONSTUTBILDNINGAR

Ny skola i mästarnas anda

Therese Bohman porträtterar en konstutbildning på frammarsch.

VILL MAN LÄRA SIG spela piano – med betoning på "lära sig" – får man börja från början. Man studerar noter och tränar skalor. Ingen torde ifrågasätta det faktum att det tar tid att öva upp färdigheten i att spela och att det finns kunskap som ovillkorligen måste inhämtas för att det ska vara möjligt att fortsätta till nästa svårighetsnivå.

När det gäller måleri ser det annorlunda ut. Någonstans under 1900-talet lämnade konstskolorna den traditionella utbildningen bakom sig, den typ som praktiserats sedan renässansen. I stället valde man att arbeta med en pedagogik där det viktigaste, redan från början, var det egna uttrycket. Den process som förr motsvarade pianistens skalor – det tidsödande och slitiga arbetet att faktiskt lära sig teckna – ingår inte längre som ett moment vid konstskolor. Inriktningen Fri konst vid Kungliga konsthögskolan i Stockholm är (enligt skolans hemsida) "fri i den meningen att man inte förväntas göra saker enligt någon viss metod eller lära sig vissa saker för att få någon form av godkännande. Man måste själv hela tiden välja sin riktning och uppfinna den egna verksamheten" (citat från skolans hemsida).

Detta är en tanke som genomsyrar konstsynen i dag: uttryck framför teknisk kunskap. Att behärska de gamla teknikerna för teckning och måleri ter sig närmast lite kuriöst. I den mån krokiteckning förekommer vid dagens konstskolor är det sällan några längre övningar. Ofta

heter det att de bästa teckningarna gör man på kortast tid, under en minut; då lyckas man verkligen fånga rörelsen och uttrycket – vilket är det viktigaste.

BEHOVET AV EN KLASSISK konstnärlig utbildning är tydligt. Under de senaste åren har det i USA och Florens vuxit fram ett antal konstutbildningar av den mer klassiska typen. Och i Sankt Petersburg är kedjan av klassisk undervisning aldrig bruten. Modernismen slog inte igenom på samma sätt som i exempelvis Sverige, och vid Ilja Repin-institutet har konstutbildningen sett i princip likadan ut sedan mitten av 1700-talet.

I Sverige har två skolor av denna typ öppnat, båda under det senaste året. De är oberoende av varandra, men båda är avknoppningar från Florence Academy of Art i Florens, en skola grundad av amerikanen Daniel Graves i början av 1990-talet. Tillströmningen av skandinaver har varit konstant under de år som skolan existerat, och eftersom det finns en brist på sådan utbildning i Norden bestämde sig Joakim Ericsson för att starta en filial i Sverige. Med tanke på det centrala läget i ett nordiskt perspektiv valde man Göteborg och Mölndal. Och i Solna håller Atelier Stockholm, grundad av Sanna Tomac och Hans-Peter Szameit, på att etablera sig i en vackert gammal byggnad.

Joakim, Sanna och Hans-Peter är alla före detta studenter vid skolan i Florens, och undervisningen vid de

svenska filialerna är upplagd efter samma mönster som där. Parallellt med det ständigt pågående krokitecknandet följer man stegen i den klassiska teckningskurs som utvecklades av fransmannen Charles Bargue runt 1870. I samarbete med den mer kände konstnären Jean-Léon Gérôme skapade han en steg-för-steg-kurs som går ut på att träna både hand och öga genom att kopiera – först förhållandevis enkla pedagogiska teckningar av kroppsdelar, sedan mer avancerade bilder av klassiska skulpturer. Det är en långsam och tålmodsprövande process. Att utföra en exakt kopia av en teckning av en hand, tar svindlande fem veckor. Sedan går man stegvis vidare med svårare övningar; från tvådimensionella förebilder till tredimensionella, där man börjar teckna av gipser (det som kallades "antikritning" förr och ingick som moment i utbildningen vid den svenska Konstakademien, när exempelvis Carl Larsson och Anders Zorn gick där). Också tekniken ökar stegvis i svårighetsgrad; från kol till blyerts och grisaille (svart, vit och rå umbra – den senare för att kunna ge gråskalan varma och kalla toner), innan man slutligen börjar arbeta med färg.

TILL EN BÖRJAN handlar det om att lära sig se ljus och skugga, om att åstadkomma rätt svärta i det svarta och att hitta de små skillnaderna i nyanser för exakt återgivning av formen, som modelleras av ljuset. I Florence Academys Mölndal-filial vetter alla fönster mot norr, precis som i ateljéer förr i tiden, eftersom norrljuset är det mest konstanta och samtidigt mest opåverkat av solens vandring under dagen. Skolans mål med all undervisning är att komma så nära naturen som möjligt. På så sätt är Florence Academy en hantverksutbildning; det handlar om att man ska lära sig att behärska en teknik till fullo.

– Det vi lär ut är realism, att kopiera verkligheten, säger Joakim Ericsson och betonar att det inte handlar om att komma till skolan och producera konst, utan att träna, och att det är skillnad på övning och det konstnärskap man därefter väljer att ägna sig åt. Vill man måla vackra bilder här får man se till att göra verkligheten vacker.

Upplägget på Atelier Stockholms utbildning är liknande. Även här utgår man från Bargues tecknings-

Känsla för detaljer. Klassiskt skolade konstnärer upplevs som provocerande inom dagens konstvärld. "Det mest förbjudna är att vilja måla vackert", säger Sanna Tomac vid Atelier Stockholm.

FOTO: HANS-PETER SZAMEIT

Realism. I filialen i Mölndal tar man krokitecknandet på allvar.

FOTO: HANS-PETER SZAMEIT

kurs varvad med kroki, och tränar metodiskt upp elevernas kunskaper i teckning. Men man blandar även den stränga, tekniskt inriktade undervisningen med sådant som stimulerar den egna fantasin. En dag i veckan är vigd åt uppgifter som inte har med teckningsundervisningen att göra, fria uppgifter med utgångspunkt i exempelvis litteratur som utmanar fantasin. Sanna Tomac och Hans-Peter Szameit anser att detta inslag i undervisningen är ett sätt att undvika likriktning bland skolans elever och poängterar att det som lärs ut är teknik, inte en viss typ av estetik. Man gör även frekventa museibesök. Hans-Peter Szameit påpekar vikten av dessa:

– Att se och uppleva skönhet

påminner om vad det är man gör här egentligen. Skönhet inspirerar till skönhet.

– Som student borde man kunna få välja vad man vill ha för slags utbildning, och faktum är att man i Sverige inte har kunnat välja en kvalificerad utbildning i realistiskt måleri på hundra år, säger Sanna Tomac. Det känns verkligen som att det mest förbjudna är att vilja måla vackert.

I SVERIGE BLEV MODERNISMEN efter sitt intåg allena rådande och är nu institutionaliserad – det som en gång var avantgardets estetik har sipprat ner till de breda massorna och med tiden blivit synonymt med god smak, om man är en smula uppläst. Joakim, vid skolan i Mölndal, anser att detta är en del av orsaken till situationen vid landets konstskolor.

– Modernismen fick ett så brett genomslag i Sverige att den har blivit det enda alternativet. Alla professorer och lärare på landets högre

konstskolor är andra eller tredje generationens modernister – de hade själva lärare som var modernister. Intresset att lära ut klassiskt, realistiskt måleri är inte bara lågt, det är dessutom svårt att genomföra i praktiken, eftersom ingen längre behärskar tekniken.

Även Sanna Tomac och Hans-Peter Szameit känner igen sig i den tanken. De upplever båda två att den samtida konsten är fast i modernismens tradition att ständigt vilja ifrågasätta och provocera, och anser att den typen av konst gör det ganska lätt för sig, trots att den gärna vill tro motsatsen.

– Vill man provocera är det inte svårt; att förolämpa exempelvis någons politiska uppfattning eller religion, säger Hans-Peter. Det är en konst vars främsta mål är att vara originell, medan det vi gör här har som yttersta mål att vara lika bra som det bästa som någonsin skapats, säger han och pekar på den vägg av böcker som utgör skolans bibliotek.

– Det brukar ju heta att en bild säger mer än tusen ord, och det är ungefär vad vi anser att konst ska vara ... medan en stor del av samtidskonsten fungerar tvärtom: den behöver tusen ord för att bli begriplig, eftersom den mest av allt fungerar som illustration till en teori.

BARGUES TECKNINGSKURS, som är grunden vid de två svenska skolorna, användes inte – som man kanske kan tro – enbart av artonhundratalets klassicister. Både van Gogh och Picasso lärde sig under studieåren teckna med hjälp av den. Två av den moderna konstens portalgestalter var alltså klassiskt skolade – vilket väl får sägas bevisa båda skolornas övertygelse om att man med tecknandet i bagaget kan utvecklas åt vilket håll man vill sedan, och att den realism som skolorna lär ut mer handlar om att skapa en större vallsituation för konstnärerna än vad som är fallet på de förment "fria" konstutbildningarna.

Väljer man att fortsätta med det realistiska måleriet efter avslutad utbildning anser Joakim att det är relativt enkelt att försörja sig – medan man som konceptuell konstnär utbildad vid exempelvis Kungliga konsthögskolan är mer beroende av stipendier för att kunna överleva. Konceptuell konst har få köpare bland "vanligt folk", medan en skicklig porträttkonstnär har det lättare:

– När man har gått den här utbildningen säljer man sina verk ... men man får aldrig några stipendier.

THERESE BOHMAN
Litteraturkritiker i Aftonbladet

Farväl till vapnen

I SKOTTLINJEN. Europa sägs lida brist på en gemensam offentlighet, men ibland anas åtminstone fröet till en sådan. Inte minst när det är massskjutningar i USA, som den på Virginia Tech-universitet den 16 april.

Över hela Europa rapporteras det ymnigt om händelsen, och ofta beskrevs den som en typiskt amerikansk företeelse. Det vill säga: något som vi européer är förskonade ifrån. *La Repubblica* nästan frossade i amerikanska massakrer sedan 1966 – "en lång ström av blod". Våldet i Nordamerika tycks vara, för att citera Pierre Rousselin i *Le Figaro*, "ett samhällsdrag som får många européer att känna sig överlägsna".

MEN GÖR INTE europeiska medier det lite väl lätt för sig, när de förfasar sig över hemskheterna över there? I Schweiz är det rent av värre när det gäller tillgången på vapen, skriver Adrien Bron i *24 heures*. Och även Europa har drabbats av massmord liknande det i Virginia. Till exempel

Dödligt. Men är problemet vapnet eller människan?
FOTO: ISTOCKPHOTO

dödade 18 personer i Erfurt i Tyskland 2002, och 8 personer i Nanterre i Frankrike samma år.

Inte ens de amerikanska argumenten i vapenfrågan är så annorlunda

som det ges sken av, hävdar kolumnisten Deborah Orr i *The Independent*. Också i Storbritannien har man problem med vapenbrott, i huvudsak bland den svarta befolkningen, påpekar Orr. Och även i Storbritannien finns en föreställning, formulerad av inte minst Tony Blair, om att missbruk av vapen ändå inte är något som berör det vidare britiska samhället. Detta, skriver Orr, är inte så annorlunda från den amerikanska uppfattningen "att det inte är vapen som dödar folk utan galningarna i vilkas händer de utan möda hamnar".

LISA IRENIUS

NYHETER CARLSSON BOKFÖRLAG

Inbunden, 233 sidor

DET FÖRNEKADE MÖRKRET

Bilder av den undre människan

JÖRAN MJÖBERG

»Genom hela människans medvetna historia... tycks en upplevelse av en annan, inre människa återkomma i många sammanhang... Det är en människa som nästan alltid är i revolt mot det psyke hon är bosatt inom, en inre människa som tolkar sitt uppror mot det givna, det medfödda, det uniformerade.« Så inleder Jöran Mjöberg denna både högtintressanta och drabbande studie i människans svartare sidor. Till sin hjälp tar han, som alltid, exempel ur den aldrig sinande världslitteraturen.

DET FÖRNEKADE MÖRKRET blev Jöran Mjöbergs sista bok. Han avled 2006.

INSIKTER OCH ÅSIKTER

Gunnar Hirdmans kunskapssyn och bildningsdiskussion

LARS ARVIDSON

Gunnar Hirdman var en av de klassiska folkbildarna i ett svunnet Sverige. Hans credo och verksamhet förknippas snarare med studier än propaganda, tillika uttrycket »Utbildning ger färdighet – bildning ger värdighet«. Detta är en biografi om mannen som kom att förändra bildningsidealen i Sverige.

Inbunden, 250 sidor

STORA NYGATAN 11, 111 37 STOCKHOLM
TEL 08-445 244 50 FAX 08-796 84 37
WWW.CARLSSONBOKFÖRLAG.SE

UTBLICK | HANDELSRELATIONER

Afrika blickar österut

Den svarta ekonomin lockar Kinas expansionslust.

VART MAN ÄN VÄNDER SIG i världen gör sig Kinas ökande makt och tyngdpåmind. Det sker genom stark varuexport, utlandsetablering av storföretag och genomarbetade diplomatiska ansträngningar. Den afrikanska kontinenten har också fått kinesernas sökarljus på sig. Mao Zedongs Kina stöttade visserligen revolutionära, antikoloniala rörelser i Afrika, men detta skedde mer med utgångspunkt i rivaliteten med Sovjetunionen än av genuin solidaritet med förtryckta afrikanska folk. I början av 2000-talet är den kinesiska närvaron påtaglig i nästan alla Afrikas länder. I Shanghais och Hongkongs gigantiska containerhamnar lastas världens största oceangående fartyg på kurs mot bland annat Kapstaden och Nairobi. Med last av koppar, olja och järn återvänder de sedan till kinesiska raffinaderier och smältverk.

Maoismen reste till Afrika, även om Mao Zedong aldrig gjorde det. I våra dagar åker den nuvarande presidenten Hu Jintao dit men inte för att exportera ideologi utan för att få utrikeshandeln att växa. Med sig har han penningstinna löften och idéer om att smida ett strategiskt partnerskap mellan Kina och Afrika. Och intresset verkar vara ömsesidigt; regeringschefer och statsöverhuvuden från 48 afrikanska länder mötte Hu på ett mycket uppmärksammat toppmöte i Peking i november 2006. Hu Jintao har nu sammanlagt gjort tre afrikanska rundresor enbart under 2000-talet; den senaste gick genom åtta länder, däribland Sydafrika och Sudan, och genomfördes under tio dagar i februari 2007. Kinas rendez-vous med Afrika handlar i allt väsentligt om att tillförsäkra de kinesiska industrierna olja, energi och råvaror. Att försäkra sig därom har blivit allt viktigare för den kinesiska utrikespolitiken. Kina får i dag så mycket som en tredjedel av all sin

olja från Afrika. Kinesiska företag äger och exploaterar stora mineral-fyndigheter som koppar och järn i Gabon och Zambia. I Zimbabwe vill man åt landets stora tillgångar på dyrbar platina. Under, och i kölvattnet av, det stora sino-afrikanska toppmötet i Peking i november 2006, utställde den kinesiska regeringen många löften. För det första ska biståndet fördubblas över en treårsperiod. För det andra ska tre miljarder dollar ges i nya lån, samtidigt som stora skuldavskrivningar ska genomföras för de fattigaste afrikanska länderna. I goodwill-satsningen ingår också att bygga ett jättestort konferenscentrum för Afrikanska Unionen (AU). Hu Jintaos afrikanska resor är ett uttryck för den intensifierade globala energikamp, som förs med andra stora aktörer som USA, Japan och Indien,

ännu inga stora militärutbyten eller militärbaser i Afrika.

Den sydafrikanske presidenten Thabo Mbeki är egentligen det enda afrikanska statsöverhuvud som har tagit upp den kritik som har framförts från både företagare och fackföreningar om kinesisk nykolonialism. Att Mbeki har lyft frågan har förstås att göra med att Sydafrika är en demokrati med någorlunda fria massmedier. Andra afrikanska ledare kan genom sin dominans över svaga, politiska system lättare avfärda kritiken. Mbeki måste däremot ta hänsyn till opinionen inom ANC, fackföreningsrörelsen – och (i mindre utsträckning) oppositionspartierna.

Ligger det då någon sanning i talet om nykolonialism eller sinokolonialism? Nej, det går inte att likna Kinas nymornade Afrikaintresse vid

I Shanghais och Hongkongs gigantiska containerhamnar lastas världens största oceangående fartyg på kurs mot bland annat Kapstaden och Nairobi.

i takt med att Mellanöstern blir en allt osäkrare plats.

DEN KINESISKA LEDNINGEN talar alltså om ett "nytt strategiskt partnerskap" med Afrika. Det syftar till att stärka gamla kinesiska vänskapsband och samtidigt knyta helt nya band. Det ligger också i Kinas intresse att bygga upp solida politiska allianser inför framtiden, som kan medföra ömsesidigt stöd i multilaterala sammanhang inom till exempel Förenta Nationerna. Men det bör betonas att det (än så länge) enbart är fråga om ekonomiska och politiska alliansbyggen – även om vapenförsäljning till Sudan och Zimbabwe fortsätter. De snabbt industrialiserande stormakterna Kina och Indien har åtminstone

de europeiska stormakternas plundringar under 1800- och 1900-talen, eller det kalla krigets brickspelestänkande. Snarare än

att tänka i termer av nykolonialism kan man konstatera att det kinesiska engagemanget i huvudsak är bra för Afrika; kontinenten bereds en väg ut ur mediernas och storpolitikens skuggor och de västerländska företagens likgiltighet. Allt intresse och all ny uppmärksamhet inför Afrika och dess marknader är sannolikt bra för utvecklingen. Afrikana kan säga nej till Kina. Men just nu är de erbjudanden kineserna kommer med alldeles för bra för att motstå. Västerlandet predikar frihandel och investeringar som afrikanerna inte ser röken av. Lån som förmedlas är belagda med politiska villkor. Kineserna villkorar däremot inga lån, samtidigt som de investerar. Handeln mellan Kina och Afrika har ökat med fem gånger sedan

Hu Jintao och Thabo Mbeki. Samarbetet mellan Kina och Afrika har blivit en politisk maktfaktor, menar Johan Lagerkvist, som i augusti utkommer med boken *Kina i globaliserings mitt* (Bokförlaget DN).

FOTO: SIPHIWE SIBEKO/SCANPIX

2001 och är nu hela 55,5 miljarder dollar per år. Den kinesiske premiärministern Wen Jiabao hoppas att handeln kommer att gå över drömgränsen 100 miljarder år 2010. Men om kineserna vill behålla sitt begynnande övertag i Afrika måste också motköp och satsningar på lokala jobb komma.

I SLUTET AV FÖRRA ÅRET kunde kinesiska tv-tittare följa serien *Daguo jueqi* ("Stormakternas uppgång") som gick på den kinesiska centraltelevisionen. Avsnitten beskrev hur åtta av världens länder sedan 1500-talet gått från mindre betydelse till att bli stormakter. Särskilt viktiga parametrar ansågs etablerandet av handel, sjöfart, öppenhet mot omvärlden och tillgången på naturresurser vara. Man kan tolka hela tv-serien som en sorts furstespegel för en blivande supermakt. Vanliga kineser håller på att vänja sig själva vid tanken – nu är det också dags för den övriga världen att inse den globala maktförskjutning som sker i östlig riktning. De afrikanska staterna har vänt ögonen österut. Därför har också ett nytt stort spel

Fransk politik är åter en bästsäljare

BÖCKER. Under det senaste året har det skrivits mycket om franska politiker – och franska politiker har flitigt skrivit om sig själva. Väljarnas intresse kan man inte heller klaga på. Försäljningen av politisk litteratur ökade med 80 procent i Frankrike år 2006. Det går inte längre att räkna bästsäl-

jarna bland de 200 politiska böcker som har kommit, konstaterade nyligen veckomagasinet *Le Nouvel observateur*. Inte minst presidentkandidaternas böcker har sålt som smör. Nyligen kom Ségolène Royals efterlängtna *Maintenant*, med en rejält tilltagen första upplaga. Men det finns en bok som ingen vill köpa, påpekar tidningen: *La dernière marche*, av Jean-Pierre Raffarin. Boken

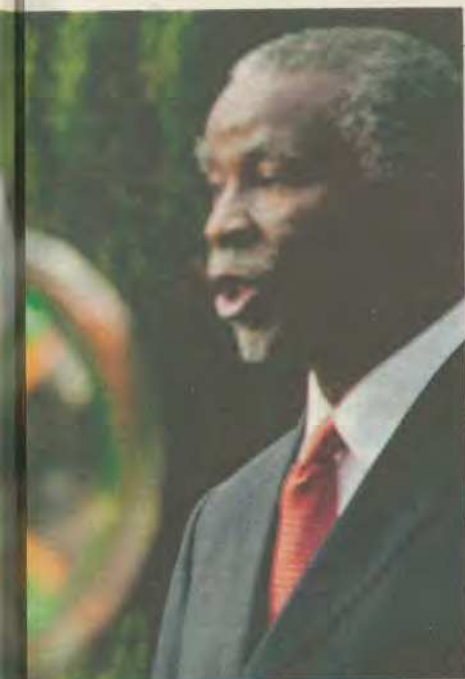
har formen av ett öppet brev med råd till Sarkozy – trots att författaren själv hade begränsade framgångar som tidigare premiärminister. Å andra sidan tycks råden gälla mycket annat än politik. Han som har goda chanser att bli Frankrikes nästa president uppmanas bland annat att äta rejäla frukostar, ringa sin mor efter tv-framträdanden och reducera intaget av jordnötter.

LISA IRENIUS

Den blomstertid nu kommer

NATIONALISM. Så här i vårtider tittar de fram. En del blommor är emellertid lika som bär: Sverigedemokraternas partisymbol samt årets majblomma. **JN**

om Afrika, dess naturresurser och politiska lojaliteter, inlett. Många olika nationella intressen kämpar om inflytandet i de olje- och mineralrika afrikanska staterna

Det finns också risker och nackdelar för Afrika med ett närmande till Kina. Nackdelarna bygger på att ett nytt men klassiskt beroendeförhållande för Afrikas del uppstår: råvaror går ut och bearbetas till industri- och konsumtionsvaror och går sedan tillbaka i andra riktning. Afrika behöver en egen industrialisering. Afrikanska ledare måste se till att åstadkomma lösningar, så att det sker en teknologi- och kunskapsöverföring från kinesiska till inhemska företag. På just detta område agerade kinesiska myndigheter klokt mot västerländska företag som kom till Kina på 1980- och 90-talen. De, om några, vet hur tekniska och ekonomiska fördelar utvinns från utlandsinvesteringar. Om afrikanska regeringar studerade den kinesiska samtidshistorien och agerade på liknande vis, och ställde smarta motkrav på kineserna, skulle en inhemsk industrialisering och exportledd tillväxt stimuleras.

DET STRATEGISKA partnerskapet mellan Kina och Afrikas länder ser ut att gynna båda parter. Den kinesiska sidan får tillgång till råvaror som olja och mineraler. I vågskålen för Afrika ligger skol- och hälsovårdsrelaterat bistånd, utökad handel, kinesiska investeringar inom byggnads- och gruvnäringen samt satsningar på infrastruktur. Inget av detta är förbundet med de politiska villkor som det senaste decenniet har ackompanjerat västerländskt bistånd. Påbud om att synliga framsteg i fråga om transparens, ansvarsutkrävande och korruptionsbekämpning är villkor för lån, har kommit att kallas för Washington-konsensus, eftersom Världsbanken och IMF har sina säten där. Man ska inte underskatta att afrikanerna i

samarbetet med Kina slipper känna sig hunsade och övervakade av västerländska organisationer och länder. All assistans från Peking är egentligen utan politiska villkor, även om diplomatisk kontakt med Taiwan givetvis inte tolereras från kinesisk sida. Det största problemet för Afrikas befolkningar och kontinentens utveckling på sikt, handlar egentligen inte om innehållet i handelsutbytet utan om att en Washington-konsensus förbyts i en Peking-konsensus. Den senare är just avsaknaden av politiska villkor för bistånd eller lån. Risken är att det kinesiska ekonomiska engagemang- et mest gynnar sittande eliter, försvårar ansvarsfull hantering av statsfinanser och bromsar demokratiseringsprocesser. Det är illa nog om konkurrensen kring oljetillgångarna i Sudan, Tchad, Ekvatorialguinea, Gabon och Angola spår på etniska konflikter i dessa länder. I värsta fall kan spänningarna också komma att stegras till en global nivå; det vore olyckligt med en ny supermaktstävling mellan USA, Kina och Indien, som enbart leder till att vissa afrikanska ledare enkelt spelar ut dem mot varandra. Risken är att Afrikas befolkningar sitter med Svarte Petter, medan kleptokrater och diktatorer även fortsättningsvis överför delar av statsbudgeten till privata konton utomlands. Den konkreta kinesiska utmaningen i Afrika är därför inte i första hand en resurskamp utan en demokrati- kamp. Utmaningen i form av en

Man ska naturligtvis inte förvänta sig att kineserna ska vara några förkämpar för mänskliga rättigheter.

Peking-konsensus är något som världen måste förstå och förhålla sig till.

För att inte kritiken om nykolonialism ska tillta måste Kina dock börja lyssna på afrikanska åsikter om ett mer rättvist handelsutbyte. Kinesiska investeringar måste helt enkelt skapa nya jobb i Afrika. Många kineser kommer i dag till länder som Sudan, Zambia och Etiopien och tar jobb som byggnadsarbetare. Men till många afrikaners ilska arbetar de också som grön-saksförsäljare på lokala marknader. Kinesiska chefer importerar helst kinesisk arbetskraft av språkliga och kulturella anledningar men även på grund av den utlandsanställda kinesens inställning till arbete. *The Times of Zambia* skrev till exempel i en ledare den 5 februari: "Kina är där det är i dag, eftersom dess folk är känt för, och tror på, hårt arbete – och inget annat än mycket hårt arbe-

te. Zambianer måste därför göra sig redo för den nya gryningen." Förutom en ökande kritik mot social dumpning med försämrade arbetsvillkor kan kineserna inte heller ta lättvindigt på kritiken om dumpning av billiga varor som till exempel textilier och billiga teknikprylar. Men problemet för kineserna är förstås att de inte kan eller vill arbeta för förbättringar med sådant som de själva har stora problem med hemmavid. Dit hör en stegrad miljöförstöring, ofullständigt skydd på arbetsplatser och statligt bekämpande av fritt organiserade fackföreningar. Man ska naturligtvis inte förvänta sig att kineserna ska vara några förkämpar för mänskliga rättigheter. Däremot måste kinesiska ledare ta allt större hänsyn till världsoptionen, när Kina vill framstå som en ansvarsfull global aktör, som inte enbart agerar utifrån egna intressen. Det blir dock problematiskt när Kina odlar kontakter med diktatorer, som Omar al-Bashir i Sudan, eller med regeringar som är döva för folkopinionen. Ett tydligt exempel var valet i Zambia 2006. Efter valet förekom anti-kinesiska upplopp som ett svar på att den kinesiske ambassadören under valkampanjen hotade att bryta de diplomatiska relationerna om oppositionen vann.

ÄVEN DEN SVENSKA biståndspolitik- en måste svara på den kinesiska utmaningen. Mycket har hänt i Afrika sedan slutet av 1990-talet, då Sveriges nuvarande strategi för biståndet i Afrika lades fast. Den 25 november 2005 begärde riksdagens utrikesutskott av den då s-märkta regeringen att få se en ny Afrika-strategi presenterad för riksdagen. Den europeiska unionen och andra internationella aktörers åtaganden om ökade biståndsinsatser i Afrika – inte minst Kinas – motiverar verkligen en ny svensk strategi. Vågar Sverige inför EU-kommissionen hävda att den bästa tjänsten Västeuropas länder kan göra afrikanska länder är att minimera handelshinder, tariffier och tullar? Och hur ska det i så fall förenas med fortsatta ansträngningar för att förbättra tillståndet för såväl sociala som mänskliga rättigheter – med eller utan krav? Enligt uppgift ska en Afrika-skrivelse läggas fram för riksdagen i slutet av 2007. Det är bra att arbetet med den har påbörjats. Det är nämligen bråttom att formulera en klok strategi. Kina håller på att vinna det politiska slaget om Afrika, utan att vi i väst egentligen har förstått att det sker just nu, mitt framför våra ögon.

JOHAN LAGERKVIST

Fil. dr i kinesiska och forskare vid Utrikespolitiska institutet

Järnvägar också!

TRANSPORTPOLITIK. Politiska slogans har en förmåga att ta sig in i de mest omöjliga sammanhang i Kina. I veckan sattes exempelvis 140 "harmoniska" höghastighetståg in i trafik. President Hu Jintao vill bygga ett "harmoniskt samhälle", men var harmonin ligger i tåg som dundrar fram i 200–250 kilometer i timmen framgick inte.

Höghastighetstågen kommer att snabba på den ekonomiska integreringen i ett land som är nästan lika stort som USA. Resan mellan Shanghai i öst och Urumqi i Xinjiangprovin- sen kommer

På räls. Kinas nya snabbtåg.

FOTO: SCANPIX

att kortas ner till 43 timmar, jämfört med tre dagar och tre nätter tidigare. Det väntas också öka integreringen i Kinas tre ekonomiska draglok: Päriflodsdelat, Yangzideltat och Peking-Tianjin-Bohai-regionen.

Shanghai hade sedan tidigare världens enda kommersiellt fungerande magnetsvärtåg, Maglev. Det transporterar passagerare i hisnande 430 kilometer i timmen, men på grund av dålig planering har banan haft stora problem att locka passagerare.

Professor Sun Zhang forskar om järnvägar vid Tongjiuniversitetet i Shanghai. Han säger att kinesiska städer plågas av problemet att alla vill ha egna prestigeprojekt, som hamnar och flygplatser, vilket har lett till ett massivt resursslöseri. I Yangzideltat har Shanghai två internationella flygplatser, Suzhou en och Hangzhou en.

De kinesiska snabbtågen är inte i klass med franska TGV och japanska Shinkansen, som går i hastigheter över 300 kilometer i timmen. Men de utgör ändå en kraftig ökning jämfört med de gamla tågen som hade en maxhastighet på 160 kilometer i timmen.

Ett annat politiskt modeord som kom upp i rapporteringen var "offentlig utfrågning". Orientaliska morgonposten ifrågasatte varför allmänheten inte bjudits in till diskussioner innan priserna höjdes till de nya snabbtågen. Ökat folkligt deltagande är en annan efterlängtat vara i Kina.

OLA WONG

Utrikeskorrespondent

INBLICK | OLA BILLGREN

Texturer. Ola Billgren eftersträvade målerisk sanning. *A Mediterraneo* (1966).

BILD: AKG-IMAGES/SCANPIX

Svårighetens olidliga lätthet

Ola Billgrens konstessäer visar på stafflimåleriets aktualitet.

PRECIS SOM MAN KAN skriva rutinmässigt eller på liv och död, kan man måla oengagerat eller engagerat. När en målare satsar allt, bokstavligen allt, på sitt måleri och dessutom är mycket konstskicklig, uppstår något minnesvärt och märkligt. Ola Billgren var en sådan målare och därigenom faktiskt en av de största nittonhundratals Svenskarna. De är inte så många. Vad är Halmstadgruppens ytliga mytologier jämfört med den förhöjda verklighetskänslan i Billgrens fotorealistiska sextiotalsbilder? Vad är Carl Kylbergs upptrissade och rätt överskattade kolorism jämfört med nyansexperimenten i Billgrens röda period, vilka till och med är av filosofiskt intresse? Ola Billgrens storhet har kanske i någon mån skymts av hans enorma skicklighet. Det fotorealistiska måleriet på sextiotalet, i grunden mer besläktat med den beundrade danske melankolikern Vilhelm Hammershøi än med Edward Hopper och en tysk som Arwed Gorella, skulle snart vidgas i nya riktningar. Vad Billgren var ute efter var inte en fotografisk utan en målerisk sanning.

Hur allvarligt han tog sin verksamhet och hur outtömligt gåtfull den förblev för honom kan vi lära oss av den utomordentligt intressanta samling av hans teoretiska texter som nyligen gavs ut under titeln *Måleriets liv och död*. Det är en konstnärlig text som i sitt slag är lika intressant som Delacroix dagböcker.

Billgren skriver ju som en ängel. Frågan är om någon annan svensk målare efter Hill har kunnat uttrycka sig så nyanserat såväl om de egna ambitionerna som om det som inte ingick i hans ambitioner.

HAN KAN BLI mycket sträng när han behandlar skillnaden mellan det levande och det döda, vilket för honom innebär skillnaden mellan det emotionellt autentiska och den enbart låtsade känslan. Så här skriver han om en sådan nationalhjärte som Anders Zorn: "När man kritiskt säger om detta måleri att det präglas av en virtuos tomhet menar man inte att det verkligen är tomt, utan att begäret i sin egenskap av dess drivkraft också är dess innehåll. Det är märkt av ett själväckel som

visar sig i oförmågan till en eller annan form av innerlighet: skönheten talar medvetet mot sig själv."

Man märker att Billgren mest av allt fruktar just "virtuos tomhet". Han vågar tro att stafflimåleriet, denna – som det kan verka – smala och samtidigt så djupa gamla konstform skulle vara dömd till en sekundär existens i form av citat och upprepningar. Paradoxalt nog har Billgrens bildlösa bok med sitt anspråklöst grå omslag mer att säga om måleri än mången genomillustrerad praktverk.

JAG SKULLE VILJA AVSLUTA med ett citat som sammanfattar nästan allt som signaturen Ola Billgren står för: "Jag vill förklara mig för eleverna vid Konstakademiet och trasslar in mig genom att påstå att måleriets svårigheter är en myt: i själva verket är det lätt att måla: däremot är det svårt att veta vari denna lätthet består. Man drar på munnen i salen, och modet sviker mig."

LARS GUSTAFSSON
Författare och professor emeritus

INBLICK | EKOKLÄDER

Mönstergil

Textilindustrins miljöpåverkan

INTRESSET FÖR EKOLOGISKA kläder har väckts under våren, inte minst efter den i medierna uppmärksammade utställningen Fair Made med ekologisk haute couture, som visades på klädmässan Style at Sthlm i februari och som sedan gick vidare till Svensk Form. Ett tiotal unga svenska modeskapare presenterade där sina kreationer i ekologiska material, vilkas stil och uttryck fjärrmar sig från det präktiga och foträtta ideal vi kanske förknippar med ett miljömedvetet val. Ekologiskt och fair made har blivit begreppen på allas läppar, men är det egentligen ett mode? Vad skiljer ekologiska kläder från vanliga kläder?

För att få svar träffade jag kläddesignern Charlotte Strandberg för ett samtal om kläd- och textilproduktion – med blick in i framtiden, där ekologisk tillverkning med respekt för människa och miljö kommer att vara ett starkt försäljningsargument.

– De som startar företag nu kan kliva på tåget direkt. Nike, Levis och H&M har lanserat ekologiska kollektioner, Indiska kommer med den hösten 2008, men de stora företagen kan inte ställa om hela sin produktion från en dag till en annan, utan de måste göra det successivt och pröva sig fram genom att introducera ekologiska serier som de testat och utvärderat.

DET SNABBT UPPKOMNA miljöintresset hos företagschefer gör att vi i dag kan höra miljöaktivisternas argument från kvinnor i dräkt och män i mörk kostym och slips. Affärsutveckling har kommit att handla om begrepp som hållbar utveckling där ekologi, etik och ekonomi är tre lika stadiga ben i verksamheten. Den ändrade inställningen till miljöfrågor i företagsledning gör också att företag inte längre ses som boven i dramat utan som de som står för möjligheterna, nytänkandet och teknikutvecklingen.

Om vi backar lite i tiden och ser till hur det har varit, och hur det fortfarande ser ut inom stora delar av textilbranschen, är det dock en chockerande verklighet. Produktionen av kläder och textilier står i dag för den största och mest allvarliga miljöpåverkan av alla branscher, samtidigt som tillverkning, beredning och sömnad oftast är förlagd till låglöneländer där fackföreningsrörelser är svaga och arbets-

Ekotrend

tyr medveten design.

skyddet minimalt. Ekologiska kläder handlar i det perspektivet inte om ett mode, en trend, utan helt enkelt om en textilindustri som har tagit fram tekniker och metoder för att minimera sin miljöpåverkan i form av bekämpningsmedel, energikrävande konstgödsel, kemikalier, konstbevattning och långväga transporter.

Det är den totala inverkan på miljön från råvara till avfall som avgör om ett plagg är ekologiskt eller ej, och det som är ekologiskt okej brukar också vara etiskt schysst. För att konsumenten skall kunna orientera sig finns det också en rad miljömärkningar av textilier som Bra Miljöval, EU-blomman, Krav, Svanen och Öko-Tex.

Charlotte Strandberg arbetar i dag helt och håller med ekologiska tyger och färger och har gått ned till en mer småskalig verksamhet med det egna varumärket Strandberg. Under 1990-talet var hon däremot

Ekoentreprenör. Charlotte Strandberg satsar på hållbara tyger.

FOTO: ANNA ANCKARMAN

verksam i den industriella produktionen och designade herrunderkläder och sport- och fritidskläder för de stora företagen. Hon utbildade sig i Brisbane i Australien dit hon hade flyttat i slutet av 1980-talet. Det som där påverkade henne mest var känslan för färg och form. Där har naturen en annan färgskala, vilken även avspeglar sig i designen.

Vi talar om skillnaden mellan hennes liv som designer på 1990-talet och arbetet i den egna ateljén i dag där hon nyss avslutat ett uppdrag för Hotell Linné i Uppsala, som består i att göra en textil inredning

för kontor, foajé och frukostrum. Tygerna, som är tillverkade i ekologiskt linne, går i Linnés anda, med motiv som blommor och blad i vaxbatik.

– Att vara designer i produktionen är slitsamt. Det är hög press och många krav utifrån. Jag började må dåligt och kände att om jag fortsätter så här så kommer jag att slita ut mig. I slutet av 90-talet hade jag redan gjort min karriär. Jag hade redan uppnått en position som designer och fått bekräftelse på att jag är duktig.

DET VAR UNDER EN PERIOD runt år 2000, när hon var hemma med barnen, som hon fick tid att arbeta mer experimentellt med färger och mönster. Hon hittade genom vaxbatiken tillbaka till det arbetssätt som hon tyckte hade varit roligast under utbildningen i Australien. Det nära förhållandet till hela produktionsprocessen ledde till att hon började leta efter ekologiska material och tyger samt inhämta kunskap om sådant hon tidigare bara hade anat.

Som ett led i att hennes kunskaper på området uppmärksammades har hon nu fått ett uppdrag av en stor svensk koncern att ta fram en serie

ekologiska jeans sydda i tyg av hampa. Det är den första produkten i en kollektion ekologiska kläder som kommer att distribueras i koncernens alla svenska butiker. Eftersom det är ett pilotprojekt, som ännu inte har presenterats och antagits av företaget och utvärderats av testgrupper, kan hon inte avslöja företagsnamnet, men produktionen är tänkt att läggas i Europa.

– I Australien och Nya Zeeland i slutet av 1980-talet fanns något som hette *wearable art* och som var väldigt stort. Det är en blandning mellan konst och design där man gör individuella klädesplagg som ofta sys upp i tyger som färgats och målats för hand. Det är ett konstnärligt uttrycksmedel som gestaltar den tid vi lever i. Ekologisk haute couture känns som en motsvarighet till *wearable art*, men med ekologiska förtecken.

Ekologiska kläder är alltså inget mode, inte ens ett utseende som på 1990-talet då det fanns en eko-look med T-shirts och tröjor i oblekt tyg. På 2000-talet är det en del av produktionen.

ANNA BRODOW

Doktorand i konsthistoria,
konstkritiker i SvD

Genetiken och etiken – om begränsningar i användningen av medicinsk bioteknik
av Lars Grönwall och Annette Norman
248 s, hårband
ISBN: 978-91-7227-504-1

**Får man kлона människor?
Får arbetsgivare gentesta sin personal?
Är det tillåtet att forska på befruktade ägg?
Får man köpa och sälja kroppar och kroppsdelar?**

Genetiken och etiken är en aktuell handbok för alla som behöver kunskap om genteknik, etik och den nya lagen om genetisk integritet: läkare, barnmorskor, forskare, jurister och journalister. Författarna belyser och diskuterar många av de svåra frågor som den nya medicinska biotekniken ger upphov till. Frågor som berör oss alla.

Köp boken i din bokhandel!

www.norstedtsakademiska.se

UTBLICK | INDIEN

Terrorism i skuggan av 9/11

Trots terrordåden går vardagen vidare i Indien.

60 ÅR EFTER DELNINGEN av Indien är relationen med ärkefienden Pakistan fredligare än någonsin. Men hur det står till med säkerheten inom Indien? Jag ställer frågan till författaren Altaf Tyrewala, folk på gatan och Bombaypolisens antiterrorerhet, som just nu dammsuger delstaten Maharashtra på förväntade muslimska terrorceller.

– Jag tror att Indien är det bästa landet i världen att leva i som muslim, säger Ali Attari bakom disken till den familjeägda parfymoljefaffären, mitt i ett av Bombays fattigaste muslimska kvarter. Här trängs människor på centimetermarginaler med fordon, djur och gatustånd. Hemlösa pockar på uppmärksamheten med sin hand som pekar på magen och sen munnen. Damm och rök från brinnande sopor blandas med stanken från avlopp och svett. En gammal moské med minareter pekar högt mot himlen.

– Indien är väldigt tolerant, men även tålmodet har sin gräns. Terrorn används för att skapa motsättningar, som egentligen inte är så allvarliga, säger brodern Kaizar.

Jag tänker på de många lågkastiga hinduer som har konverterat till islam med förhoppningen att livet skulle bli bättre som renlärig muslim. Sjutton procent av stadens invånare är muslimer; i hela landet är andelen tio procent eller 120 miljoner av totalt 1,2 miljarder indier. Terrorattentaten mot Bombay under de senaste åren har skapat misstankar om att Pakistan har ett finger med i spelet. Mumbai, som staden officiellt numera kallas – ett

namn som ingen av dess invånare använder i dagligt tal – har återkommande drabbats av terrorattentat. Kravallerna mellan hinduer och muslimer 1992 och 1993 orsakade minst 1 400 döda. Det som började med en våldsam dispyt mellan hinduisk polis och muslimer kulminerade fredagen den 12 februari – ett datum som nu omnämns som Black Friday. Tio bomber, planterade av muslimer från den undre världen, exploderade runt om i hela Bombay.

ATTENTATEN MOT pendeltågen i Bombay under förra året var enligt den indiska underrättelsetjänsten en hämnd för massakrer mot muslimer i delstaten Gujarat 2002. De sju sprängladdningarna dödade 200 människor och skadade närmare 800. För drygt en månad sedan slog terrorn till ännu en gång, nu mot Samjhauta Express på väg från Delhi till Pakistan. 67 människor dödades i sprängdådet. Tåglinjen mellan de båda kärnvapenmakterna, som i folkmun kallas Friendship Express, togs i trafik för några år sedan i takt med att de diplomatiska förbindelserna hade tinat något.

Var finns då ilskan? Det är slående hur människorna visar tolerans med varandra. Ingen klagar, vilket gör det än svårare att förstå de grymhet som sker och de proportioner som våldet får.

När jag för terrorismen på tal är det få som vill prata. Många skrattar i stället nästan lite generat. Är det omvärlden och politikerna som är rädda för hur långt hindunationalisterna eller radikala muslimer kan gå?

– Politiker försöker blåsa upp konflikter som inte finns i vardagen. Men kanske behövs det inte så mycket för att det ska hetta till, varenda muslim vet att man blir illa behandlad av den hinduiska polisen, säger Ali Attari.

– Det är lite spännigt just när det har hänt något, men folk gör ju business ihop, man är beroende av varandra. Det är i alla fall aldrig dålig stämning mellan oss som bor i samma kvarter. Jag tror att Pakistan vill infektera relationerna mellan oss här i Indien, säger Pooja Prabhakar som är hindu och driver en livsmedelsbutik.

ALTAf TYREWALA, 29 år, författardebutant, muslim och gift med en hinduisk kvinna, fick kritikernas beröm för sin roman *No God in Sight* både inom och utanför Indien. Under sina fyra år som universitetsstudent i New York började han skriva och såg på den muslimska gruppen i Indien med nya ögon. Med svart humor skildrar han muslimerna i hemstaden Bombay. De många personerna i boken får inga djupa beskrivningar, kanske för att anspela på omvärldens möjligen stereotypa bild av muslimen. De verkar ha genomgått ett slags vilshenhet, och försöker hitta rätt i ett utanförskap. Till exempel väljer den som tidigare aldrig har varit religiös en traditionell levnadsstil, och den tidigare bokstavstrogne tvivlar. Men även när romanfigurerna väljer den hängivna religiösa vägen visar författaren hur obarmhärtig Gud kan vara i den indiska varda-

Attentat. Bombarna mot tågtrafiken har skakat om det indiska samhället. Men när terrorismen förs på tal är det få som vill prata, rapporterar Ulrika Nandra. FOTO: SCANPIX

gen som inger små hopp om förändring. När vi träffas ger Altaf Tyrewala mig sin syn på stämningarna mellan hinduer och muslimer.

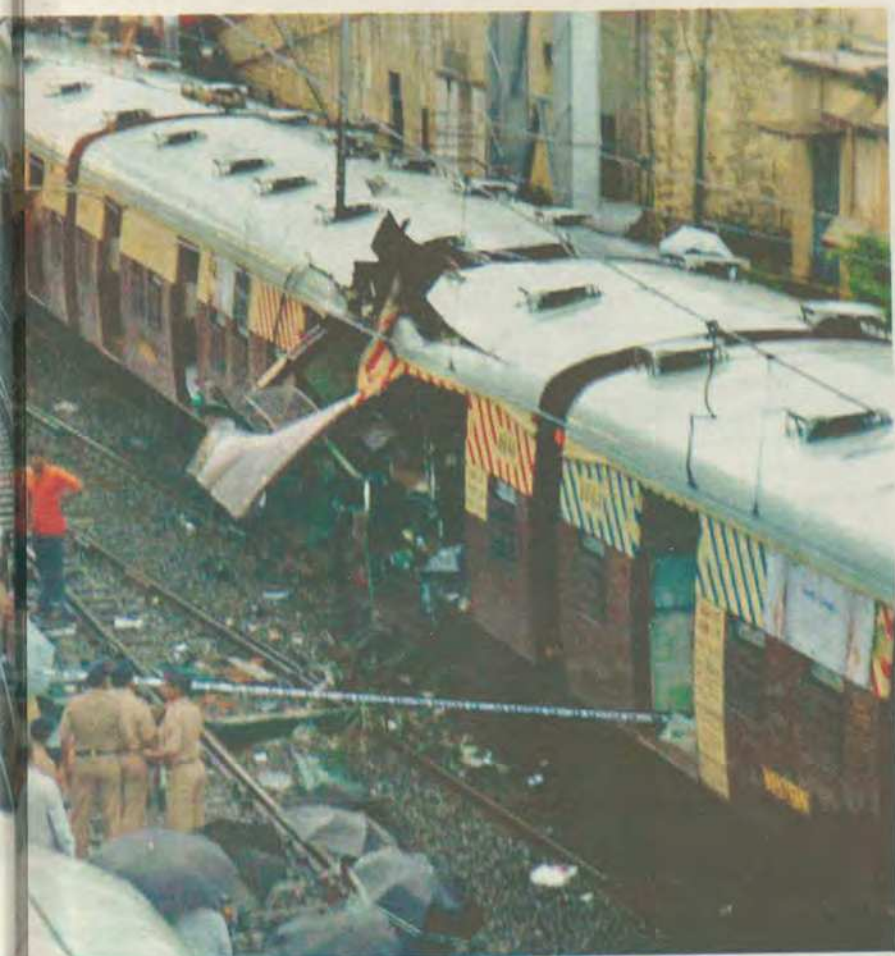
– Folk har fullt upp med att överleva. Jag önskar att det fanns mer ilska hos både hinduer och muslimer, det ligger djupt rotat att vara tolerant, men folk är också rädda.

Vi pratar om att allt fler muslimska kvinnor syns bära burka, och att många av de muslimska områdena är som ghetton utan hopp.

– Det finns en särbehandling, utan tvivel. Men också en självpå-

BESSERWISSE | AV ANDERS MATHLEIN

lagd isolering. Kanske ligger det lite i religionens natur? Men religionen kommer att stå tillbaka för ekonomin, säger han.

Väntar då fler terrorattacker mot Indien?

A G Noorani, advokat, kolumnist, författare, politisk kommentator och själv muslim, svarar:

– Allt hänger på om det hindu-nationalistiska partiet BJP kommer till makten vid nästa val. Det finns en del som tyder på det. Då är jag bekymrad. Problemet med Gandhi var att han förde in hinduisk symbolism i politiken. Han sa visserligen att även muslimer var hans bröder, men han var inte beredd att dela makten med dem.

Jag frågar antiterrorismenheten i

Bombay vilka som i huvudsak ligger bakom terrorattackerna i Indien.

– Förra årets sprängningar, liksom de senaste årens attentat och de försök som vi avvärjt, kommer från muslimska grupper. Jag tror att det kommer fler attentat, av uppenbara skäl, säger K P Raghuvanshu, polischef på antiterrorismenheten.

Hoten mot Indiens interna säkerhet kommer helt klart från i huvudsak två håll. Tills vidare fortsätter livet precis som vanligt.

– *In shallah*, säger Ali Attari.

– *We can only trust God*, säger Pooja.

– *No God in Sight*, svarar Altaf Tyrewala.

ULRIKA NANDRA
Frilansjournalist

Nyskriven musik av Rachmaninov

SERGEJ RACHMANINOV har varit död sedan 1943, men musiken han skapade fortsätter att inbringa stora summor i royalty-intäkter.

Nu vill Rachmaninovs arvingar i USA försöka behålla kontrollen över dessa verk. Det avslöjar kompositörens barnbarnsbarn, den blott 21-åriga Alexander Temple Wolkonsky Rachmaninoff Wanamaker, i en intervju med *Arizona Daily Star*. Tanken är att han tillsammans med sin syster och sina kusiner ska förlänga copyrighten genom att omarbete kompositionerna.

Rachmaninov d.ä.

BILD: SCANPIX

Resultatet kan mycket väl bli att verk som exempelvis Paganini-rapsodin inte blir allmänsöds i USA förrän om ytterligare 95 år. Per Wahlsten, musikkonsulent på Stim, tror dock inte att ett sådant försök skulle påverka upphovsrätten i Sverige:

– Jag har väldigt svårt att se att det skulle få en inverkan här. I Sverige kan det i stället bli tal om två versioner där den ursprungliga versionen blir fri när originalets upphovsrätt går ut.

JOAKIM NILSSON

KRÖNIKA | MODEORD

Mona Sahlin säger mer än tusen ord

Mona Sahlins linjetal på partikongressen i mars har analyserats politiskt och retoriskt. Men tyckande åsido, vad sa hon egentligen? Jo, hon avlossade en sträng på 8 477 ord. Låt oss se vad hon hade för favvoord och vad dessa i sin tur säger om Partiets framtid.

Först och främst får vi en bekräftelse på att Mona Sahlin menar allvar med sin tagline "det är inte jag-et utan laget". Hon säger vi 251 gånger. Efter och och att (som är ettor på allas topplistor) är det hennes allra vanligaste ord. Jag använder hon bara 97 gånger.

Men frågan alla ställer är: blir det några nya socialdemokrater? Svaret är entydigt: det blir det inte. Det finns hela 109 inte i hennes tal. I vanliga texter är ordet inte det 16:e vanligaste ordet. Hos Mona Sahlin har det jobbat sig upp på nionde plats. Och de vägs inte upp av särskilt många förstärkare av typen verkligen, personligen, och absolut inte några Carl Bildtska förvisso.

Men Mona Sahlin har riktiga substantiv också. Så här ser de fem vanligaste ut:

Sverige 19, Människor 17, Frihet 16, Parti 14, Partivänner 12. En bubblare är jobb med 11 förekomster. Detta är verkligen politiskt sprängstoff. Sverige tycks vara viktigare än partiet, och människor viktigare än partivänner. Men mest sensationellt är att ett gammalt beprövat högerord som frihet når denna ärorika placering. Den statistiska sannolikheten för detta är lika låg som den politiska.

Man blir förstås nyfiken på hur andra "hetord" placerar sig. Trygghet 9, Jämlikhet 3, Arbetslöshet 4, Jämlikhet 3, Möjlighet 3. Ett "hetord" som jämställdhet kvalade inte ens in på listan. Den som letar gamla politiska sannningar får bekräftat: trygghet är tre gånger så viktigt som möjlighet. Men nytt är att 11 jobb är mer än 4 arbetslöshet.

Hennes fem-i-toppverb är också intressanta. Listan toppas (helt självklart) av är, har och ska) så vi tar nästa fem: Måste 47, Kan 45, Vill 35, Behöver 23, Får 21.

Är hjärtat med när hon måste så mycket mer än hon vill, och när hon behöver mer än hon får?

Hennes adverb visar samma stabilitet: här och nu är klart vanligare än där och då. Och fram ligger mitt på listan.

Den starkaste politiska signalen är emellertid att hennes enda adjektiv på hundra-i-topplistan är 10 stycken stark. Eftersom det dessutom – längre ner på listan – finns en hel del starkt och starkare blir man nyfiken på vad som är så starkt, och inte förvånande finner man att det är både hårda värden som ekonomin och mjuka som människan. Och vi finner en del mjäkmjuka som önskan, längtan och vision. Men mest finner vi superstarka som fackföreningsrörelse, a-kassa och folkrörelse.

En urstark signal om att partiet vill stå kvar i här och nu, drömma om frihet men lita på de riktigt starka värdena: fackföreningsrörelsen, a-kassan och folkrörelsen – men nu i vi- i stället för jag-form. Så nu vet vi – med lingvistisk precision.

LARS MELIN

Errata

REDAKTIONELLT MISSTAG. I

Axess (nummer 3, 2007) hade fyra citattecken fallit bort i Per Bauhns artikel "Skönhetens etiska konsekvenser" (sidorna 34–36), där Bauhn vid två tillfällen citerade Maciej Zarembas bok *Den polske rörmokaren och andra historier från Sverige* (Norstedts).

Citaten från Zarembas bok återfinns nedan:

På inga villkor, svarade då landstinget. Dessa barn skall inte opereras och därmed basta. "Människor ska av princip inte kunna köpa resurser i den offentliga vården", upplyste landstingsrådet Robert Uitto. Om de fick göra det, skulle välfärden rasa, förtydligade han.

Samt:

Medan Arklöv sitter häktad för nya brott i Östersund (han har mordhotat en kvinna) begär han skadestånd för den månad han varit häktad i Stockholm. Återigen visar sig rättvisan human. I maj 1997 kvitterar Arklöv ut 27 000 kronor hos justitiekans-

lern. Det är ungefär vad han tjänade ihop på ett år som legoknekt i Bosnien ...

I april 1999 står Arklöv inför rätta igen: olaga hot, stöld och falskt larm. (Han har bland annat bombhotat en antirasistgala i Östersund.) Domstolen finner att han egentligen borde få fängelse. Rätten är inte omedveten om vad Arklöv gjorde i Bosnien. Och se, det tas i beaktande: "Av personutredning i målet framgår att Arklöv lidit psykiskt av sviterna efter att ha tjänstgjort som soldat i Bosnien under kriget." Därför vore det oriktigt att sätta honom i fängelse. Han får skyddstillsyn. ... Östersunds tingsrätt dömer i april. I maj är Jackie Arklöv på plats i Malexander.

RED.

Prerafaelitisk konst. Heliogabalus i Alma-Tademas version.

BILD: ART RENEWAL CENTER

Slagkraftigt. Handväskan har fått ett uppsving.

FOTO: HANS RUNESSON/SCANPIX

Med väskan som vapen

HANDGEMÄNG. Att det privata är politiskt har vi sedan länge förstått av diverse vänsterinriktade debattörer. Men frågan är var gränserna går mellan ren självupptagenhet, folkföraktande elitism och allmänintresse. Vissa människor i media tycks snart inte kunna bre en frukostmacka utan att förvandla det till ett ideologiskt statement.

Men vari ligger egentligen ytterst sett de politiska implikationerna av att man till varje pris måste skriva en debattartikel i *Expressen*, när man börjat använda

tweedkostym eller illrött läppstift? Underförstått man inte med den typen av texter att man besitter en analytisk förmåga som radikalt särskiljer en från alla de andra som köper en – låt oss säga – handväska?

Att man därmed på ett enkelt sätt kan finansiera sitt köp av en – låt oss säga – handväska, må vara kortsiktigt, när det sker till priset av att de läsare som får ens åsikter inbankade i sina huvuden tenderar att minimeras.

JOHAN LUNDBERG

EN MÖTESPLATS FÖR OSS ÖVER 40

Med Generation V får du som är mitt i livet möjligheten att finna givande relationer, en ny kärlek eller nya vänner.

Generation V är Sveriges största mötesplats på nätet för oss över 40. Vi erbjuder virtuella och "verkliga" aktiviteter som ökar dina chanser att hitta rätt, direkt. Så om du bestämt dig. Varmt välkommen att besöka oss på

www.generationv.se
(att prova på är gratis)

GENERATION
För oss över 40

INBLICK | TV-SERIEN 24

När ändamålen helgar medlen

Jack Bauers terroristbekämpning utmanar vår syn på demokratiska friheter.

DET ENDA SOM KRÄVDES av mig för att jag, på 1980-talet, skulle få göra vapenfri värnplikt var att svara lögnaktigt på frågan om jag trodde mig kunna använda skjutvapen för att rädda livet på mitt barn. Som nihilistisk nittonåring hade jag större svårigheter med att hitta rätt grusväg hem till den extraknäckande grönåvågenspsykologen, än med att tvärljugande fälla mitt framtida barns dödsdom.

Ironiskt nog är det i dag min son som ställer samma fråga till mig – eftersom vi, som så många andra tv-tittare världen över, älskar att följa den tortyrdrypande amerikanska actionserien 24, som i princip lever på just denna banala, men fundamentalt fascinerande, frågeställning. De allra flesta av oss kan sanningsenligt och vilopuls-empatiskt säga att vi avskyr våld och aldrig skulle kunna bära hand på en annan människa, men någonstans i den glidande skalan mellan ideologisk teori och praktiskt skräckexempel blir sanningen dimmigare.

Moralfilosofiskt tror jag att mina barn har fått ut en hel del av 24. Även om det har blivit lite grann som när jag under semestern alltid upprörs över att ungarna klämmer ihjäl spindlar och förklarar för dem vilken ekosystematiskt viktig funktion spindlarna fyller – utan att närmare gå in på det faktum att min upprördhet mest handlar om omaklet att själv behöva göra spindeljobbet att döda flockvis med flugor.

FOLK DÖR VERKLIGEN som flugor i 24. Och om alla dessa avrättade 24-rollgestalter har en systematisk funktion, så är det att just agera flugor. Stora delar av den moderna kulturhistorien, med en peak inom actionfilm och tv-spel, har dominerats av vårt omätliga behov av avhumaniserande rollspel. Lika mycket som vi i verkligheten behöver vår empatiska förmåga, behöver vi dessa simuleringar av att kunna gå utanför vårt eget väsen. Det är en mental lekmanöver som också mäter ut avståndet till verkligheten.

Visst är underhållningsväld problematiskt, eftersom en minoritet av dess konsumenter inte är psykologiskt rustade att hålla den distansen, men det berövar ju inte actionbaserad kultur dess konstnärliga och psykologiska värden. 24 påstås emellertid även påverka normalt empatiska människor i en farlig riktning – både Pentagon och FBI

Bad cop. Avhumaniseringen drivs till sin spets i Joel Surnows tv-serie 24, där Jack Bauer (Kiefer Sutherland) ständigt för en kamp mot klockan.

FOTO: SCANPIX

har bett 24 att tona ned den verklighetsfrämmande tortyren, eftersom den påverkar trupperna i Irak, "perverterar patriotismen" och skadar USA:s anseende. Men det är svårt att ta de bryderierna på allvar, eftersom "avhumanisering" faktiskt är en militärstrategisk grundbult och därför knappast kan skyllas på en tv-serie.

Även om jag är övertygad pacifist och tämligen vänstersinnad, kan jag inte låta bli att tycka att seriens, och den ultrakonservativa serieskaparen Joel Surnows, totalvägran att vara politiskt korrekt är spännande. Tortyrscenerna är inte bara skräckfilmiskt actionvåld på skön lägstanivå (eller "fantasifulla improvisationer i sadism", som seriens vänsterliberala huvudförfattare Howard Gordon kallar dem), de är också en rejäl intellektuell utmaning.

TV-SERIEN 24 BYGGER, som framgår av en inträngande artikel i *New Yorker* (den 19 februari), på ett "ticking time bomb"-scenario, detta numera arketypiska populärkulturella grepp som först användes av den franske författaren Jean Lartéguy i Algerietkriget-romanen *Les Centurions* från 1960. Boken Hollywood-filmatiserades några år senare (*Lost Command*) med Anthony Quinn i rollen som Jack Bauer-prototyp. Enligt Darius Rejali, professor i statsvetenskap vid Reed College och författare till boken *Torture and Democracy* (som publiceras i november) möjliggjorde detta grepp – som inte har någon förankring i verkligheten –

för franska liberaler att acceptera militärens tortyr utifrån ett utilitaristiskt perspektiv i stället för ett kolonialistiskt-rasistiskt. Den debatt som uppstått kring tv-serien 24 denna vår, i och med *New Yorker*-artikeln som fokuserade på den kontroversielle Joel Surnow, balanserar på denna hårt spända röda tråd mellan Algeriet-ockupationen för 50 år sedan och dagens amerikanska *war on terror*.

Men kan man verkligen spänna en sådan tråd mellan popkulturens naivistiska barndom och dess komplexa medelålder då postmodernistiska metagrepp blivit självklarheter även för den breda massan? Om "tickande bomb"-greppet hade politisk betydelse 1960, är det i dag en lika otvetydig sagoängång som "Det var en gång...".

I KOMBINATION med den både nerv- och fantasikittlande moralfrågan, där action-tortyren varit central, har 24 lyckats förnya "tickande bomb"-greppet. Och detta är seriens framgångsformel, inte att den dramatiserar verklighetens amerikanska terror-paranoia. 24 ger snarare mer luft under vingarna åt liberala än åt konservativa värderingar. För det första skjuter demoniseringen av Joel Surnow över målet. Inte bara för att man så lätt glömmmer bort hur Surnow redan under 1990-talet, i konstnärligt intressanta dramaserier som *Nowhere Man* och *Wiseguy*, visade en förkärlek för att – precis som i 24 – fokusera på mörka högerkrafter (*Wiseguy* kriti-

serade allt från vapenindustrin till USA-frihetsflaggad despotism). Visst är han, som nära vän till den rabiate talk radio-extremisten Rush Limbaugh (och för att använda Surnows egna ord), "hysteriskt höger", men produktionsbolaget bakom 24, Imagine Entertainment, är å andra sidan ett av Hollywoods mest vänsterliberala.

Det som gör 24 till ett lätt mål för vänsterkritik är att serien helt definieras av, och inskränker sig till, ett hejdlöst överdrivet terrorkrig i *Red Alert*-läge. Ändå kan man för varje högerimplikation finna än tydligare vänsterperspektiv: Som när serien styrde mot brutal, Nixon-anstruken Bush-satir under förra säsongen; som när en svart demokrat-president var hjälte i fyra säsonger; som när seriens samtliga rättsvidriga konspirationer kommit från karikerat högerhåll; som när de största inrikespolitiska hotbilderna utgjorts av republikanska lagändringsförslag och oljebusiness-cynismer; som när serien tagit avstånd ifrån invasionen av Irak (i en skarp allegori under säsong 4) samt under innevarande sjätte säsong uttalat stöd för Barack Obama.

Men det måste sägas att ingen annan tv-serie, någonsin, gett mig så motstridiga känslor som 24. Ett symptomatiskt uttryck för denna inbyggda oundvikliga konflikt, eller dualitet, är hur den vänsterorienterade huvudrollsinnehavaren Kiefer Sutherland fränt fördömt all form av militär tortyr, och även demokrati-inskränkningarna i Abu Ghraib, men samtidigt går till tv-konsthistorien som tidernas tortyrpsykopat... Men oavsett om seriens beståndsdelar kan tillskrivas vänster- eller högervärderingar, står de mellan sagobokens pärmar. Och det som främst kan illustrera sagan är inte tortyr- och *Red Alert*-fantasierna utan ett lekfullt förhållningssätt till skådespeleriet. Varje rollgestalt är såpa-stereotypiserad med stor hantverkshumoristisk finess. Och även om jag kan uppskatta serien från en sorts samhällsmoralisk synpunkt, ungefär som jag anser att kreativa tv-spel fyller reella funktioner, är det den 24-karatiga guldunderhållningen som suger ner mig i tv-soffan.

I NEW YORKER-ARTIKELN hävdas det att "republikaner älskar serien för att de tycker den är verklig", men när jag ser hur vanliga fjortisar i min närhet har samma ambivalenta distans till 24 som till sina krigs-tv-spel, kan jag bara reagera på det påståendet genom att – likt Joel Surnow – skratta sarkastiskt.

KJELL HÄGLUND
Redaktionschef på *Residence*
samt kolumnist och tv-kritiker

DEBATT | REFORMPOLITIK

Uppbrottet som ideologi

Regeringen borde slå vakt om traditionell gemenskap.

I VÅR TID HAR UPPBROTET blivit en märklig norm. Det gamla uppfattas regelmässigt som något som måste övervinnas. Att lämna sitt ursprung och sin historia är helt enkelt samma sak som frigörelse och förverkligande. För många moderna människor är detta också grundlinjen i samhällets utveckling.

Ett tydligt och aktuellt exempel är regeringens förslag att arbetslösa direkt ska söka jobb även på andra håll i landet än där de bor. Förslaget formulerades ursprungligen i en promemoria från arbetsmarknadsdepartementet och lades fram i en regeringsproposition den 22 mars. Det blir verklighet i sommar, då det ersätter privilegiet att endast behöva söka arbete i närområdet under de första hundra dagarna av arbetslöshet.

Det är naturligtvis angeläget att människor kan försörja sig själva, och regeringens krav ökar kanske möjligheterna att hitta jobb, men det riskerar också att få kostbara konsekvenser. Vad händer när samhällen dräneras på människor och kanske på sikt faller sönder?

Inte minst riskerar gamla bruksorter att drabbas hårt, samhällen där verksamheten har stått still i flera år men där man har sett ett värde i att leva vidare, där familjen alltid har levt. De arbetssökandes uppbrott

från samhällen där de är uppväxta innebär att familjestrukturer slås sönder och att arv och mindre orters säregna kulturer når ett drastiskt slut. Forskning inom biologi och psykologi visar dessutom att vi inte bara mår bra av att tillhöra en social gemenskap, utan att det är en biologisk-psykologisk nödvändighet.

ATT MÄNNISKOR kommer i arbete måste därigenom vägas mot att det exempelvis kan visa sig skadligt att hastigt ryckas bort från en gemenskap som man har personliga band till.

Men detta är en avvägning som regeringen inte tycks ha gjort, och det är långtifrån förvånande. Att hylla, eller åtminstone förordas, uppbrott är nämligen inte bara norm i det moderna samhället, utan är även en del av den liberala tradition som regeringen säger sig företräda.

Det finns en revolutionär ådra i liberalismen, formulerad av en rad liberala tänkare, till exempel John Stuart Mill, och förstärkt av moderna tankeströmningar, som förkastar det av historien beprövade och som kommer till uttryck i det nya kravet på arbetslösa. Likt barn frågar sig liberaler varför de ska ställa upp på någonting som inte passar just deras sätt att tänka.

BESATTHETEN AV UPPBROTET är tydlig också i många liberalers starka tilltro till den nya tekniken, vilken är en förklaring till att många människor i mindre samhällen, en gång kanske hem åt verkstäder för svenska storföretag, står utan jobb. Dessa människor förväntas nu vara flexibla och kunna träda in i olika

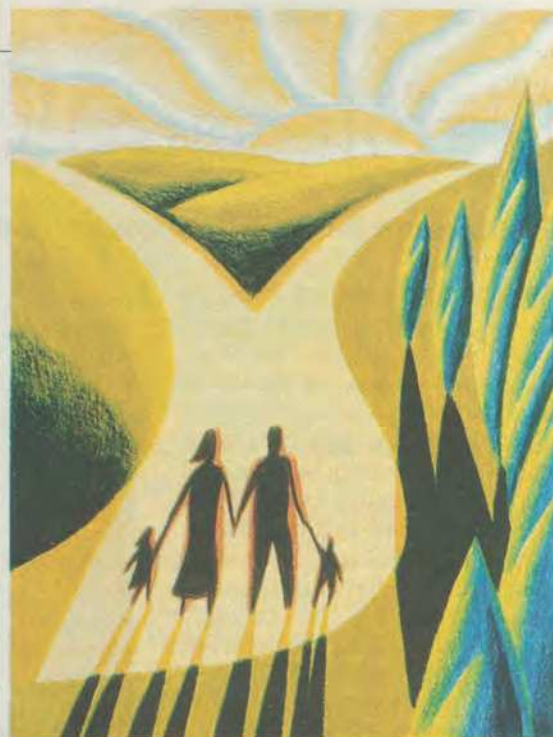
främmande sammanhang och göra det helt utan problem. Den naturliga reaktionen är i stället ofta att förhålla sig kritisk till fördelarna med den omstörtande tekniska utvecklingen. Men en sådan reaktion möter stundtals orättfärdig kritik från liberaler.

De som inte förstår och känner oro "klagar" bara. Och "om man nödvändigtvis måste klaga", skriver Johan Norberg i *När människan skapade världen*, "bör man klaga över att man inte är född senare, så att man kunde få se mer av denna fantastiska framtid", en framtid där tekniken utvecklas i en makalös fart och allt blir bättre. Föreställningen att människor som är oroliga för (eller har drabbats av) tekniska innovationer enbart utgör ett slags inskränkt kla-

"Vad händer när samhällen dräneras på människor?"

gokör och därmed är en sorts historisk barlast, avslöjar en liberal intolerans mot olikhetstänkande i intim förening med den allmänna framtidsysterin.

EN MER REFLEKTERANDE attityd vore klädsam, inte bara på arbetsmarknadsdepartementet och rege-

Vägval. Den mänskliga gemenskapen sätts på undantag av landets liberaler – en mer reflekterande attityd vore klädsam, anser artikelförfattaren.

BILD: IBL BILDBYRÅ

ringskansliet, utan även bland liberaler i allmänhet. Det snabbfotade samhället tenderar att göra människor rotlösa. Den flyktighet som vilar över hela vår vardag får oss att längta efter starka band till historien, vilket sannolikt kommer att bli ännu mer markant, i takt med att vi förlorar kontakten med vårt ursprung, till exempel just genom att vi tvingas flytta för att hitta jobb.

Den rosiga bilden av framtiden och förordandet av uppbrottet säger mycket om många liberalers oförmåga att sätta sig in i andra människors känslor. Kanske är det liberala sättet att främja den så viktiga arbetslinjen i behov av en smula eftertanke. Men uppbrott och eftertanke hör uppenbarligen inte alltid ihop.

JOHAN WENNSTRÖM

Frilansskribent och redaktör för Kanon-TV i Axess TV

Lever vi i fablernas värld?

MYT OCH VERKLIGHET. Människan har alltid fascinerats av skillnaden mellan människa och djur. Kanske är det därför idén om föreningen mellan människa och djur fått ett så enormt mytvärde genom historien; tänk bara på schamanistiska riter, egyptiska gudar eller den grekiska mytverldens Minotaurus och kentaurer. Via metaforer har vi låtit Kristus bli Guds lamm, och de flesta känner nog till liknelserna "snabb som en vessla" eller "listig som en räv". Dessa konstruktioner bygger

just på spänningen i att människa och djur inte är samma sak.

De senaste åren har den massmediala nyhetsrapporteringen arbetat starkt på fusionen mellan människa och djur, en fusion som dock skiljer sig drastiskt från den ovan nämnda; det handlar nu om ett språkligt förmänskligande av djur.

Isbjörnen Knut, tyskarnas älskling på Berlins zoo, förklarades exempelvis i *DN* vara en av "mamma Toscas" "tvillingpojkar". I slutet av april var senaste nytt att Knut blivit

Klassisk hybrid.
FOTO: ISTOCKPHOTO

"mordhotad". En annan kändisbjörn i Tyskland, den invandrade brunbjörnen Bruno som sköts förra sommaren, orsakade enligt *SvD* en diplomatisk kris mellan Italien och

Tyskland. Regeringen i Rom ville nämligen att björnens "lik" skulle utlämnas.

Begrepp som används om människor blir således i pressen allt oftare applicerade på djur. Är vår verbala förening med djuren ett paradoxalt tecken på att vi i det moderna samhället kanske är alltför distanserade från dem, eller har den mytiska fusionen stigit in i verkligheten? Djuren är ju också människor – i fablernas värld.

DAVID ALMER

DEBATT | HJÄRNORNAS KRIG

Förtalad terapiform

Psykoterapi minskar den psykiska ohälsan.

I ARTIKELN "Striden om våra psyken" i Axess nr 3 2007 skriver Gunilla Eldh om olika behandlingsformer för psykisk ohälsa med tonvikt på kognitiv beteendeterapi (KBT), psykoanalys och psykodynamisk psykoterapi (PDT). Hon intervjuar flera personer, som borde vara insatta i området, och de flesta som läser artikeln uppfattar därför sannolikt att artikeln ger en rimligt rättvisande bild. Problemet är att bilden av de olika terapiformerna i artikeln är direkt missvisande.

I artikeln hävdas att det hittills finns enstaka studier som visar att PDT i varje fall inte är skadligt och ännu färre som visar att den är bra. Dessutom påstås det att KBT bevisligen är den mest effektiva terapiformen. Detta är en uppenbart felaktig beskrivning. I själva verket finns det hundratals studier av PDT och psykoanalys, där man mätt symtomnivå före och efter behandlingen. Av dessa studier är närmare hundra gjorda så att patienterna slumpmässigt fördelats till PDT eller någon form av kontrollbehandling. I många fall har den slumpmässiga fördelningen skett mellan PDT och KBT. Patienterna har haft diagnoser som till exempel depression, panikångest, olika personlighetsstörningar eller psykoser.

Överlag har PDT uppvisat goda resultat jämfört med kontrollgrupper avseende både symtomminskning och förbättrad förmåga att relatera till andra människor. I direkta jämförelser mellan PDT och KBT, där båda bedrivits av lika erfarna terapeuter under lika lång tid uppnås överlag lika goda resultat oavsett psykoterapiform. Den bild av forskningsläget som ges i artikeln är således missvisande.

FÖR DEN SOM är intresserad av den forskning som finns avseende PDT finns en kontinuerligt uppdaterad forskningssammanställning, "Starkt vetenskapligt stöd för psykodynamisk psykoterapi", på Riksförbundet Psykoterapicentrums hemsida: www.rpc.nu. En mer omfattande forskningsgenomgång på engelska finns att ladda ner från den tyska föreningen för psykodynamiska psykoterapier på www.dgpt.de. Här kan tilläggas att det tyska vetenskapsrådet för psykoterapi nyligen kommit till slutsatsen att PDT i upp till hundra timmar är en vetenskapligt underbyggd behandling vid flertalet psykiatriska diagnoser.

Nidbilden av psykodynamisk

psykoterapi i Eldhs artikel beror förstås huvudsakligen på den bild de personer Eldh intervjuat gett. Nog finns det skäl att fundera över vad det är som får akademiskt skolade forskare att ge en så vilseledande och osaklig bild av en metod de själva varken ägnar sig åt eller har kunskaper om.

Möjligen finns en förklaring till denna missvisande bild i att psykoterapidebatten det senaste årtiondet präglats av något annat än att försöka förstå det komplexa i mänskligt fungerande och förändring. Debatten tycks i stället drivas av en önskan att få ökade forskningsanslag, fler tjänster och uppdrag för dem som arbetar med den egna metoden. En rubrik i Eldhs artikel är "KBT-drottningen tar marknadsandelar från Freud", som väl belyser denna olyckliga utveckling. KBT har blivit ett varumärke, och debatten handlar numera alltför sällan om vetenskapliga frågor, utan mer om marknadsföring och emellanåt förtal av konkurrenterna.

PSYKOTERAPI är en mycket bra behandling vid flertalet former av psykisk ohälsa. Under förutsättning att det är en etablerad psykoterapiform (hit hör både psykodynamisk psykoterapi och kognitiv beteendeterapi) är psykoterapi en bättre behandling än till exempel en lika omfattande stödkontakt vid flertalet psykiatriska diagnoser. Psykoterapi är oftast effektivare än medicinering och har den stora fördelen att flertalet patienter hellre vill ha psykoterapi än mediciner. En större tillgång till psykoterapi leder därför till bättre behandlingsresultat.

Samtidigt finns det inga eller möjligen högst marginella skillnader i effekt mellan olika etablerade psykoterapiformer. Däremot är skillnaden mellan bra och dåliga psykoterapeuter inom samma psykoterapiform mycket stora. Detta är stabila forskningsfynd från tusentals vetenskapliga studier som spänner över flera decennier. En ökad tillgång på psykoterapi skulle därför minska den psykiska ohälsan och sannolikt minska samhällskostnaderna genom lägre sjukskrivningskostnader och ökad produktivitet. Det är därför djupt olyckligt att så mycket av psykoterapidebatten ägnas åt att utan saklig grund framhålla en viss behandlingsinriktning framför andra.

PETER ANKARBERG
Leg psykolog, leg psykoterapeut

En pigg 90-åring

INKONSTINENS. På en lista över nutida konstskribenters favoritord torde topplatserna intas av "provocera" och "undersöka". När det nyligen riktades kritik mot att man med skattemedel ska bekosta den spanska performance-artisten Itziar Okarizs kissande på scen vid MADE-festivalen i Umeå (9-12 maj), har festivalledningens Magnus Aspegren följdriktigt försvarat sig med: 1. "Ibland ska konsten provocera och den här gången lyckades den helt förträffligt"; 2. "I en jämställdhetsdebatt är det ett fantastiskt sätt att slänga in en brasklapp." Att

Norrlandsoperans VD inte vet vad ordet "brasklapp" betyder må så vara. Desto viktigare är det naivt ofreflekterade sätt på vilket han tar för givet att just provokation och undersökning skulle ha något som helst med konsten som sådan att göra.

Visst finns det bra konst som är provokativ, men hur fräskt känns egentligen urinerandet exakt 90 år efter att Duchamp ställde ut sin pissoar i New York? Och Joseph Kosuths 30 år gamla idé om att konst ska undersöka

Vattenkastning. Ständig favorit i konstkreter. FOTO: ISTOCKPHOTO

"situationer, sociala processer, historiska fenomen" – har vi inte hört den upprepats till leda? Borde det inte vara mer naturligt för den som är intresserad av historiska fenomen att konsultera den akademiska expertisen på området än att lyssna på vad någon som studerat ett par år vid en konsthögskola har att säga i ämnet? Borde inte – kort sagt – dis-

kussioner om konstverks kvalitativa egenarter utgå från de specifika estetiska särdrag som skiljer konstverk från historiaavhandlingar, politiska pamfletter, provokativa gester etcetera?

JOHAN LUNDBERG

Eliten stänger in sig på herrgården

... och nu släpper vi ut den

Engelsbergsseminarierna

Fem böcker för endast 649 kr*

*Anders Hultqvist
Alla priser inkluderar fraktkostnader för
inleverans till bokhandeln
ATLANTIS

VERKLIGHETEN INVADERAR FIKTIONEN

I dag kryssar vi mellan verkliga och virtuella världar. Författare visar på möjligheten att skapa sig nya identiteter, som bygger på konstruktion snarare än minnet. Onlinespelen på internet reproducerar beteendemönster från den verkliga världen, och den virtuella ekonomin flyter samman med den reella.

Men den här sortens blandade tillstånd är inget nytt, utan präglade tidigt moderniteten och upplysningsfilosofin.

Därför talar tingen

ENGELSKT 1700-TAL | Moderniteten har ansetts bygga på åtskillnad – mellan mänskligt och materiellt, diktat och verkligt, estetisk känsla och sinnlig njutning. Men i själva verket var blandade tillstånd ett viktigt inslag i upplysningens politiska teori. Därför talar föremål i 1700-talets England.

Att höra ting tala var en vanlig erfarenhet i sjuttonhundratalets England. Korkskruvar, soffor, skor, regnrockar och mynt var angelägna om att få berätta sina historier, och läsare lyssnade ivrigt. *En dams tofflors och skors öden och äventyr, skrivna av dem själva* (1754), börjar så här: "Kors i alla mina dar! Är det inte oerhört märkligt att vi har hamnat här tillsammans på ett sådant här ställe och under den här ömkliga maskätta länstolen", säger en kvinnas avlagda sko till en avpolletterad toffel. I det efterföljande samtalet berättar skor och tofflor för varandra om sina skiftande öden och om goda och dåliga tider med olika ägare. Deras berättelser tillhör en särskild undergenre – föremålsberättelsen – som stod på höjden av sin popularitet mellan 1730 och 1790. Med sina femtioåtta sidor var *En dams tofflors och skors öden och äventyr* kort, men genren kunde svälla ut till romaner i fyra band. Varför var dessa märkliga berättelser så populära i sjuttonhundratalets England? Vad säger de oss om den tidens samhälle och om upplysningskulturen i allmänhet?

Litteraturforskare har försökt besvara de här frågorna genom att peka på framväxten av ett konsumtionssamhälle i England på 1700-talet. Många hävdar att den stigande produktionen och cirkulationen av konsumtionsvaror under den första hälften av sjuttonhundratalet drev på den process varigenom frihet att utbyta varor, ingå avtal och individualism blev dominerande sociala och politiska krafter i europeiska samhällen. Det engelska samhället hade under stor del av sin historia haft jordäggande och jordbruk som sin grundval men tvingades nu anpassa sig till ekonomiska

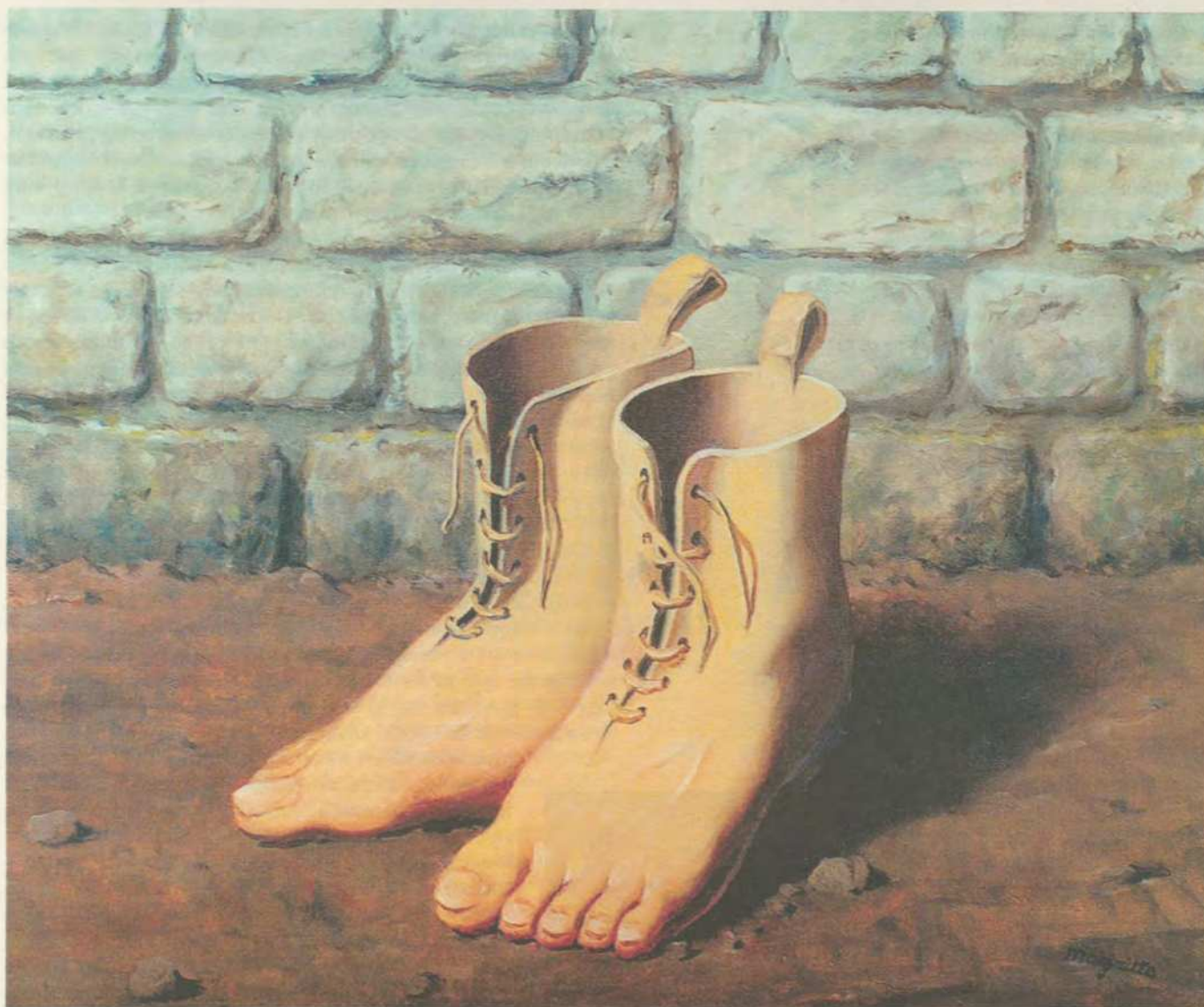
Av
Wolfram Schmidgen

Assistant professor i engelska vid Washington University, St. Louis. Författare till *Eighteenth-Century Fiction and the Law of Property* (Cambridge University Press, 2002), arbetar för närvarande på boken *Illegitimate Modernity: Mixture and Multitude in British Culture, 1660-1740*.

Översättning: Henrik Celandner

krafter som utmanade den gamla världsbilden. Köpmannen och handelsmannen beredde sig tillträde till den besuttna eliten, och de gjorde det genom att hantera rörliga former av rikedom som saknade den stabilitet och kontinuitet som alltid hade varit förknippade med jord. Affärssuppgörelser som drog fördel av dramatiska prisskillnader i Europa och kolonierna, spekulationer på en spirande aktiemarknad, handel med de statsobligationer som Bank of England började ge ut på 1690-talet – detta är bara några av de former för rörlig egendom som i början av sjuttonhundratalet skapade nya ekonomiska förhållanden.

Många litteraturhistoriker ser en koppling mellan föremålsberättelsernas tilltagande popularitet och dessa nya förhållanden. Dessa berättelser återspeglar ett samhälle som i allt högre grad bygger på "utbyte av former av lös egendom och (...) medvetan-

Mänsklig materia.
I 1700-talets föremåls-
berättelser betedde sig
skor som människor.
Le modèle rouge (1953)
av René Magritte.

BILD: AKG-IMAGES/SCANPIX

deformer som är anpassade till en värld av rörliga föremål.¹¹ Föremålsberättelsens framväxt är således ett kapitel i den långa berättelsen om Europas modernisering, där den första volymen slutar med Marx förklaring att varan är det centrala uttrycket för den kapitalistiska samhällsordningen. Marx banbrytande analys av varufetischismen har blivit en obligatorisk referens för litteraturforskare som vill förstå varför föremål pratar i sjuttonhundratalets England. Det är lätt att se varför. Föremålsberättelser som *En dams tofflors och skors öden och äventyr* drivs av handlingar som har att göra med cirkulation och utbyte. Dessa resulterar i att föremål passerar genom olika ägares och sociala klassers händer (och fötter). Utbytets betydelse som bärare för berättelsen vittnar om att föremålsberättelser tillhör ett ekonomiskt system där bytesvärde (ett kvantitativt förhållande mellan ting) tränger undan bruksvärde (ett kvalitativt förhållande mellan människor och ting).

FÖGA FÖRVÄNANDE SPELAR huvudgestalternas bruksvärde inte någon roll i *En dams tofflors och skors öden och äventyr*. I stället är det den irrationella hängivenhet som människor visar närhelst de kommer i närheten av de vackra skorna som står i fokus. Freskeln är stark att betrakta en sådan hängivenhet som exempel på Marx varufetischism. Det är, när allt kommer omkring, tingen som har makten; de berättar sin historia och rapporterar om de olika ägarnas bisarra beteenden ur ett i det närmaste antropologiskt perspektiv. Sett i detta perspektiv varnar berättelserna för tingens växande makt, deras tilltagande solidaritet och skapandet av ett bytesvärdets rike, där genuina mänskliga behov inte spelar någon roll.

I avancerade handelssamhällen frigör sig varorna från de mänskliga behovens kontroll genom att upptäcka en alternativ källa till värde i det förhållande som de har till andra ting. I och med uppkomsten av kapitalistiska produktionsförhållanden skiljs människor och ting åt. De lever inte längre under samma

tak, och så snart tingen har lämnat människornas hushåll, frossar de i sitt oberoende och sin förmåga att styra över människorna. Skorna och tofflorna får sig ett gott skratt.

Enligt detta resonemang – som spelar en viktig roll hos Marx och litteraturhistoriker som studerar föremålsberättelser – är den allt större differentieringen mellan personer och ting en av de viktigaste aspekterna av Europas modernisering. Resonemang-
et bygger i sig på en stark arketyp som européer har förlitat sig på åtminstone sedan sjuttonhundratalet för att formulera sina

I och med uppkomsten av kapitalistiska produktionsförhållanden skiljs människor och ting åt. De lever inte längre under samma tak, och så snart tingen har lämnat människornas hushåll, frossar de i sitt oberoende och sin förmåga att styra över människorna. Skorna och tofflorna får sig ett gott skratt.

tankar om utveckling. Vi föreställer oss alltid att vi utvecklas genom att röra oss från ett tillstånd, i vilket våra liv är innesluttade i sammanhang som präglas av materiella band, familjeband och sociala band, till ett tillstånd i vilket vi avskiljer oss från dessa sammanhang. Vi betalar för vår moderna frihet och individualism genom en åtskillnad som är både smärtsam och lustbetonad. Tonvikten kan ligga på förlust eller vinst eller båda, men denna arketyp finns överallt i vårt tänkande, från Bibelns skapelseberättelse till utvecklingspsykologin och övergången från en ursprunglig gemenskap (*Gemeinschaft*) till det abstrakta samhället (*Gesellschaft*). På de här områdena och många andra föredrar vi att tänka oss utveckling som en rörelse från ett tillstånd präglad av relativt ringa differentiering till ett tillstånd med större differentiering. Att vara människa, att växa upp, att vara modern, är att lära sig avstånd och differentiering.

I åtminstone ett viktigt avseende förstör sjuttonhundratalets föremålsberättelser denna bild av moderniseringen. I dessa berättelser tillägnas sig föremålet – berättaren – mänskligt historieberättande och ställer oss inför det förunderliga skådespelet av någon/någonting som således är både mänskligt och ett ting. Av orsaker som det kan vara värt att utforska närmare bygger föremålsberättelsernas framställning av den moderna kommersiella verkligheten inte på differentiering, utan på en blandning av personer och ting. Jag anser att detta förnekande av differentiering är tillräckligt betydelsefullt för att låta oss ifrågasätta om föremålsberättelser verkligen passar in så väl i moderniseringsberättelsen som vi vill tro. Och förnekandet framkallar en ännu mera omfattande misstanke: är den förtrollning som differentieringen utövar så djup att vi frestas att projicera denna arketyper varje gång vi försöker sätta historiska, självbiografiska och kulturella skillnader i relation till vår nuvarande position?

Bruno Latour, inflytelserik vetenskapssociolog och en av de djärvaste kritikerna av moderniseringen som framträtt på senare tid, pejar djupet av denna förtrollning i sin studie *We Have Never Been Modern* (1993). Där vänder han sig mot uppfattningen att Europas modernisering kan förstås som en process av tilltagande differentiering mellan samhälle och natur, personer och ting, mänsklig fantasi och materiell kausalitet. Han går med på att detta är vad som tycks ha inträffat, men hävdar att en sådan differentiering möjliggör en motsatt process – produktionen av blandningar eller hybrider. För Latour är differentieringen bara ett första steg som sedan kompletteras av ökad kontakt och överkorsningar mellan de olika områden som den har skapat. Men detta andra steg, menar Latour, har aldrig erkänts.

När allt kommer omkring åstadkommer emellertid Latour både för mycket och för litet med sitt lekfullt briljanta teoretiserande. Att hävda att vi aldrig har varit moderna är ett alltför egensinnigt förnekande och att göra gällande att differentieringen ligger till grund för blandningen är en alltför vördsam eftergift för etablerade moderniseringsberättelser.

Vi behöver bryta förtrollningen på ett mera drastiskt sätt. Jag föreslår att vi drar lärdom av den lätthet med vilken föremålsberättelser kombinerar mänskliga och icke mänskliga egenskaper. Eftersom popularitet vanligtvis bygger på att utnyttja tendenser som redan existerar i en kultur föreslår jag att föremålsberättelsen skall behandlas som en uppmaning att undersöka om det finns andra exempel på att det mänskliga och det materiella kombineras i sjuttonhundratalets kultur. Jag föreslår vidare att vi frigör Latours "blandning" från dess beroende av differentiering och betraktar den som ett självständigt undersökningsobjekt. Trots den betydelse som hybriditet har vunnit som begrepp för att analysera vår snabbt globaliserande kultur under de senaste åren säger oss våra instinkter att blandade tillstånd är förvirrade och illegitima. Att bryta genom dessa instinkter är avgörande för att förstå sexton- och sjuttonhundratalets England, vars tilltagande imperialism öppnade den globala ekonomi och kultur som vi lever i dag. Den oansenliga undergenre som föremålsberättelserna utgör blir en uppmaning till att fundera över om det att vara modern skulle kunna ha innebörden att bruka blandade tillstånd.

LÅT OSS, SOM ETT FÖRSTA TESTFALL, beakta en av de inflytelserikaste upplysningstänkarna. John Lockes politiska teori anses fortfarande av många vara den tydligaste och tidigaste formuleringen av den liberala staten, där medborgaren väsentligen är "en privat varelse, som strävar efter mål och skyddar friheter, som är hans egna och i första hand förväntar sig att regeringen skall skydda hans privata verksamhet".² Hur förklarar denna allmänt accepterade tolkning av Lockes politiska teori det faktum att den yttersta grunden för politiska rättigheter hos Locke består i att människan bebländar sitt arbete med naturen, att individen, i kraft av att han äger sin kropp, bebländar sig med ting? Låt oss granska Lockes resonemang närmare.

I naturtillståndet – det hypotetiska tillstånd som filosofer tycker om att föreställa sig, när de spekulerar om rättigheternas yttersta grund – vinner individen, som har en naturlig rätt till sin egen

person, enligt Locke, rättigheter när han har "blandat sitt arbete med [ett föremål], och till det fogat något som är hans eget, och därigenom gjort det till sin *egendom*".³ I Lockes naturtillstånd skapas verkningsfulla distinktioner mellan mitt och ditt genom blandning. Det ger det exklusiva ägandet en naturlig grundval, och det är på denna grundval som det civila samhället kommer att erkänna privategendomen som det viktigaste goda och åta sig att skydda den genom lagstiftning.

Att Locke lyckas introducera skillnaden mellan mitt och ditt i naturtillståndet hänger på den naturliga utvidgningen av individen, som äger sig själv, in i omgivningen. Genom att föreställa sig denna utvidgning beskriver Locke en faktisk överföring av något mänskligt till ett icke mänskligt föremål – blandning som konkret blandning eller förening av två skilda ämnen. Denna beskrivning har alltid framstått som mycket problematisk. David Hume noterade 1739 att "det kan inte sägas att vi förenar vårt arbete med någonting annat än i en bildlig bemärkelse". Laurence Sterne drev våldsamt med denna föreställning i *Tristram Shandy* (1761) genom att framkasta att det var upphittarens svett som "blandades" med äpplet och skapade egendomen.⁴ Under nittonhundratalet har politiska filosofer haft liknande svårigheter med Lockes beskrivning.

Något som emellertid ofta inte erkänns i denna debatt är att Lockes användning av blandning endast till en del är motiverad av behovet att utveckla en egendomsteori. En mycket viktigare motivering står att finna i Lockes önskan att säkerställa grundläggande politiska rättigheter innan samhället inrättas. Och i detta avseende är Lockes användning av blandning inte en glidning över till en metafor. Lockes formuleringar i det berömda avsnittet om egendom visar i själva verket att han förstår blandning som en bokstavlig och inte som en bildlig term. Lockes naturliga rätt till den egna personen syftar alltså inte på en privat person som är insluten i sig själv, utan på en öppen person som genom att bebländas sig med ett föremål kan vidga sig materiellt utanför sina egna gränser. Denna ägandets högst materiella innebörd är nödvändig för att bevisa anspråket att exklusiv egendom är naturlig och inte hävdvunnen. Endast som sådan kan den ligga till grund för oförfärliga politiska rättigheter.

För Locke är det naturliga tillståndet inte ett ensamt, laglöst krig där alla står mot alla. Genom att blanda sig utanför kroppens gränser upptäcker Lockes individ sin kollektiva karaktär, och han gör det på två sätt. För det första, genom att förena sig med ting överskrider jaget kroppens gränslinjer och skapar en sfär av rättigheter, som är mera vidsträckt än den grundläggande rätten att bevara sin person. Det bokstavliga bandet mellan det mänskliga och det materiella är de utvidgade rättigheternas ursprung. För det

andra innebär ett sådant band, samtidigt som det instiftar ett ytterst exklusivt förhållande mellan person och ting, även att individen inkluderas i en naturlig gemenskap med tydliga förpliktelser.

Till skillnad från Thomas Hobbes drar Locke inte en orubblig linje mellan natur och samhälle. Naturtillståndet lever kvar i samhället – i annat fall skulle Lockes instiftande av politiska rättigheter vara meningslöst. Även om de enskilda individer som beslutar att sluta sig samman i ett civilt samhälle väljer domare som skall avgöra deras tvister och formulerar lagar för att reglera sina mellanhavanden, behåller naturrätten sin ställning som rättslig kraft. De politiska rättigheter som individer besitter av naturen kan legitimeras till och med så drastiska handlingar som uppror och att staten grundas på nytt. Därigenom vilar Lockes vision av politisk frihet på "blandning" i en bredare betydelse, därför att det är blandningen som säkerställer att gränsen mellan naturen och samhället är genomtränglig. Blandade tillstånd står i centrum för Lockes politiska teori.

DET ANTAGANDE SOM LIGGER TILL GRUND FÖR Lockes tillit till blandade tillstånd är den vetenskapliga hypotesen att det inte finns några ogenomträngliga gränser och att skillnad enbart är något relativt. Tack vare den klassiska atomismens renässans var dessa antaganden vitt spridda i sextonhundratalets England. Locke kom i kontakt med sådana tankar genom sin mentor och vän, kemisten Robert Boyle. Boyle var fascinerad av redogörelser

Mitt hem är min borg. Men det brittiska intresset för egendom handlar inte bara om äganderätt, påpekar Wolfram Schmidgen. *A Cottage in a Cornfield* (ca 1815) av John Constable.

• ART RENEWAL CENTER

från främmande länder, vilka, till exempel, rapporterade om insekter som omvandlades till grönsaker eller kor som petrifierades. Sådana redogörelser bekräftade Boyles övertygelse om att skillnaderna mellan djur, grönsaker och mineraler var relativa, ett resultat av olika konfigurationer av samma grundämne. Locke instämde i sådana tankegångar, vilket fick honom att tona ner skillnaderna mellan arter, mellan materia och ande, och mellan personer och ting.

DET BÖR FRAMHÅLLAS ATT BOYLE OCH LOCKE inte var några mindre betydande företrädare för sextonhundratalets vetenskapliga revolution. De lämnade avgörande bidrag till en generell omvärdering av det sätt på vilket människor såg på och upplevde världen. De påverkade sjuttonhundratalet på ett djupgående sätt, och jag skulle vilja göra gällande att blandningen av mänskliga och materiella egenskaper i föremålsberättelser beror på denna inverkan. I detta avseende gav Tobias Smollett ett karakteristiskt uttryck för föremålsberättelserna när han skrev *En atoms öden och äventyr* (1769), vari en atom berättar om sina resor genom olika kroppsdelar, mänskliga och icke mänskliga. Den värld som skildras i Smolletts roman är en blandad värld där gränserna mellan människor, djur och ting jämt och ständigt korsas. Men Lockes övertygelse om gränsernas genomtränglighet formade även hans medvetandefilosofi, och hans inflytande sträckte sig till den diskussion om det estetiska och om litteraturens roll som växte fram i sjuttonhundratalets England. Det är detta samtal – som det återspeglas i Edmund Burkes inflytelserika teori om det sublima och det sköna – som jag vill anföra som ett andra testfall för min tes att blandning, och inte differentiering, är det avgörande kritiska begreppet för att förstå den tidiga upplysningen i England.

Lockes berömda resonemang om att medvetandet till en början är tomt och passivt, och att vi inte har några idéer som inte går tillbaka på sinnesintryck som vi mottagit från utsidan, förefaller vid första påseendet bekräfta de filosofihistoriker som ser särskiljandet av medvetande och värld som en av Lockes främsta insatser. Men Lockes resonemang i *Avhandling om det mänskliga förståndet* (1689) innebär snarare att medvetandet blir mer direkt avhängigt av omvärlden än att det skiljer sig från den. Locke hävdar att vårt medvetande passivt utsätts för de kroppar som omger oss. Dessa kroppar är bokstavligen "ivrigt sysselsatta överallt ... [för att] tilltvinga sig tillträde till medvetandet". All vår kunskap kan spåras till de enkla idéer som vi ofrivilligt tagit emot från dessa ivriga kroppar. Lockes önskan att säkerställa en objektiv grundval för kunskapen driver honom att se dess yttersta källa i den kraftfulla penetreringen av individen mot hans vilja, oberoende av några rationaliseringar. Lockes medvetandefilosofi privilegierar tillståndet att vara besatt.

Burkes *Filosofisk undersökning av ursprunget till våra föreställningar om det sublima och det sköna* (1757) bygger på sådan ofrivillig penetrering av jaget. Burke var starkt påverkad av Lockes filosofi, och hela hans undersökning är motiverad av hans önskan att förstå genom vilka former, texturer, lukter, ljud och färger som tingen vinner inflytande över oss. För Burke är den estetiska erfarenheten inte humanistisk. Den starkaste estetiska upplevelsen, den sublima, fråntar det rationella jaget dess ställning på ett oroande sätt. Ett våldsamt åskväder kan, till exempel, fylla vårt medvetande så fullständigt med sitt ljud och sina syner att vi förlorar vår förmåga att resonera om vad det är vi förnimmer. Medvetandet fylls så totalt av det att det inte kan hysa någon annan tanke. I Burkes vision besitter det sublima objektet jaget och petrifierar det till en orörlig förvåning.

Burke använder sig av fysiska effekter för att förklara den estetiska upplevelsen, eftersom han i grund och botten inte skiljer mellan estetiska och icke estetiska känslor. Sexualaktens "hänryckande och våldsamma" sinnesrörelser skiljer sig för Burke i grund och botten inte från de känslor vi upplever när vi bevittnar en uppvaktning i en pjäs av Shakespeare. Att läsa Miltons sublima beskrivning av döden låter oss uppleva känslor som inte skiljer sig kvalitativt från de känslor vi upplever när vi har drabbats av en hotande sjukdom. Kärlek och död, njutning och smärta är för Burke de grundläggande källor som står bakom alla våra känslor, oavsett om de väcks av litteratur eller av händelser i våra liv.

En sådan uppfattning kan inte förefalla annat än besynnerlig för oss, som har gjort det estetiska till ett avskilt, raffinerat och i

hög grad cerebralt område med sina unika belöningar – belöningar som endast har ett indirekt, synnerligen förmedlat, förhållande till den så kallade "verkliga världen". Ironiskt nog är det vår åtskillnad av det estetiska från våra sinnesintryck som har gjort det möjligt för oss att föreställa oss litteraturen som en disciplin och har rättfärdigat litteraturinstitutionernas existens inom den akademiska världen. Det är delvis på grund av detta komplicerade förhållande till vår professionella identitet som litteraturforskare som vi har svårt att uppskatta Burkes bidrag till vårt område.

Litteraturforskare presenterar alldeles för ofta Burke som en föregångare till Immanuel Kant, som troligen var den som gav det avgörande bidraget till tanken att det estetiska är en separat zon, präglad av sinnets okroppsliga, fria lek. Burke lär oss något annat. Hans teori visar att läsning av litteratur inte är avskuren från sinnesintryck eller ens från kampen för överlevnad. Enligt Burke är det i grund och botten inte möjligt att skilja de känslor och erfarenheter som litteraturen skapar från verkliga känslor och erfarenheter, och jag är beredd att slå vad om att den vetenskapliga forskningen kommer att bekräfta Burkes teori så snart vi har lärt oss att skanna hjärnor för att kartlägga sådana fenomen. Under tiden kan vi konstatera att föreställningen att litteraturen utgör en separat sfär med unika belöningar inte är annat än ännu ett uttryck för våra moderniseringsberättelser, ännu ett exempel på det sätt på vilket vi har delat upp världen enligt distinktioner mellan ande och materia, estetisk känsla och sinnlig njutning, diktat och verkligt, mänskligt och materiellt.

MYCKET HAR SAGTS OM EGENDOMENS centrala ställning i den brittiska kulturen, från *common law*, som i stor utsträckning i grund och botten är jordlag, till det sätt på vilket bildspråket med egendom, hus och landskap har kommit att fylla generella symboliska funktioner som representanter för makt och myndigheter. Det är inte någon slump att det nöta ordspråket "Mitt hem är min borg" myntades av Edward Coke, den inflytelserikaste av de brittiska advokaterna inom *common law*-traditionen vid sidan av William Blackstone. Men det är en missuppfattning att betrakta det brittiska intresset för egendom som en ensidig instinktiv känsla för äganderätten. På sexton- och sjuttonhundratalet innebar att vara i besittning även att vara besatt.

Om det mänskliga blandas med det materiella i *En dams tofflors och skors öden och äventyr*, blandas det materiella även med oss. Denna känsla av att vara besatt hade revolutionära konsekvenser i början av sjuttonhundratalet, genom Lockes argument för grundläggande politiska rättigheter, men kom slutligen att vändas i konservativ riktning. Burkes senare tänkande var genomsyrt av den engelska *common law*-traditionen, som han använde för att framställa en känsla av att vara besatt av traditionen som både behaglig och civiliserande. Denna känsla förbådas naturligtvis i Burkes ungdomsskrift om den estetiska upplevelsen redan där framställs erfarenheten av att vara besatt av ting utanför vår kontroll som lustbetonad.

Forskare som arbetar i traditionen från Karl Marx, Max Weber och Michel Foucault har inte förstått att uppskatta sådana blandningar av de mänskliga och materiella sfärerna som en aspekt av moderniseringen. I denna tradition och i mycket västerländskt tänkande om kultur och genus har blandning kvarstått som en representant för en arkaisk kraft som den moderna människan försöker undertrycka eller disciplinera. Att detta är en missuppfattning framgår av vad jag har hävdat här. I strid med stora delar av den senaste forskningen som framhållit en rening av idén om det mänskliga under sexton- och sjuttonhundratalet menar jag att användningen av blandade tillstånd inom vetenskap, filosofi och litteratur innebär att det mänskliga avsiktligt görs orent för att säkerställa frihet och njutning för en individ som alltid är besatt av någonting annat. ■

1 J.G.A. Pocock, *Virtue, Commerce, and History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 109.

2 Pocock, *Virtue, Commerce, and History*, s. 60.

3 John Locke, *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 288.

4 David Humes kommentarer finns i *A Treatise of Human Nature*, ed. L. A. Selby-Bigge (Oxford: Clarendon Press, 1990), s. 505; Laurence Sterne's *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, ed. Melvyn New and Joan New (London: Penguin, 1997), s. 181.

Bedrägliga självbiografier

LIFE WRITING | Självframställande litteratur suddar ut gränsen mellan verklighet och fiktion. Återges den befintliga verkligheten, eller skapas en annan? I stället för att basera sin identitet på minnet, väljer dagens författare att konstruera nya självbilder.

På engelska heter det numera: *life writing*. Det syftar på alla varianter av självframställande litteratur från självbiografi via självbiografisk fiktion till dagbok och blogg. *Life writing* är förstås en indikator på hur synen på både litteratur och människa förändras under historiens gång. *Life writing* är dessutom poetologiskt intressant: det handlar om ett (eller flera) skrivsätt som har en benägenhet att trassla till den litterära representationens normala och normerande gränsdragningar mellan verklighet och fiktion. *Life writing* aktualiserar den ambivalens som väl alltid har funnits mellan att återge befintlig verklighet och att skapa ny verklighet, mellan minne och konstruktion, representation och presentation, eller med klassisk terminologi: mellan *mimesis* och *poesis*.

Jag vill vädra misstanken att dagens *life writers* är mindre intresserade av att representera men desto mer av att presentera: de självbilder som nu formuleras litterärt sätter parentes om minnet och bygger i stället på konstruktion, design, stil, *performance*. Tre aktuella exempel – Per Hagman, Bodil Malmsten och Martina Lowden – demonstrerar olika aspekter av det som jag är frestad att utropa till en tendens. Det är alltid lockande för en historiker att spåra tendenser, men det är också lämpligt att vara försiktig med de stora orden. Jag försöker iakttä historisk försiktighet genom att inleda med en glimt från det jag uppfattar som själva begynnelsen på *life writing*: jag syftar nu på Montaigne, som jag vill utnämna till den förste som verkligen försökte presentera sig i skrift – närmare 2000 år efter att Platon förkastade den mimetiska konsten och gott och väl 400 år innan Hagman, Malmsten och Lowden började skriva sina liv.

MONTAIGNE SKREV SOM BEKANT inte någon självbiografi men redan i förordet "till läsaren" av 1580 års version av hans *Essayer* slår han fast: "Alltså läsare, är det jag själv som är ämnet för denna bok." Det är ingalunda osannolikt att Montaigne satte i gång sitt essäistiska företag med de bästa mimetiska avsikter: att "måla" ett "porträtt" och därmed stabilisera bilden av sig själv. Men resultatet blev inte det avsedda, snarare det motsatta. Närmare bestämt fördubblades det Montaigneska

Av
Arne Melberg

Professor i allmän litteraturvetenskap vid Oslo universitet.
Aktuell med *Resa och skriva: en guide till den moderna reselitteraturen* (Daidalos 2006). Färdigställer nu en bok om "litterär självframställning".

jaget i ett reflekterande jag och ett observerat jag: den skrivande Montaigne som granskar sig själv i icke-skrivande verksamhet. Det är en konsekvens som ligger i korten för varje *life writer*, men Montaigne är nog den förste att upptäcka denna fatalitet, åtminstone i den meningen att han tar upp den till diskussion. Montaignes diskussion toppar sig i kapitel 18 i andra boken: "Att vederlägga en lögn". Han inleder kapitlet med att påminna om sin egen utgångspunkt – "den här planen att använda sig själv som ämne att skriva om" – varefter han slingrar sig fram till följande formulering, som jag citerar i Jan Stolpes översättning:

Och när ingen kommer att läsa mig, har jag då kastat bort min tid när jag har underhållit mig själv med nyttiga och behagliga tankar under så många lediga timmar? När jag har gjutit detta ansikte efter mig själv har jag så ofta tvingats rätta till mig och utarbeta mig för att få fram mig själv, att själva förebilden därmed har fått fasthet och i viss grad tagit form. Genom att måla mitt porträtt för andra har jag målat mitt inre med klarare färger än mina ursprungliga. *Jag har inte skapat min bok mer än den har skapat mig; boken är av samma substans som dess författare*, sysslar enbart med mitt eget jag, är en del av mitt liv, dess ämne och mål är inte något främmande, som fallet är med alla andra böcker.

De rader som jag har kursiverat i citatet hävdar ju med tydlig emfas att skrivandet och jaget är sammanvävda, att de rentav är av "samma substans" – det franska ordet är här att boken är *consubstantiel* med sin författare. Ett märkvärdigt uttryck, som vi måste uppfatta som att jaget och skrivandet är ömsesidigt beroende, att jaget är ett resultat av skrivandet, precis

som skrivandet är ett resultat av jagets aktivitet. När Montaigne börjar skriva sitt liv innebär det en fördubbling av självet och ett dynamiskt beroende mellan det skrivande jaget och det beskrivna jaget. Detta leder i sin tur till en upptäckt som man frestas att kalla epokal: upptäckten av det inre jagets okända kontinent. I den sista essän, "Om erfarenheten", skriver Montaigne sammanfattande: "Jag, som inte ägnar mig åt något annat finner i detta studium av mig själv ett så oändligt djup (*profondeur infini*) och en sådan oändlig, skiftande mångfald att den enda avkastningen av denna lärotid är att jag inser hur mycket jag har kvar att lära mig." Montaigne ägnar sig inte åt något annat än sig själv, påstår han, och ju mer han ägnar sig desto mer finner han. Och desto mer därav finns det kvar att finna och uppfatta: ett "oändligt djup"! Självgranskningen blir en självframställning som producerar och konstruerar ett ändlöst själv, det vill säga ett själv vars gränser sammanfaller med konstruktionens – essäernas – gränser. Vilket ändå inte betyder att jaget bara skulle vara en skrivbordsprodukt. Tvärtom! I andra bokens avslutande kapitel, "Om barnens likhet med sina fäder", slår han fast att allt han gör handlar om att leva väl: "Jag redovisar inte några tillgångar som jag inte har kunnat utnyttja för mitt liv. Vad jag än är vill jag vara det någon annanstans än på papper. Min konst och min färdighet har använts till att göra mig nyttig, mina studier till att lära mig göra, inte skriva. Alla mina mödor har jag ägnat åt att forma mitt liv." Montaigne lever för att "forma sitt liv", vilket betyder att han lever för att skriva (forma) och att han skriver för att leva.

SVENSK LIFE WRITING har stått stark åtminstone sedan Strindbergs svit av självbiografiska arbeten och Selma Lagerlöfs *Mårbacka* (1922) med efterföljande "memoarer" och "dagbok". I dag verkar sådan litteratur aktuellare än någonsin, genom exempelvis Birgitta Stenberg, Kerstin Thorvall, Carina Rydberg, Jan Myrdal, Sven Lindqvist, Stig Larsson – som alla går i Montaignes fotspår i den meningen att de skriver om sig själva men också skriver – konstruerar och stiliserar – sig själva. De blandar minnesarbete med estetisk konstruktion. Jag håller mig dock till mina först nämnda exempel för att

Life writers. Martina Lowden, Per Hagman och Bodil Malmsten aktualiserar en tendens där författare konstruerar nya självbilder.

FOTO: PRIVAT (MITTEN) OCH TERESE ANDRÉN

utveckla min misstanke om en tendens.

Per Hagmans *Att komma hem ska vara en schlager* (2004) presenteras som roman, men den har starka självbiografiska och självstilisierande komponenter. Hela bokomslaget upptas av ett foto av Hagmans ansikte, med det barnsligt charmerande leendet – som sen blir ett viktigt tema i boken – påkopplat. Berättare och huvudperson verkar som en och samma Per, och läsaren förväntas nog känna igen "Per" inte bara från hans tidigare böcker utan också via kändisskallret från "innetlivet" på Stockholms krogar och klubbar. Därtill kommer att boken är konstruerad som en rapport om berättarens aktuella liv med minnesglimtar från uppväxt och slyngelår.

Det liv som skildras ger framför allt intryck av flyktighet, obeständighet, rörlighet. Berättaren bygger upp detta intryck genom att låta minnen, impressioner, personer och platser avlösa varandra

mar, drog- och rökförbud. Om den eftersträfvade lättheten slår an en metafysisk dimension som toppar sig i Pers fascination för arabiska jaktfalkar – jakt! flykt! frihet! – så slår i gengäld fettföraktet an en moralisk sida. Med hjälp av den manikeiska polariseringen lätt – fett blir han i stånd att strö en stor mängd omdömen omkring sig. Dessa är alltid kategoriska, de presenteras som självklart giltiga och sorterar människor och företeelser och ting i å ena sidan märkesvaror med stil (= lätt), å andra sidan konsumtion utan stil (= fett). Berättaren verkar ibland rentav besatt av denna sortering, som när han finner anledning att skapa en katalog över droger: han har förstås erfarenhet av dem alla och vet bestämt vilka som är lätta och bra och vilka som är tunga och dåliga.

Jag erkänner att jag ibland fann Hagmans moraliserande omdömen måttligt intressanta. Det var som att bläddra i en glansig katalog eller att läsa en Houelle-

lätthet och tyngd. Per befinner sig inte tillfälligtvis i kris, han är kris. I detta predikament är stilen avgörande. Stil är inte bara det kriterium varmed Per katalogiserar sina märkesvaror; stil betecknar framför allt hans försök att finna sig tillrätta i schismen mellan lätthet och tyngd, att hantera sig själv som kris. Stil handlar slutligen om Per Hagmans stilisering av sig själv som Per.

Stil(isering) heter således Per Hagmans bidrag till dagens *life writing*. Stilen har därmed återkommit från sina semiotiska äventyr under 1900-talet, då stil uppfattades som diskursiv profil, och återgått till den stil som Buffon på 1700-talet karakteriserade som "själva människan". Skillnaden består förstås i att den klassiska stilen uppfattades som en substans som den stilfulla människan gör synlig; nu handlar det i stället om att stilisera ett liv som varken har eller eftersträvar substans.

... den klassiska stilen uppfattades som en substans som den stilfulla människan gör synlig; nu handlar det i stället om att stilisera ett liv som varken har eller eftersträvar substans.

i rask takt – under bokens lopp passerar vi till exempel igenom Skövde, Stockholm, Nice, Marseille, Paris, La Rochelle, Rom, Alexandria, Monte Carlo, Tunis, Kairo. Plus en stor mängd tågresor som alla är ganska lika varandra. Detta slår an ett viktigt tema: "lätthet". "Jag väger nästan ingenting nu", konstaterar berättaren mot slutet och vi förstår att den eftersträfvade lättheten inte bara gäller fysiken utan lika mycket metafysiken: att inte fästa sig, att sakna bestämd tillhörighet, att vara rörlig.

Mot lättheten står förstås tyngden, rotfastheten och stillastående, det som i bokens språk kallas "fett" och associeras till "fetton". "Fett" är allt som förknippas med det socialdemokratiska Sverige. "Människor som är rädda för kronofogden är samma människor som är rädda för muslimer. Fetton." "Fett" är cykelhjälm-

becq light med inriktning på märkesvaror i stället för seder och bruk. Men jag inser också att bokens verkliga intresse ligger i denna schism mellan den eftersträfvade lättheten och den bastanta moralismen. Per uppfattar sig och presenterar sig som evig tonåring samtidigt som han är på väg in i den fatala medelåldern. Därmed närmar han sig en "kris", som enklast kan beskrivas som en konflikt mellan lätthet-frihet och nödvändighet-tyngd. Det vore ändå missvisande att beskriva denna bok som rapport om en "kris", som tvingar Per att rekapitulera sitt liv. "Kris" låter nämligen förstå att det skulle vara tal om en utveckling, ett tillstånd som Per är på väg in i och som han i kraft av sin litterära bearbetning kommer att ta sig ur. I stället uppfattar jag boken som ett försök att stilisera Per som ett uttryck eller resultat eller inkarnation av just schismen mellan

BODIL MALMSTEN ARBETAR i *Mitt första liv* (2004) med självbiografens klassiska redskap: minnet. Från nuets svensk-franska perspektiv minns hon sin uppväxt i en jämtländsk avkrok för 50 år sedan. I glimtar och impressionistiska minnesbilder får vi följa Bodil någorlunda kronologiskt från lantlig uppväxt till tidig skolgång i Östersund och plågsamma tonår i fosterfamilj i Stockholmsförorten Vällingby. Malmsten flikar in foton, barnsliga teckningar och dagbokssidor, vilket förstås auktoriserar hennes framställning som autentisk; vi ska tro på Malmstens ord. Vi ska förlita oss på barndomsskildringens sanning och gärna instämma i berättarens rappa omdömen om 1950-talets Sverige liksom aktuella svenska fenomen. Dessa omdömen följer ett mönster som kan sammanfattas som förfall: Sverige runt 1950 bestod av autentiskt liv, riktig mat, hederlig socialdemokrati; Sverige 50 år senare har förfallit till inautenticitet, fast food och korruption.

Mitt första liv upprepar således en rad av de stereotyper som brukar förekomma i *life writing*: från barndomsparadis via förfall till återupprättelse i minnet och berätt-

telsen. Från den trånga barndomsmiljön till en större värld och nuets överlägsna perspektiv. Från autentisk natur till syntetisk och imitativ förkonstling. Också bilden av socialdemokratins korruption och Sverige i fritt moraliskt fall måtte väl tillhöra våra aktuella stereotyper; den kolporterar massivt i populärkulturen och varierar i ett annat tonläge hos Per Hagman.

Malmstens minnen må vara belamrade av stereotyper, men när boken ändå inte framstår som kompakt och Bodil ingalunda framställs som entydig, beror det på det starka inslaget av konstruktion. Malmsten visar upp bilder ur minnets familjealbum, men dessa bilder är ofta gåtfulla och bildar ingalunda någon sammanhängande berättelse. Morfar visas upp som autentisk socialdemokrat, sådan man var och som man borde vara. Men han är också en yvig och opålitlig berättare och antyds vara en smitare från ansvar och familj. Mor & Far presenteras som idealiskt par, samtidigt som sammanhanget visar att familjen måste ha gått i upp-lösning. Det förklaras aldrig varför Bodil flyttas från barndomsidyll till fosterhem och en miserabel tonårstid i Stockholms periferi. Vi begriper aldrig hennes relation till den berömde farfadern. Bilderna motsäger helt enkelt varandra. Resultat: vi uppmärksammar konstruktionen och den Malmsten som minns, lika mycket som den Bodil som det skulle handla om.

Tendensen till konstruktion förstärks av att en del autenticitetsskapande detaljer innehåller små skavanker: minnet sviktar. Det berättas från skoltiden i Östersund att rapporter från Koreakriget strömmade ur radion och att Bodil är förtjust i en pojke som ser ut som Elvis. Året verkar ha varit 1955, men Koreakriget upphörde 1953 och Elvis kan inte ha nått Östersund förrän tidigast 1956. Från Vällingbytiden, som var något senare på 1950-talet, får vi en reproducerad dagbokssida, där Bodil i barnlig stil anförtror oss att hon svärmar för Thommy Berggren – som filmdebuterade 1961. Det är inte lätt att säga om sådana småttigheter är avsiktligt inlagda som falska ledtrådar eller om de beror på slarv. Det spelar nu inte så stor roll, eftersom uppmärk-

Montaigne. I sina *Essayer* presenterade han tidigt sig själv i skrift.

BILD: AKG/SCANPIX

Tendensen till konstruktion förstärks av att en del autenticitetsskapande detaljer innehåller små skavanker: minnet sviktar.

samheten i båda fallen riktas mot konstruktionen. I synnerhet gäller det den reproducerade dagbokssidan, eftersom vi måste tro att nuets Malmsten har snirklat fram den dagbokssida som presenteras som Bodils. Jag erkänner att min första reaktion var: fusk! Men min andra reaktion var att Malmsten faktiskt har konstruerat sitt liv som ett konstverk och att den självbiografiska berättelsen bara består av fragment, som i sin tur bildar en av flera komponenter i denna design, där

foton och visuella arrangemang har lika stor betydelse.

Kanske är det för att understryka konstruktionen som Malmsten avslutar med en kryptisk deklaration: "Det jag har berättat här är varken sant eller falskt, det är en utsaga och den är min." Det handlar med andra ord inte, som det förr kunde göras, om att söka sanningen eller att representera den givna verkligheten utan om att formulera sin egen sanning. Det framstår därför som konsekvent att Malmsten efter avslutad självbiografi har öppnat en blogg – www.finistere.se – där man på nätet kan kontinuerligt följa hennes "utsagor" och därmed hennes försök att stilisera och definiera och konstruera sig själv. Samt att bloggen därefter har förvandlats till en essäistisk "bloggroman": *Hör bara hur ditt hjärta bultar i mig* (2006).

BLOGGENS ESTETIK präglar också romanen *Allt*, en 600-sidig debutroman av Martina Lowden från 2006. Den är utformad som en dagbok, påbörjad i vecka 15 2003 och avslutad i vecka 14 2006, innehåller således "allt" som samlats under tre år: vardagsnotiser, inköpslistor, observationer, funderingar, familjeglimtar, vänsamtal, inventarieförteckningar, litteraturlistor, lästa och olästa böcker, citat. Citaten är gärna litterärt bearbetade i den meningen att Lowden gillar att vränga ord enligt urgamla litterära mekanismer: kasta om bokstäver, skifta betoningar, upptäcka nya ord i gamla, skapa nya ord och vändningar. Ibland blir det parodi: efter en Kristina Lugn-liknande dikt står parentesen "(Idag lekte jag att Kristina Lugn skrev mig)". Ibland kommer citaten ur ordböcker eller korsord eller veckopress eller reklamtexter för att omvandlas till fragment, dikter och novellutkast. Man kan rentav tala om en förmodern mimesis på bokstavens och ordlekens nivå; men det som imiteras förvandlas i enlighet med den teknik och estetik som utmärker bloggen: citaten "samplas" och "digitaliseras" i ett litterärt syftande maskineri. Det finns en viss progression, det är ju en dagbok, och man skimtar utveckling av både litterära ambitioner och sociala relationer. Boken kan ändå inte kallas "roman" i konventionell mening, eftersom den varken förutsätter fiktion eller spelar fram en handling. "Romanen" är i stället sin egen "handling": boken handlar om att dagbokstexterna förvandlas till en "roman", som är "färdig" när den lämnas in till förlaget.

Här finns med andra ord "allt" som utmärker vilken idogt genomförd blogg som helst – men med den utmärkta distinktionen att "allt" är litterärt bearbetat. Resultatet kan likna dagboksprosa, det kan också, ibland, likna poesi, men det är varken eller. Eller både och. Det sista är Lowdens eget förslag med hennes vrängande formulering "Jag har båda: poesi och posa". Det är varken fråga om roman eller dagbok, men det är både roman och dagbok. Förbindelserna till den litterära dagboken är mest slående och det citeras/samplas flitigt från den store före-

gångaren Gombrowicz. Jag kommer också att tänka på Anaïs Nin, som på grund av sitt maniska dagboksskrivande av sin terapeut utnämndes till *la petite fille littéraire*. Också Lowden verkar perfore-rad av litteratur; hon inte bara läser och citerar flitigt utan kan också åstadkomma följande fundering "i den stora stilen": "Material betyder 'allt med kropp'. Mål: att fabricera pappersattrapper av 'allt med kropp', och allt utan. Att de texterna en dag ska göra mig överflödig. Att allt mitt kött ska bli till ord."

Jämförelsen med Nin motiverar också en reflexion över de påfallande skillnaderna mellan dagbok och blogg. Nins dagböcker (i sin publicerade form) syftade till att med litterära medel producera närvaro och denna närvaro hade ett intimt, gärna erotiskt, innehåll. Också Lowden eftersträvar närvaro – dagboksformen gör oundvikligen just det – men hennes närvaro är sällan intim och absolut inte erotisk. Hon verkar faktiskt sikta till att konstruera sig själv som litteratur: en litterärt förmedlad och förvandlad närvaro. Hennes manifest personliga text är samtidigt egendomligt distanserad och opersonlig; den klassiska distinktionen mellan privat och offentlig person lämnar plats för en litterärt och estetiskt stiliserad *persona*.

Den traditionella personligheten reserverar sitt autentiskt privata jag till dagboken, medan den bloggpreparerade personligheten framstår som ett resultat av en estetisk akt. Ingen misstänker Anaïs Nin för att "bakom" sin dagbokspersonlighet hysa ett eller flera obeskrivna blad; men just den misstanken är oundviklig vid läsningen av Lowden. Hennes *Allt* kan inte vara allt. Och hennes litterära *persona* är inte mer stabilt "autentisk" än att den kan justeras med nästa citat och förvandlas i en estetisk händelse.

Om Lowden är en lekfull mimetiker på ordbehandlingsnivå, så är hennes *life writing* i gengäld en litterär konstruktion. Kanske hon därmed hjälper oss att inse att också den traditionella personligheten har starka inslag av konstruktion? Eller demonstrerar hon självets, livets, personlighetens historiska förvandling? Eller tradition och förnyelse på en och samma gång?

MED DESSA OBESVARBARA frågor har jag kommit tillbaka till den misstanke, som formulerades inledningsvis. Misstanken handlade om en tendens: att konstruktionen tar över från minnets rekonstruktioner: *mimesis* lämnar plats för *poiesis*. Redan Montaigne visade att tendensen var och är immanent i *life writing*. När traditionen från Montaigne aktualiseras som stilisering (Hagman), konstruktion (Malmsten) och "sampling" (Lowden) så tyder det på att minnet förlorar sin betydelse som identitetsskapande instans, att identiteten problematiseras, konstrueras eller stiliseras i en estetisk akt eller en performance. Och jag behöver knappast påpeka att min misstanke inte bara handlar om litteraturens aktuella utveckling utan också om det som Montaigne kunde kalla *l'humaine condition*: människans aktuella villkor.

FÖLJ MED I SAMHÄLLSDEBATTEN

Niklas Ekdal söker sammanhangen bakom rubrikerna i STUDIO EKDAL
– söndagar 20.30 på Axess TV. Programmet sänds även i realtid på www.axess.se

AXESS TV

GRATIS

BESTÄLL ETT PROVNUMMER!

Tidsskriften OPERA är Nordens enda specialtidning om opera och musikal. Alltid fullmatat med aktualiteter, historia, bredd och fördjupningar om dagens och gårdagens röster. Läs om fantastiska operaföreställningar i Sverige och runt om i världen.

Oavsett om du är operafrälst eller har ett nyväckt intresse kan du ta del av allt från fascinerande intervjuer med internationella operastjärnor till recensioner av dvd:er, skivor och böcker.

Beställ ditt provnummer på st@tidsskriftenopera.nu

SKYND DIG ATT SVARA NU! ERBJUDANDET ÄR TIDSBEGRÄNSAT OCH GÄLLER TILL OCH MED JULI 2007.

En andra chans till ett bättre liv

MÖTEN PÅ NÄTET | Den virtuella världen blev inte det socialt frigjorda universum som många trodde. På mötesplatserna på internet reproduceras beteendemönster från den fysiska världen. Samtidigt blir den virtuella ekonomin allt närmare kopplad till den verkliga.

I år är det 10 år sedan *Ultima Online* släpptes, vilket innebar genombrottet för det vi i dag kallar onlinespel. Tillväxten av virtuella spelvärldar, ett slags mötesplatser för tusentals människor, har sedan dess varit explosiv. I Korea är detta redan den fritidsaktivitet som föredras av flest unga och vuxna män. Den mest populära av världarna, *World of Warcraft*, har i dag över 8,5 miljoner användare världen över. Nuförtiden är det långt ifrån enbart spelintresserade tonåringar som befolkar den virtuella verkligheten. Även äldre spelare ser i allt större utsträckning denna värld som ett komplement till verkligheten, eller kanske till och med som sin fasta punkt i tillvaron.

De virtuella världarna kan indelas i tre kategorier: *MMOG-spel* (*Massively Multiplayer Online Game*), med tusentals spelare och lång speltid, *casual* onlinespel, som riktar sig till en bred publik och är mindre tidskrävande, och virtuella mötesplatser, som *Second Life*, som har mindre spелеlement men större möjligheter för användare att själva skapa och designa innehåll.

Attraktiva avatarer är villigare att vara intima med främlingar, och långa avatarer uppvisar bättre självförtroende ...

Idén bakom spelen är att tillvarata människors vilja att socialisera, och att erbjuda långvarig underhållning. Avatarerna – det vill säga spelfigurerna – är verktygen för att röra sig i spelvärldarna och utnyttja olika egenskaper, som utseende eller särskilda förmågor.

KOMBINATIONEN av avatarernas virtuella natur och spelens sociala struktur väckte snabbt intresse inom forskarvärlden. Spelen sågs som ett intressant laboratorium för socialkonstruktivistiska teorier om genus och identitet såväl som sociologiska idéer om socialt kapital och gruppens betydelse. En del av denna forskning hade en underton av utopiska ideal. Några sociologer uttryckte idéer om självförverkligande och gruppgemenskaper fria från ekonomiska drivkrafter. En del genusforskare hyste föreställningar om att avatarernas självkonstruerade

Av
Patrik Ström

Fil. dr och ek. dr, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet och Swedish Collegium for Advanced Study (SCAS), Uppsala.

Mirko Ernkqvist

Doktorand, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. För närvarande gästforskare på Stanford University.

identiteter skulle vara fria från den verkliga världens förtryck.

Men i dag, när spelen börjar nå en massmarknad i allt fler länder och forskningen om vad som verkligen sker i de virtuella världarna blivit mer omfattande, har två saker blivit allt tydligare: den virtuella världen har flera beteendemönster gemensamt med den verkliga världen, och dynamiken hos spelarna i spelvärlden drivs mer av ekonomisk rationalitet än av idealism.

FORSKAREN NICK YEE vid Stanford University har studerat den virtuella världens dynamik. Ett genomgående drag i hans forskning är hur beteendemönster i den verkliga världen återspeglas i den virtuella. Attraktiva avatarer är villigare att vara intima med främlingar, och långa avatarer uppvisar bättre självförtroende. Genusrelaterade beteenden avspeglar sig också från den verkliga världen. Manliga avatarer har till exempel i spelen ett kortare avstånd vid kommunikation, och de möter andra avatarers blick under kortare tid. En stor majoritet av både manliga och kvinnliga avatarer återger också extrema skönhetsideal från den verkliga världen, vilket är tydligt för den som någon gång har besökt spelen.

Även många traditionella institutioner återfinns i den virtuella världen. Ett exempel på detta är virtuella giftermål som i kinesiska onlinespel till punkt och pricka följer traditionerna för giftermål i dagens Kina.

Att en del kvinnliga avatarer spelas av manliga spelare och vice versa är i sammanhanget mindre relevant.

Personer som har erfarenhet av att spela både manliga och kvinnliga avatarer beskriver ofta hur deras kvinnliga figurer erbjuds betydligt mer hjälp och gåvor än deras manliga. Män som väljer att spela kvinnliga avatarer kan alltså drivas av en rationell, ekonomisk logik likaväl som av en vilja att konstruera en ny, social identitet – eftersom möjligheten att avancera snabbt och bli framgångsrik är så mycket större i rollen som virtuell kvinna. Det är tre gånger vanligare att män väljer att spela kvinnor än tvärtom.

Många asiatiska spelutvecklare har snabbt anpassat sig till denna sociala dynamik och utvecklar spel som är specifikt designade för att attrahera kvinnliga spelare, enligt strategin att spel som attraherar kvinnor kommer att attrahera män. De har också anpassat försäljningen av virtuella föremål i spelen. Numera finns inte enbart funktionella utan också allt fler dekorativa objekt till salu.

I en del fall har gåvor av sådana dekorativa objekt till kvinnliga avatarer visat sig öka möjligheterna för en träff i den verkliga världen. Hälften av de kvinnliga spelarna (främst från USA och Europa) hävdade i en undersökning att de utvecklat romantiska känslor för en annan spelare, och 29 procent hävdade att de gått på dejt med någon i verkligheten som de först träffat i ett onlinespel. För män, som utgör majoriteten av spelarna, var motsvarande tal betydligt lägre.

EKONOMISK RATIONALITET präglar även övrig social gemenskap i spelen. De ideal och den gåvoekonomi som många tyckte sig se har alltmer visat sig vara uttryck för individuell nytto-maximering. Användbara virtuella objekt i spelen, som mäktiga rollfigurer, särskilda föremål och virtuell valuta, började i ett tidigt skede efterfrågas av spelare som var beredda att betala med verkliga pengar. Spelföretagens försök att förbjuda handeln med dessa föremål, med argumentet att det var en form av fusk som förstörde spelupplevelsen, visade sig snabbt meningslös. I stället utvecklades en omfattande handel med dessa virtuella föremål, med olika företag som mellanhänder. Spelföretagen har på senare år snabbt anpassat sin affärsmodell till denna ekonomiska rationalitet. I den tidigare dominerande finansieringsmodellen prenumererade spelarna

Könsroller. Spelfigurer i den virtuella världen reproducerar och rentav förstärker skönhetsideal och beteenden från den verkliga världen.

BILD FRÅN SECOND LIFE

på spelen, antingen månadsvis eller per timme. Den nya, i många asiatiska länder nu dominerande modellen, bygger på att spelet tillhandahålls gratis, men att spelarna i den virtuella världen måste betala för olika typer av virtuella artefakter eller funktioner genom en rad mikrotransaktioner.

Second Life, en medelstor onlinevärld som har lyckats generera stor uppmärksamhet i pressen, är en av dem som har gått längst när det gäller virtuell ekonomi. Företaget bakom spelet genererar inkomster genom att sälja virtuellt land, där spelare själva får skapa föremål och sedan behålla rättigheterna till dessa. Svenska institutet föreslog nyligen att man skulle sätta upp en svensk virtuell ambassad i *Second Life* (secondhouseofsweden.com) där man vill etablera en plattform för att marknadsföra Sverige bland företag och myndigheter, som trängs på mötesplatser som tidigare har dominerats av virtuella sexleksaker och hasardspel. Om Svenska institutet kommer att lyckas med mer än den initiala PR-effekten beror helt på om man kan skapa något som kan engagera och erbjuda värde för invånarna i *Second Life*.

INOM DEN VIRTUELLA ekonomin har det blivit vanligare att enskilda personer eller företag i lågkostnadsländer mot betalning hjälper spelare att avancera inom spelet; spelvaluta och avatrar säljs nuförtiden via olika auktionstjänster på internet. Detta medför att spelens virtuella valutor och betalningsmedel har ett marknadsvärde i den reala ekonomin.

Intresset för den virtuella världens

valutor har också ökat bland banker och statliga myndigheter. Bankerna ser nya möjligheter att etablera sig i den virtuella världen och tillhandahålla olika slags finansiella tjänster som spelare efterfrågar, bland annat lån till olika typer av inköp. Skattemyndigheter, även den svenska, hyser en oro för att den virtuella ekonomin ska komma att påverka balansen i den reala ekonomin, genom de möjligheter som finns att snabbt flytta kapital mellan länder. Den virtuella ekonomin i spelen har också gett upphov till farhågor kring pengatvätt och hasardspel.

Den virtuella ekonomin har alltså blivit allt närmare knuten till den verkliga, och det som sker i den ena sfären får i allt högre grad återverkningar i den andra. Förutsättningarna för den virtuella ekonomin tyder möjligen även på att antaganden i Heckscher-Ohlin-teoremet – för att förklara varför internationell handel uppstår – gällande avsaknaden av transportkostnader, lika tillgång på information och perfekt konkurrens, skulle passa bättre i den virtuella verkligheten.

Flera länder har börjat reglera den virtuella ekonomin och även infört restriktioner rörande speltid, innehåll och namnregistrering i spelen. Auktoritära regimer betraktar onlinespelen både som en viktig tillväxtindustri och som ett potentiellt propagandainstrument. I Kina premierar myndigheterna regelmässigt de onlinespel som anses gynna den kinesiska kulturen och partiets värderingar. Således är teknologisk utveckling och statliga intressen tätt sammanflätade i många auktoritära länder. Men eftersom spelen ännu ofta betraktas som en frivol aktivitet

har den politiska dimensionen i spelindustrin i dessa länder alltför lättsinnigt ignorerats av både den akademiska världen och medierna. Till skillnad från andra IT-företag har spelföretagens sociala ansvar kring dessa frågor hittills inte blivit föremål för debatt.

EN ANNAN, UPPMÄRKSAMMAD social dimension av den virtuella världen är onlinespelens skrän, ett slags spontana sammanslutningar av spelare. Dessa har av sociologer ofta lyfts fram som en ny form av umgänge, men företeelsen har visat sig vara starkt överdriven. Några sammanslutningar har emellertid skapat stor uppmärksamhet. I Kina finns exempel på massaktioner i onlinespelen, både av nationalistisk karaktär mot Japan och av etisk karaktär mot till exempel utomäktenskapliga förbindelser.

En grupp forskare visade nyligen att den främsta sociala drivkraften i spelen är strävan efter status; en publik att visa upp sig för, närvaron av andra spelare och de spektakel som världarna erbjuder är därför ytterst viktigt.

"Uppmärksamhetsekonomin" i den virtuella världen har diskuterats av forskarna Michael Goldhaber och Richard Lanham. Deras tes är att uppmärksamhet är en av de tillgångar det råder störst brist på och att medel för att öka uppmärksamheten kring den egna avataren därmed blir värdefulla.

DEN SOCIALA STRUKTUREN har också gett upphov till verkliga problem i cyberrymden. När spelen blir mer komplicerade och det krävs mer av den monetära strukturen, infinner sig även brottslighet i form av bedrägeri och hot. I många asiatiska länder använder spelarna olika automatiska hjälpprogram som gör att de kan avancera utan att själva spela aktivt. Det finns också flera exempel på företag som har fått sina spelprogram hackade av spelare som på så vis försöker komma åt virtuella tillgångar utan att behöva betala.

Frågor som rör den legala aspekten av virtuell samverkan och skyddet av immateriella tillgångar är av största intresse för industrins framtida tillväxt. Om det finns risk för hackning eller andra former av otillbörlig aktivitet avtar intresset för spelet snabbt. I dag har vi endast sett ett fåtal exempel på spelare som har stämt företag för att dessa inte har kunnat garantera säkerheten och värdet på virtuell egendom. Om industrin skall kunna utvecklas är äganderättsprincipen en av de mest centrala. Den reglerar inte bara den rent ekonomiska dimensionen, utan skapar även förtroende hos spelare, som ägnar avsevärd tid i denna värld.

Detaljstyrning av virtuella världar har emellertid visat sig näst intill omöjlig. Friheten att mötas, interagera, skapa nya världar, roa sig och öka sin status genom avatarernas egenskaper eller verkliga monetära vinstintressen attraherar hela tiden fler människor. Framtiden för spelen verkar således ligga i att ge den verkliga världen virtuellt spelrum. ■

Postmodernismens avståndstagande från "stora berättelser" försvårar människans kamp för rättvisa. **JOSÉ ANTONIO MARINA** försöker i stället utveckla en helhetssyn på människan. Inger Enkvist har träffat en av Spaniens mest framgångsrika filosofer.

"Postmodernismen leder fel"

Av
Inger Enkvist

Professor i spanska vid Lunds universitet.

I tider av specialisering och formalisering inom filosofin går den spanske filosofen José Antonio Marina motsatt väg. Han ser filosofin som public service och vill förbättra vår förståelse av oss själva. Hans arbeten handlar om ämnen som intelligens, vilja, kreativitet, personlighet, sexualitet, religion och politik. Man skulle kunna säga att Marinas projekt är en hypertext, i vilken de olika böckerna försöker komma fram till en helhetssyn på människan, en antropologi. Hans stil har klart litterära drag och inkluderar jämförelser, dialoger och anekdoter. Han ger ut en bok varje eller vartannat år på förlaget Anagrama i Barcelona, alla i samma essäserie med ett typiskt brunt omslag. Vissa av hans böcker är så framgångsrika att de har tryckts i ett tjugotal upplagor och sålts i mer än hundra tusen exemplar. Inget av Marinas verk finns översatt till svenska, men något förlag borde intressera sig för honom. Det finns inget i hans tankevärld eller exempel som en svensk läsare inte skulle kunna förstå.

Det som gör Marinas framgångar extra intressanta är att hans budskap avviker från vissa samhällsvetenskapliga modeuppfattningar i Spanien – och i Sverige. Det viktigaste är att han inte ser människan som en automatisk produkt av en samhällsklass eller en kultur utan som någon som kan välja sin väg och är ansvarig för sina val. Han beskriver strukturer men är inte strukturalist, och han är mer modern – i bemärkelsen bevandrad – när det gäller nya rön inom psykologi och neurologi än många trendkänsliga postmodernister.

VI TRÄFFAS I CENTRALA MADRID, i hans nyligen införskaffade kontorsvåning, som kompletterar hans bostad på landsbygden utanför huvudstaden. Marina är en man på drygt sextio år, avspänd, leende och vänlig. Hans bakgrund är brokig. Som ung drömde han om att bli dansare, men efter filosofistudier blev han i stället gymnasielärare.

– Från den tiden är jag van att förklara filosofi för tonåringar som kan mycket litet och inte alls är intresserade av filosofi. Det gäller att vara tydlig och att om möjligt försöka "förföra" lyssnaren.

Han hade aldrig tänkt sig att bli heltidsförfattare, men när hans första bok *Elogio y refutación del ingenio* (1992, För- och nackdelar med infallsrikedom) fick ett omedelbart genomslag, tog hans liv en ny vändning.

Den nuvarande specialiseringen inom vetenskaperna har gått för långt, anser Marina. Inom filosofi och psykologi behöver människor en helhetsbild av vad det är att vara människa. För att tvinga sig själv att följa med i utvecklingen också utanför humaniora och samhällsvetenskap skrev han under tre år om naturvetenskapliga nyheter för en bilaga till tidningen *El Mundo*.

– Det är ett problem att humaniora och samhällsvetenskap – åtminstone i Spanien – drar till sig personer som inte tycker om matematik och inte är vana vid systematiskt tänkande utan tänker estetiskt. Ofta till och med föraktar de naturvetenskap. Det paradigm som i dag dominerar vid universitetens samhällsvetenskapliga och humanistiska fakulteter, nämligen postmodernismen, fungerar som en ursäkt för att inte studera olika ämnen grundligt. Varför skulle man lägga ner tid på att studera ämnen om allt bara är ord, diskurs, som postmodernismen menar? Om man hävdar att orden inte hänvisar till något specifikt, är ju allt en estetisk lek, som möjligen kan ge en känsla av frihet och briljans men som avslöjar en brist på ansvarskänsla. Postmodernismen är en estetisk filosofi, som säger sig avstå från "den stora berättelsen" – men då avstår man också från människans kamp för värdighet och rättvisa.

Marina ser postmodernismen som en typiskt parisisk filosofisk strömning, som speciellt har anammats i latinska, estetiskt inriktade länder. Den fick emellertid nytt liv när den spreds till USA och togs upp av olika grupper som tyckte sig ha hittat en filosofisk ram, inom vilken de kunde utveckla en egen syn på världen och hävda att denna var lika giltig som alla andra världsbilder. Postmodernismen kom att flyta samman med kulturell relativism, senare kallad multikulturalism, och fick en politisk inriktning. Några av dem som tidigt såg problemet med postmodernismen var feminister, påpekar Marina. Om inget är mer sant än något annat, hur kan man då hävda att det är viktigt att kvinnor har lika rättigheter som män?

För att illustrera hur förvirrande postmodernismen kan vara berättar Marina att han, när

han för några år sedan undervisade lärarkandidater, brukade ställa tre frågor. Den första var: Tror du att alla kulturer är lika mycket värda? De flesta svarade ja. Den andra frågan var: Tror du att det finns mänskliga rättigheter som gäller alla människor? De flesta svarade ja. Den tredje frågan var: Är du medveten om att de två svar du givit är motstridiga? Svaret blev oftast en generad tystnad.

– Jag förbereder just nu ett föredrag om huruvida öst och väst kan förstå varandra. Först och främst måste man ju förstå varandras språk, och då måste orden referera till en verklighet. Om ett språk inte refererar till verkligheten, fungerar det inte för kommunikation. Det är självmodersäkert att på samma gång hävda att ord inte betyder något och att stödja samarbete kulturer emellan.

Tror han att postmodernismen kommer att leva länge till?

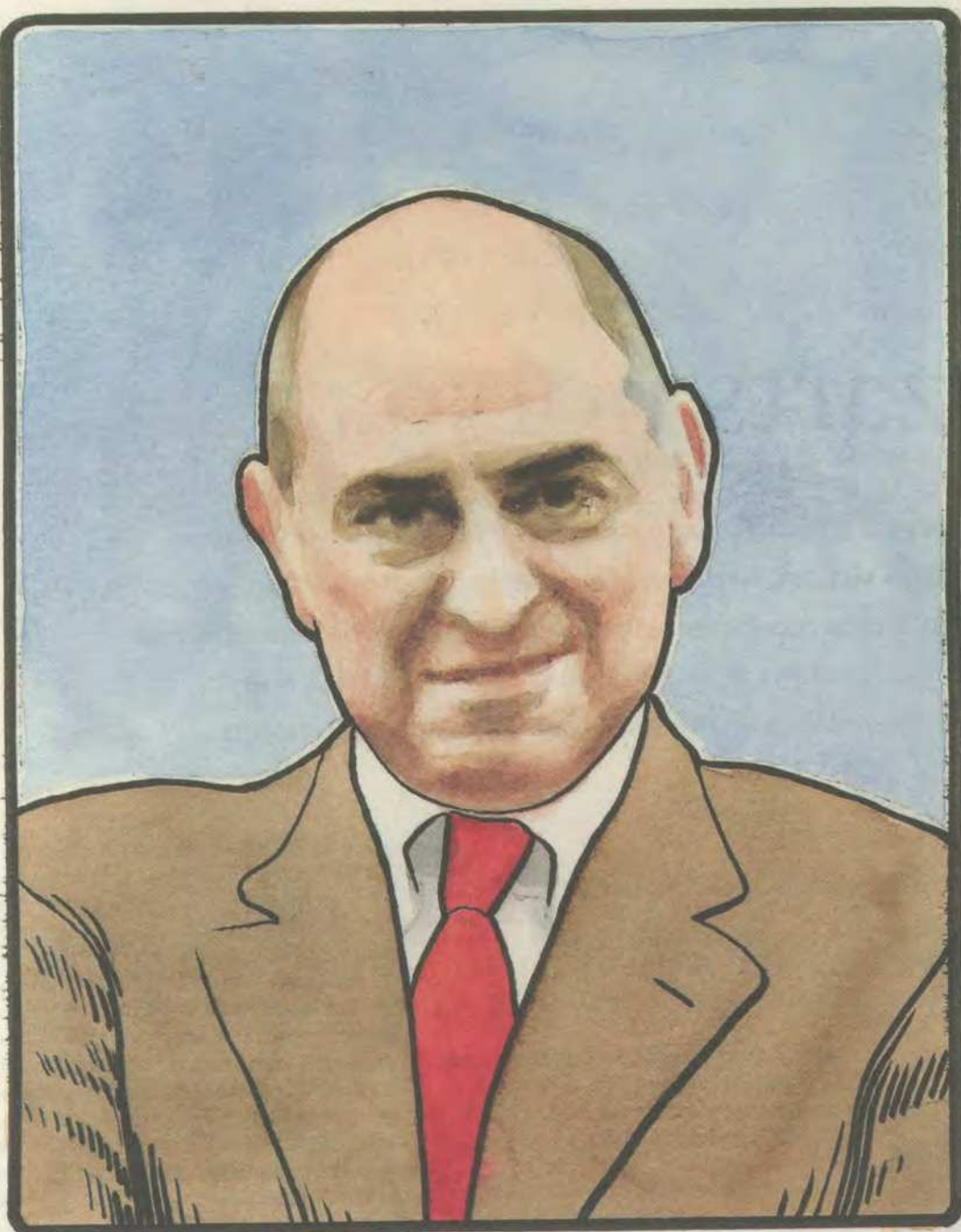
– Nej, eftersom den inte ger några positiva sociala effekter. Den kan inte förklara något. Människor behöver få saker förklarade för sig. Postmodernismen har trängt in i de flesta universitetsinstitutioner i humaniora och samhällsvetenskap, men man behöver riktiga studier när man vill lösa problem. När det gäller människan blir dessa studier i regel tvärvetenskapliga, eftersom människan är så komplex.

MARINA ANSER INTE BARA att postmodernismen leder fel utan att den också har trängt undan studier och beskrivningar av vad mänsklig intelligens, vilja och kreativitet innebär. Han understryker minnets stora betydelse för våra mentala funktioner och kritiserar därmed indirekt många av dagens pedagoger som i stället vill lära ut var man kan finna information.

– Intelligensen använder vårt minne som bas, och ett välutvecklat minne är därför en förutsättning för intelligent tänkande. Vi kan vänja minnet vid att snabbt tillhandahålla erfarenheter och slutsatser. Vi uppfattar och minns det som betyder något för oss. Det är väl känt att vi minns slutsatser snarare än enstaka ord eller handlingar. Vårt minne är en personlig prestation och en skatt vi skapar åt oss själva. Att lära sig så mycket som möjligt är alltså en viktig bas för ett intelligent beteende.

Marina framhåller intelligens som vårt redskap för att handskas med världen. Den tillåter oss att inordna våra observationer och överväga vad vi ska inrikta oss på, men intelligensen styrs av viljan, och utan viljan kan vi inte använda

ILLUSTRATION: JOHAN PATRICNY

"Vårt minne är en personlig prestation och en skatt vi skapar åt oss själva. Att lära sig så mycket som möjligt är alltså en viktig bas för ett intelligent beteende."

Skolbarn behöver lära sig mer än hur man söker information, anser José Antonio Marina.

intelligensen. Trots viljans centrala betydelse har frågan om vad den betyder för oss i det närmaste försvunnit ur det offentliga samtalet. En av Marinas böcker heter just *El misterio de la voluntad perdida* (1998, Mysteriet med den förlorade viljan). I den postmoderna *light*-världen har viljan uppfattats som något kalkylerande, motbjudande och påtvingat, medan det spontana och oplanerade har uppfattats som ungdomligt, skapande, fritt och mänskligt.

– Detta är helt fel. Om vi inte styrde våra liv med hjälp av viljan, skulle vi inte ha någon frihet. Vi skulle driva runt, fångna i våra impulser. Det är tvärtom viljan som tillåter oss att bestämma hur vi vill leva och vilka värden vi vill stödja. Vilja har uppfattats som vilja att utöva makt över någon, medan den viktiga och grundläggande betydelsen är förmågan att leda sig själv fram till ett uppsatt mål, säger Marina.

Vilja och minne är numera lokaliserade neurologiskt, och vi känner väl till hur viktig

viljans styrande funktion är. Om förbindelsen mellan frontalloberna och den övriga hjärnan skärs av, kan en person inte längre fungera normalt. Men viljans funktion är inte bara självklar för neurologer. Också på området artificiell intelligens är det självklart att ett datorminne behöver ett styrprogram för att fungera.

– De som misstror viljan misstror också den medvetna och styrda fasen av kreativiteten. Det har till och med sagts att barn skulle vara mer kreativa än vuxna, därför att de släpper fram infallen lättare. Men det som kallas skapande hos barn kan snarast ses som ett outvecklat förstadium, som först efter lång inläring och teknisk träning kan utvecklas till kreativitet, hos några av dem. Det centrala i skapandet består inte av infall utan av ett medvetet urval i kombination med teknisk skicklighet.

Alla föreställningar om skapande som infall och plötslig inspiration tillbakavisas i Marinas *Teoría de la inteligencia creadora* (1993, Teori om

den skapande intelligensen). Han sammanfattar sin syn på den mänskliga personligheten i en modell med tre nivåer. Först finns det "givna", det medfödda, som framför allt består av temperament och kön – detta kan inte påverkas av vare sig vilja eller uppfostran. Därefter kommer det "inlärda", som består av vanor och karaktärsdrag, och som formas av vår familj, kultur och skolgång. Slutligen finns den "valda" nivån, som varje person själv styr över, och som innefattar val av yrke, fritidsintressen och vänner. Vi har ett speciellt ansvar för vad vi gör med den valda delen av vår personlighet, och våra val fortsätter att forma oss. Med denna modell försöker Marina bevisa felaktigheten i postmodernerna föreställningar om att vi skulle ha många olika jag. Personligheten kan utvecklas på olika sätt, men i efterhand är det svårt att påverka inlärda och successivt valda egenskaper.

MARINAS SYN PÅ INTELLIGENS och vilja gör det logiskt att han har engagerat sig i spansk utbildningsdebatt. Han understryker nödvändigheten av goda kunskaper och av att elever lär sig självdisciplin, något som inte uppskattas av vissa av dagens pedagoger.

Ett av Marinas kommande projekt är att skriva böcker i medborgarkunskap. Med hjälp av dessa hoppas han få eleverna att förstå centrala, politiska begrepp och de normer som krävs för social samlevnad. I en undersökning för några år sedan framkom det att fyrtio procent av de spanska tjugofyraåringarna inte förstod en vanlig ledartitel. I en sådan situation reduceras politisk debatt till slogans. För att undvika detta måste eleverna utveckla både språklig kapacitet och argumentationskapacitet men också god vilja, anser Marina.

– För att få en god debatt måste tre villkor vara uppfyllda. Det första är att man verkligen lyssnar till vad den andre har att säga och försöker förstå det. Det andra är att värdera det den andre sagt så objektivt som möjligt. Det tredje är att vara beredd att ändra uppfattning, om den andre har bättre argument än man själv. Allt detta kräver ansträngning och förutsätter god vilja.

Marina säger sig vara mer intresserad av praktisk än teoretisk intelligens. Teoretisk intelligens syftar till att finna den bästa lösningen på en fråga, medan praktisk intelligens skulle vara att gå ett steg längre och också omsätta denna lösning i handling.

Nå, lever Marina som han lär? Jo, det får man säga. Han bidrar till debatten genom böcker, artiklar och medverkan i tv. Medierna är visserligen en del av underhållningsvärlden och förmedlar alla typer av budskap, men, anser Marina, man bör ändå försöka använda dem för pedagogiska syften. Han deltar exempelvis i ett återkommande och populärt radioprogram där det förs ett samtal om aktuella politiska frågor på grundläggande nivå. Han har startat rörelsen *Movilización educativa de la sociedad civil*, det civila samhällets sammanslutning för bättre utbildning, som finns på webbplatsen www.movilizacioneducativa.net. Där publiceras skrifter om utbildning av olika slag och från många länder. Denna verksamhet betalar Marina med inkomsterna från sina böcker.

Ett annat av hans aktuella projekt för att bättre förstå människan är att undersöka hur känslor uttrycks i olika kulturer. Han tar farväl med frågan om det möjligen finns filosofer eller psykologer i Sverige som sysslar med språkliga uttryck för känslor?

I Mozarts notspår

MINOR CLASSIC

Han var Mozarts ende namnkunnige elev, uppnådde internationell berömmelse som virtuos, hade en stor musikalisk produktion, var en utmärkt lärare, författade den första moderna pianoskolan och tjänade stora pengar på alla sina förehavanden. Dessutom arbetade han för social rättvisa och för den moderna upphovsrätten. I dag är Johann Nepomuk Hummel glömd.

Johann Nepomuk Hummel (1778–1827) var en österrikisk pianist, pianolärare, kompositör och kapellmästare. Josef Haydn och Wolfgang Amadeus Mozart var några av hans lärare och protektorer, Ludwig van Beethoven en av hans konkurrenter, Franz Schubert en av hans beundrare.

Robert Schumann övervägde att bli hans elev, och Franz Liszt blev hans efterträdare som hovkapellmästare i Weimar.

Redan 1830 började hans stjärna att dala, och efter hans bortgång 1837 föll många av hans kompositioner i glömska. I dag är bara ett fåtal av hans verk kända, och det finns knappt någon litteratur om honom. Men det är kanske dags att vädra morgonluft. Hummels tvåhundraårsdag firades 1978 i blygsam skala både i Weimar och i Düsseldorf. 1999 grundades Hummel-sällskapet i Weimar (som numera har ett sextiotal medlemmar från sju europeiska länder samt USA) vars mål är att värna om Hummels kompositioner och verka för att sprida dessa över världen.

Vid Goethe-museet i Düsseldorf avhölls 2000 en musikvetenskaplig konferens, som försökte att gottgöra tidigare generationers försummelser gentemot Hummel och hans verk.¹

Året efter det överväldigande internationella firandet av Mozarts 250-årsdag undrar man hur vi kan glömma den ena men aldrig tröttnar på att fira den andra. Kan vi inte redan allt om Mozart och hans kompositioner – och alltför litet om andra kompositörer och deras musik? Ta som exempel denne Hummel: varför vet vi så litet om honom? Är allt vad han gjort försumbart?

Det sägs att nyckeln till en lyckad karriär är en kombination av begåvning, disciplin och tur; det gäller först och främst

Av

Marion Lamberth

Doktorand i musikvetenskap vid Lunds universitet.

Johann Nepomuk Hummel (1778–1827).

FOTO: AKG-IMAGES/SCANPIX

att ha lämpliga anlag, som man sedermera utvecklar på bästa sätt men som inte kan göra sig gällande om man inte lyckas vara på rätt plats vid rätt tid.

JOHANN NEPOMUK HUMMEL föddes 1778 i Preßburg (dagens Bratislava). Hans far var *Musikmeister* vid en militärakademi i det närbelägna Wartberg (dagens Senec). Efter akademiens nedläggning 1786 flyttade familjen till Wien, där Hummel den äldre så småningom blev *Kapellmeister* (orkesterledare) vid Emanuel Schikaneders Theater auf der Wieden. Denne Schikaneder skrev librettot till Mozarts opera *Trollflöjten* och agerade vid dess uruppförande 1791 som Papageno. Möjligtvis var det genom Schikaneder som Hummel och son kom i kontakt med Mozart, med ingen mindre önskan än att denne skulle undervisa Hummel junior i pianospel. Mozart sägs först ha tvekat men accepterade efter att ha hört den unge Hummel spela. Hummel erbjöds efter tidens bruk att bo inackorderad hos familjen Mozart för att kunna undervisas och stimuleras på bästa sätt.

Det sägs att Hummel var ett musikaliskt underbarn i stil med Mozart. Han kunde läsa noter i fyraårsåldern, han spelade fiol vid fem och piano vid sex års ålder. Han var åtta, när han kom till Mozart, och tio, när han gav sig iväg tillsammans med sin familj på en turné, som varade i nästan fem år. Resan förde dem bland annat till Dresden, Prag, Berlin, Kassel, Hannover, Lübeck, Köpenhamn

och därifrån till Skottland och England.

Den 5 maj 1792 uppträdde Hummel på The Hanover Square Rooms i London med verk av Mozart och en egen ny sonat. Succén var, att döma av en subscriptionslista för hans Opus 2, kolossal: bland abonnenterna fanns 152 Londonadresser jämfört med 92 Wienadresser. I London gavs även möjlighet till studier för den berömde pianisten, komponisten, pianofabrikanten och förläggaren Muzio Clementi (1752–1832), som även var lärare för pianovirtuoser som Johann Baptist Cramer, Ignaz Moscheles och John Field. Från England gick resan vidare till Holland och tillbaka till Wien via flera stora och små tyska städer.

Våren 1793 återvänder Hummel, nu 15 år gammal, till Wien. Nu följde några år av studier hos staden Wiens främsta musikalärare. Hos Johann Georg Albrechtsberger studerade han kontrapunkt och hos Antonio Salieri vokalmusik, estetik och musikfilosofi; han sammanträffade även med Josef Haydn, som sedermera ordnade en anställning åt honom vid furst Esterhazys hov i Eisenstadt.

DEN UNGE HUMMEL förfogade från början över ett ansevärt symboliskt startkapital i form av en musikalisk begåvning, som han med sin faders hjälp stadigt förökade, dels genom att söka upp de mest renommerade lärarna i dåtidens Wien, dels genom att ta efter den unge Mozarts succé som underbarn.

Det var tur att familjen flyttade från den lilla ungerska staden Preßburg till Österrikes huvudstad. Provins byttes mot huvudstad, vars musikliv inte bara tillhandahöll de bästa lärarna utan också ett rikt utbud av allehanda kulturella begivenheter och institutioner som ökade den konstnärliga stimulansen.

Wiens musikaliska fält hade vid Hum-

Hoftheater i Weimar på Goethes tid. Här gjorde Hummel 78 uppsättningar. Teatern byggdes 1779 och brann ner 1825.

BILD: AKG-IMAGES/SCANPIX

mels återkomst förändrats avsevärt. Mozart hade dött 1791 och var mer eller mindre bortglömd, och en ny aktör med anspråk på både det kompositoriska och det pianistiska fältet hade intagit arenan, Ludwig van Beethoven (1770–1827). Han hade gjort en resa, som liknade Hummels, från provins till huvudstad och hade sökt upp samma lärare i Wien som denne – allt utfört med precis samma mål, att bestiga segerpalen i Wiens musikliv.

Hans sätt att spela piano skilde sig dock avsevärt från det man var van vid att höra i Wien, och Hummel insåg snart att han inte kunde nå upp till Beethovens teknik och musikaliska stil. Han berättade långt senare för sin elev Hiller: "Det var ett svårt ögonblick i mitt liv när Beethoven dök upp. Skulle jag försöka efterlikna ett sådant geni? Ett tag visste jag inte vad jag skulle göra; men till sist sade jag till mig själv att det var bäst att vara trogen mot mig själv och min egen natur." Hummels beslut att avstå från konkurrensen vittnar om en stor portion av sunt förnuft. Jag vill påstå att det var på grund av denna insikt som han senare lämnade Wien och letade efter nya arenor, där han skulle kunna inta en obestridd position. För att få en bättre uppfattning om hans liv bör man också betänka situationen i Wien, så som den förmedlas av Beethovens senare elev Carl Czerny (1791–1857), själv pianist och författare till en uppsjö av pianoetyder, som ännu i dag spelas. Hans minnen innehåller en rad värdefulla detaljer:

Under flera år, ungefär från 1801 till 1804, brukade jag och min far hälsa på hos Mozarts änka, som varje lördag hade musikaliska soaréer i sitt hem, vid vilka Mozarts son, en elev till (Johann Andreas) Streicher, framträdde mycket skickligt. En gång var sällskapet en sådan kväll betydligt större än vanligt, och bland de många eleganta gästerna lade jag märke till en synnerligen iögonfallande ung man. Ett alldagligt och otrevligt ansikte, stört av ständiga ryckningar, en ytterst smaklös klädsel, ljusblå rock, lång scharlakansröd väst, ljusgrå byxor, förde tankarna till någon sorts byskollärare. Mot detta kontrasterade en mängd dyrbara diamantringar. Som vanligt musicerades det, och slutligen ombads denne unge man, som kanske var något över tjugo år, att spela. Och vilken mästare jag fick höra! Även om jag på den tiden redan haft många tillfällen att höra Gelinek, Lipavsky, Wölffl och även Beethoven, var denna enkle mans spel som en uppenbarelse. Aldrig förr hade jag hört en så helt ny och bländande virtuositet, en sådan klarhet, elegans och ömsinhet och så smakfullt utförda improvisationer; och när han senare framförde några av Mozarts sonater med violin, ackompanjerad av Krommer, upplevde jag dessa för mig välbekanta verk som en ny värld. Efteråt hörde jag att han var den unge Hummel, en gång i tiden Mozarts elev och nyligen hemkommen från London, där han under en lång tid hade varit Clementis

elev. Redan då hade Hummel uppnått de pianistiska färdigheter, inom instrumentets dåvarande gränser, för vilka han sedermera blev berömd.²

Vid sidan om beskrivningen av Hummels pianistiska färdigheter får vi här även en skildring av Hummels person. Utan att fästa oss vid Czernys beskrivning av det "vanliga" i Hummels utseende och hans nervösa ryckningar, kan vi lägga märke till en tydlig diskrepans mellan hans klädsmak och hans musikaliska färdigheter, vilket kan tolkas lika mycket som ett tecken på socialt utanförskap som en viss disharmoni i hans personlighet.

Czerny, som också kan ses som en aspirant inom dåtidens pianistiska fält, fortsätter med en beskrivning av konkurrensen mellan Hummel och Beethoven och deras pianistiska och stilistiska skillnader:

Medan Beethovens spel utmärkte sig genom en enorm kraft, karaktärsfullhet, ojämförlig bravur och smidighet, var Hummels spel ett föredöme i renhet och klarhet, av den mest graciösa elegans och känsla, och de virtuosa passagera genomfördes alltid på ett sätt som var beräknat för att göra största möjliga effekt, vilken han uppnådde genom att kombinera Clementis för instrumentet så väl anpassade spelsätt med Mozarts. Det var därför rätt naturligt att den allmänna publiken föredrog honom som pianist, och snart bildades runt de två

mästarna partier, som bekämpade varandra med frenesi. Hummels partigångare anklagade Beethoven för att misshandla pianot, för att sakna renhet och klarhet, för att han med sitt sätt att använda pedalen inte åstadkom något annat än förvirring, och slutligen för att han skrev tillkonstlade, onaturliga och melodilösa kompositioner, som dessutom bröt mot reglerna. Å andra sidan höll Beethovens partigångare fast vid att Hummel saknade genuin uppfinningsrikedom, att hans spel var lika monotont som en positivhalares, att hans fingerställning påminde om korsspindlar och att hans kompositioner inte var något annat än arrangemang av motiv från Mozart eller Haydn. Jag själv influerades av Hummels sätt att spela, såtillvida att det sporrade mig till större renhet och transparens.³

I Czernys berättelse får vi en skymt av kontrahenternas olika personligheter och deras handlingsbenägenhet. Beethoven framstår som den kompromisslöse pianisten och den djärve, nyskapande kompo-

trakt med furst Esterhazy men upplevde stundom den fasta anställningen som ett fängelse. Hummel torde ha känt likadant, när han stod under kontrakt hos Esterhazy, och verkar ha sökt sig därifrån, kanske under förhoppning att hitta något mera stimulerande i Wien. Efter att han hade gift sig och fått familjeansvar, blev en fast anställning ännu mera önskvärd. (Sonen Eduard (1814–1893) blev musiker och kompositör och sonen Carl (1821–1907) blev målare.) 1816 tackade Hummel ja till en kapellmästarpost i Stuttgart men vantrivdes redan från början.

I SLUTET AV 1818 fick han äntligen sin drömanställning som *Grossherzoglicher Hofkapellmeister* vid hovet i Weimar, vilket innebar en betryggande årsinkomst och tre månaders ledighet för att turnera.

Weimar, huvudstaden i hertigdömet Sachsen-Weimar, hade runt sekelskiftet 1800 lyckats dra till sig storheter som Goethe (som för övrigt umgicks flitigt med Hummel), Schiller, Herder och Wieland och blev med sin koncentration av

Under hans 18 år som kapellmästare i Weimar gavs inte mindre än 78 olika uppsättningar vid Hoftheater och inom den av honom startade konsertserien uppträdde dåtidens stjärnor som Henriette Sontag, Nicolo Paganini och Wilhelmine Schröder-Devrient.

nisten, som hellre valde att spela sönder ett piano än att göra avkall på sina konstnärliga intentioner, medan Hummel, den galante och slipade pianisten, anpassade både sitt spel och sin musikaliska fantasi till de lätta instrumenten från Mozarts tid. Deras konkurrens till trots verkar Beethoven och Hummel ändå ha lyckats bli vänner.

1804 lämnade Hummel Wien för att bli Haydns vikarie hos furst Nikolaus Esterhazy i Eisenstadt. Hans uppgifter var att ta hand om kyrkomusiken, att undervisa körsångarna i piano, fiol och cello samt att inrätta ett Haydn-arkiv.

Redan julen 1808 blev han avskedad från sin tjänst, eftersom han ansågs slarva, men han återanställdes tack vare Haydns ingripande och stannade till maj 1811. Under dessa år tillkom nästan all hans sakrala och sceniska musik. Därefter följer några år i Wien, under vilka han försörjde sig på olika sätt med sin musik dock utan att uppträda som pianist. Han försökte sig bland annat på att arrangera Beethovens uvertyr till *Fidelio*, men hans arbete godtog inte.

1813 gifte han sig med den tjugoåriga sångerskan Elisabeth Röckel, som sägs ha övertalat honom att återigen ta upp sitt pianospel. Under Wienkongressen efter Napoleonkrigen hade han några sensationella uppträdanden som pianist och bestämde sig därefter att ännu en gång åka på turné.

Fasta anställningar har alltid lockat musiker, eftersom sådana garanterar en för kreativt skapande människor välbehövlig ekonomisk trygghet. Mozart försökte men misslyckades, Beethoven likaså. Haydn hade däremot ett livstidskon-

intellektuellt och kulturellt kapital till ett enastående centrum för den tyska klassicismen. När Hummel anställdes 1818 var staden fortfarande på höjden av sin glansperiod, men glansen avtog i takt med Goethes åldrande och död 1832.

Det här blev emellertid platsen som passade Hummel som ingen annan. Hans främsta uppgifter var att organisera och leda opera- och teaterföreställningar och att anordna symfonikonsorter; som katolik hade han dock inget med kyrkomusiken att göra, eftersom hovet var protestantiskt.

Under hans 18 år som kapellmästare i Weimar gavs inte mindre än 78 olika uppsättningar vid Hoftheater, och inom den av honom startade konsertserien uppträdde dåtidens stjärnor som Henriette Sontag, Nicolo Paganini och Wilhelmine Schröder-Devrient. Hummel gav egna konserter, undervisade både blivande pianister, däribland Ferdinand Hiller, Adolf von Henselt, Johann Peter Pixis, Sigismund Thalberg och Ernst Pauer samt begåvade amatörer.

Han arbetade med sin ambitiösa pianoskola och förberedde sina årliga turnéer som förde honom till bland annat Ryssland och Polen. Hans pianoskola, tillägnad tsar Nikolaus I av Ryssland, publicerades samtidigt 1828 i Wien, London och Paris.

Robert Schumann ägnade sig under en tid år 1831 mycket intensivt åt denna pianoskola; han ökade dagligen antalet övningar men insåg efter ett tag att Hummels etyder låg minst tio år efter sin tid. Visserligen tyckte han att de var mönstergilla och fulländade, men de saknade genomgående den nya tidens fantasifullhet.

Det var just denna kritik som Hummel fick möta allt mer under sina sista levnadsår, att han i en tid när det romantiska idiomet tog över på alla områden fortsatte att odla den tidiga klassicistiska stilen i Mozarts fotspår. Hade han slagit sig till ro för tidigt? Var han emot nymodigheter, eller ville han medvetet fullfölja och fullborda den klassicistiska stilen? Eller hade han helt enkelt hittat en nisch där han var och förblev den bäste i sin grupp?

Kronan på hans mångfaldiga karriär var hans sociala insatser, dels instiftandet av en pensionsfond för änkor och föräldralösa barn, dels kampen för den allmänna musikaliska upphovsrätten. Han fördömde och förföljde tjuvtryck – en kamp som sedermera ledde till instiftandet av Gema i Tyskland, Stim i Sverige och motsvarande institutioner i andra länder.

När Hummel dog 1837, efterlämnade han ett stort hus och en ansevärd förmögenhet på ungefär 100 000 thaler samt hundratals ringar, snusdosor och andra artefakter i guld, besatta med ädelstenar. Han hade uppenbarligen lyckats förvalta både sitt ekonomiska och sitt symboliska kapital ytterst väl.

Det kan ses som ett tecken på visdom att han valde att lämna det musikaliska fältet i Wien och leta efter ett nytt (som gynnade honom utan inskränkning) vilket han slutligen fann i Weimar. Eftersom han inte var villig att följa med i tidens estetiska utveckling föll han tillbaka på en plats långt ner på skalan för romantikens stora mästare som Schumann, Chopin, Liszt, Weber och alla pianovirtuoser; han blev *Altmeister* – en aktad, men otidsenlig "antikvitet" som aldrig blev av med sin wiendialekt.

Hummel ägnade sig främst åt att skriva verk inom den lätta genren, som variationer, etyder, fantasier och karaktärsstycken, och mindre åt att komponera sonater. Den senaste forskningen kring hans pianoverk hävdar dock att Hummels bidrag som förnyare av pianovalsen hittills har undervärderats.

Bara en bråkdel av hans verk spelas fortfarande. Dit hör en trumpetkonsert som tillhör kärnrepertoaren för alla virtuost lagda trumpetare, andra pianokonserten opus 85 i a-moll och ett antal piano- och kammarmusikstycken med främst underhållningskaraktär, skickligt utformade stycken, som gärna framförs av ensembler som värnar om interpretationer i tidstrogen stil.

Nog kan man tycka att Hummel, i likhet med kollegan Mozart, skulle vara värd ett jubileumsfirande eller en tonsättarfestival för att hedra hans livsverk.

1. Alla seminariebidrag är publicerade i Anselm Gerhard und Laurenz Lütken (Hg.): *Zwischen Klassik und Klassizismus. Johann Nepomuk Hummel in Wien und Weimar*. Kassel 2003.

2. Carl Czerny, *Erinnerungen aus meinem Leben*. Utgiven av Walter Kolneder, Strasbourg och Baden-Baden 1968, s. 17–18 (skribentens översättning)

3. Czerny, s. 18–19 (skribentens översättning)

Korruptionen styr Argentina

LATINAMERIKA

Alltsedan Juan Peróns dagar har korruptionen genomsyrat det argentinska samhället. Politiskt initierat bedrägeri, med mutor och bestickningar, tillhör vardagen. Alla som vill göra affärer i Argentina tvingas medverka till korruptionen. Den omfattande byråkratin gör dessutom att produktivitet och nyföretagande motarbetas vilket på sikt hotar konkurrenskraften.

Häromdagen, på café Evian i hjärtat av en latinamerikansk metropol, satt jag och väntade på Alida. Det brukar vara jag som tigger henne om tid, men den här gången hörde hon av sig och antydde att hon hade något explosivt att berätta. När hon omsider dök upp, hade den punktliga och ordentliga människan håret på ända och tårar i ögonen. I flera år har Alida, som heter något annat i verkligheten, kämpat för myndighetsfinansiering av sitt projekt för att hjälpa gatubarn till utbildning och ett ordnat liv. Vid regeringsskiftet för några år sedan kom personer ur hennes ideologiska läger till makten, och i oktober 2006 nåddes hon av det förbluffande beskedet att man för hennes räkning avsatt den astronomiska summan 2 200 000 kronor.

Emellertid, berättade en viskande tjänsteman på det verk som skulle betala ut pengarna, var det en liten sak till. Givaren betingade sig kommission på välgörenheten. En tredjedel av pengarna skulle tillbaka till regeringen, men under bordet, naturligtvis för att bekosta regeringspartiernas förestående valkampanjer.

Om man sagt Alida "Vi ska ha en tredjedel tillbaka" och sedan skurit ut sitt skälpund och givit henne resten, så hade hon kommit över det, hon har inga illusioner om dessa saker. Men nu räckte det inte att vända bort blicken medan någon annan solkade ned sig. För att sopa igen spåren efter den ärelösa transaktionen och tvätta den undanhållna summan behövdes Alidas aktiva medverkan.

– Oroa dig inte för det, vi ordnar alla formulär, olika konsultuppdrag du betalat, resor du gjort, sen skriver du på fakturorna.

Av
Nathan Shachar

Utrikeskorrespondent för DN.

Alida är en omutlig person. Nu förväntades hon aktivt medverka i ett bedrägeri där skattebetalares pengar dirigerades till privata fickor och partikassar. Hon skulle inte bara göra orätt. Hon kände att hon allt framöver skulle vämjas över sig själv om hon lät detta ske. Det var en infernalisk situation, som iscensatt av en frestare i en fabel. Pengarna var kanske smutsiga, men hur mycket gott skulle de inte kunna åstadkomma? Hennes första impuls var att vända ryggen åt erbjudandet och gå till den stora veckotidningen – en fjärde statsmakt i hennes land.

Alida berättade, och jag antecknade för brinnande livet. När vi skildes glädde jag mig åt att kunna publicera en bra historia, men grämde mig för hennes räkning; jag visste att hon skulle ha uträttat storverk utrustad med så mycket pengar.

VI SKALL ÅTERKOMMA till Alida. Hennes fall är med här därför att det är en tablå i mikroformat över den stora skandal som de senaste månaderna har skakat den argentinska regeringen: El caso Skanska, det svenska storföretagets svindlande bokföringsmanövrer i samband med utvidgningsarbetena längs den stora gasledningen Gasoducto Norte. Det som nu rullas upp, i pressen och vid domstolarna är inte bara ett läroboksexempel på korruption i storindustrins och politikens stratosfärer. Det är första gången sedan sitt tillträde som den turförföljda men genomruttna argentinska regeringen verkligen är i gungning; Skanska har begått sina svindlande

Gasprojekt. Mutanklagelserna i samband med Skanskas gasledningsarbete har skakat om den argentinska regeringen.

FOTO: CORBIS/SCANPIX

affärer hand i hand med den argentinska korruptionens gudfader, presidentens högra hand, planeringsministern Julio de Vido.

SKÅNSKA CEMENTGJUTERIETS kalkbrott var det största jag någonsin sett, och jag kunde inte se mig mått på det. Jag fick aldrig nog av den ljuva svindeln som grep en vid avgrundens kant. När jag stötte på kolossala mått i äventyrsböcker blev detta min osökta referenspunkt. Pampas, Klippiga bergen och Gobiöknen, var de lika stora, eller – hisnande tanke – ännu större? Så blev schaktet i Limhamn också ett förbud och ett löfte om ännu större och ännu mer rafflande synintryck i fjärran länder. Med tiden har jag sett ännu större hål av människohand, i chilenska och peruanska dagbrott, men inga av dem kan detronisera limhamnsgruppen i min inre lista av underverk.

När Skanska cementgjuteriet

grundades på 1870-talet var det ingen av spetsborgarna i dess styrelse som anade att konsortiet skulle bli en stor internationell aktör bortom haven, i indian- och äventyrsböckernas länder. Skanska blev Skanska, en självstypning som luktar reklamfirma lång väg. En värdigare lösning hade varit att låta den stora världen lära sig en ny exotisk bokstav. Men det var större utmaningar och anpassningar än så som väntade Skanska, då man vågade sig bort från det platta och öppna Söderslätt för den långt mer – moraliskt och politiskt – kuperade terrängen på nya globaliserade arbetsplatser.

FÖR SVENSKA STORFÖRETAG var Latinamerika länge ett sannskyldigt Eldorado: Johnson-linjen, Atlas Copco, Asea, Alfa Laval, Scania (som efter många prickfria år på kontinenten häromåret fick en ledsam plump i protokollet) tjänade inte bara pengar, de spelade viktiga roller i värdlänarnas tekniska och ekonomiska utveckling. Pionjärtiden i detta spännande skede av svensk företagshistoria har kartlagts av Harald Runblom i *Svenska företag i Latinamerika* (Stockholm 1971). Dessa företag leddes i förskingringen ofta av svenska direktörer som i förvånansvärd utsträckning opererade efter svenska moralbegrepp. Men den tiden är förbi, de svenska och de andra multinationella företagen har för länge sedan överlåtit ansvaret åt lokala förmågor. (De svenska kolonierna i främmande huvudstäder, med sina skolor, bibliotek och föreningar, för numera av detta skäl en tynande tillvaro.)

Om Skanskas argentinska filial hade haft en svensk direktör av gammalt virke, då den argentinska regeringen lade fram sina oblyga krav häromåret, torde skandalen ha undvikits. Men vi kan inte utan vidare

upphöja oss till domare och brännmärka företagets argentinska chefer som förtappade varelser. Det är den peronistiska regeringen som fastställer spelets regler, och den som försöker spela helgon under rådande villkor kommer mycket snart att finna sig utan några affärer alls.

Liksom den godhjärtade Alida ovan måste Skanska ha ställt sig frågan: "Hur i all världen skall vi kunna få loss så mycket pengar till mutor?" Svaret blev också detsamma: "Det fixar vi! Skriv bara på här, och här, och här..." Den argentinska regeringen förfogar över en hel infrastruktur för kickbacks. Den går under namnet Infiniti Group S.A. Under sina breda kjolar ger gruppen beskydd åt en lång rad smärre företag, som alla har den egenskapen att de tar betalt för varor och tjänster men endast producerar fakturor. Ett av dem, det som verkar under det tänkvärda firmanamnet Caliban

Infiniti, är det som försett Skanska med kopiösa mängder imaginära tjänster. För att kompensera Skanska för utbetalningarna – verkliga betalningar i klingande mynt, nota bene – erbjöds företaget skattelättnader av sådan magnitud att hela skumrasket blev en lönande affär också för Skanska – allt enligt misstankarna.

Skanska fick jobbet, regeringsmedlemmarnas fickor och peronistpartiets krigskassar fick ett välkommet tillskott, och de argentinska skattebetalarna, beloppens rättmätiga adressat, fick en osynlig räkning på ett antal miljoner.

KORRUPTION FINNS på många håll, men peronismen är den enda ideologi där korruptionen – naturligtvis under andra namn – är en "god" kraft. Före peronismen, då Argentinas välstånd baserades på världshandel, var dess ämbetsverk effektiva och sparsamt bemannade. Korruption förekom, särskilt i samband med valen, men korruptionen utgjorde inte systemet. Den var till exempel långt mindre kännbar än i Spanien. Peronismens modeller var nazismen och fascismen, vilka hade bevisats på första parkett av den unge officeren Juan Domingo Perón under dennes läroår i Europa. Men det var inte blodet och våldet hos dessa rörelser som tände hans fantasi. Min lärare Raul Hernández, en av kontinentens få självständigt tänkande och empiriskt arbetande sociologer, brukade säga till oss:

– Nazismens och fascismens syndaregister gör det svårt för oss att se nyktert på peronismen. Det var inte av ondska Perón beundrade det nya Tyskland och det nya Italien. Han ödelade det här landet för generationer, men hans avsikter var inte cyniska.

PERÓN VAR INTE BARA makt-hungrig. Han hade också ideologiska ärenden, lärde Hernández oss. Han ville slita sig, och kontinenten, loss från upplysningens tanketradition, den som via Napoleon och de anglosaxiska exemplen hade satt lagstyre och oberoende institutioner i högsätet. I en samhällsekvation där domstolar, press, ämbetsverk och näringsliv är obundna variabler blir Ledarens svängrum drastiskt kringskuret – även om han, som Perón, är vald i demokratisk ordning. Hans vision vingklippas och hans projekt försumpas i det årelösa kohandlande och utredningsväsen som präglar de demokratiska länderna.

För många postmoderna tänkare är nazism, fascism och sovjetismen främst aspekter av moderniteten. Naturligtvis har dessa systems propaganda- och våldsapparater varit renodlat moderna, men det är ju en trivial iakttagelse. I allt väsentligt – det som rör produktion, fördelning av resurser, beslutsprocesser samt pressens, domstolarnas och ämbetsmännens roller – griper dessa ideologier tillbaka på premoderna förebilder; i Peróns fall på Latinameri-

kas caudillos, starka lokala ledare som höll alla ekonomiska trådar i sin hand och utgjorde den enda institutionen värd namnet inom sin aktionsradie – en ordning som i sociologisk litteratur kallas för *client-patron* system.

I Peróns Argentina fick militärerna den tunga industrin på entreprenad, och de befolkade den strax med sina svågrar. De välskötta brittiska järnvägarna togs över av peronistiska fackbossar och röntes samma öde. Pensionssystemen gjordes upp och administrerades utan kontroll och insyn från parlament, domstolar och andra obehöriga. Kapitalisterna var helt beroende av regimens tariffpolitik. De kunde aldrig exportera, men i gengäld var de förskönade från all konkurrens och från tvånget att investera i teknisk utveckling.

Perón kunde inte avskaffa staten och skapa en ny, måttbeställd, efter Hitlers och Mussolinis mönster. Därtill blev han aldrig tillräckligt stark. Men han urholkade institutionerna, kringgick dem och lamslog dem med dekret. Han lyckades föra Argentina tillbaka till en premodern rutin, där all politik är en förlängning av personliga maktrelationer. (Det är naturligtvis därför de new-age sociologer som tolkar all samhällsdynamik i konspirationsteoretiska termer rönt sådan popularitet i Argentina – det är det enda land i världen där verkligheten någon gång verkar närma sig Foucaults föreskrifter.)

Detta peronistiska system skulle visa sig långt mer långlivat än sin upphovsman. Under nittio-talet gjorde peronisten Carlos Menem allt han kunde för att störta det över ända vad gällde produktion och marknader, men utan att stärka statens institutioner. Den privatisering Menem ledde var en parodi på hur sådana reformer skall gå till. Den ogenomskinliga budgivning på statsföretag och service-sektorer bringade allt vad marknadsekonomi hette i vanrykte hos argentinare.

När vänsterperonisten Néstor Kirchner efter den traumatiska statsbankrutten 2001 blev landets president var hans uppsåt detsamma som lärofaderns. Likt Perón ville han sätta modernitetens maktfordelningsdiagram på undantag, göra ekonomin till politikens gisslan, koppla företagen i statens ledband och inpränta peronismens första bud i fattigaste koja: "Allt vad ni har, det har ni av vår godhet och

Korruptionens offer. "Liksom Evita Perón delade ut symaskiner och husgeråd åt de fattiga måste Ledaren använda de resurser som står till buds för att etablera en personlig tacksamhetsskuld hos sina skaror", skriver Nathan Shachar.

FOTO: ENRIQUE MARCARIAN/SCANPIX

nåd."

När Kirchner i fjol stoppade den blomstrande argentinska köttexporten var det vansinne från alla synvinklar utom en: den peronistiska. Det är val 2007, och billigt kött är en elementär trivselsfaktor. Liksom Evita Perón delade ut symaskiner och husgeråd åt de fattiga måste Ledaren använda de resurser som står till buds för att etablera en personlig tacksamhetsskuld hos sina skaror.

NATURLIGTVIS TILLTRÄDDE president Kirchner, liksom alla latinamerikanska statschefer, i ett yrväder av frejdiga krigsförklaringar mot korruptionen. Man måste förlåta de yngre och mindre erfarna personer som i sin oskuld fäste tilltro till de vackra parollerna. Mycket snart stod det klart att den nya ministären, som innehåller några av landets mest ljusskygga individer, hade till uppgift att fördjupa och samordna korruptionen, inte att motarbeta den.

På Gorriti-gatan i Buenos Aires öppnades 2004 en trivsam restaurang, där jag blev hemmastadd under mina pass i staden. Ägaren var en språksam herre, och jag tordes fråga hur han kombinerade den överdådiga matsedeln med de facila priserna. Han berättade då att han inte behövde gå med vinst. Detta var noga taget en hobby, vattnad med pengar från hans verkliga näringsfång. Han var delägare i ett av huvudstadens bussbolag.

Dessa bussbolag värper dagligen guldägg åt sina ägare. Bussägare kan lamslä en huvudstad och slita ned den populäraste regeringen på ett par veckor – just det händer som bäst i Santiago de Chile. Peronistregeringen betalar Buenos Aires bussägare kopiösa subventioner för att hålla priserna på 2002 års nivå – två kronor enkel resa – efter fem år av 8–9 procents tillväxt. Allt för att hålla inflationen i schack.

Men i gentjänsternas värld är inga gåvor gratis. Varje månad, berättade restaurangvärden, går flera procent av understödet i retur, rakt i fickorna på spindeln i korruptionsnätet, "superministern" Julio De Vido.

– 200 pesos (500 kronor) i månaden per buss skall tillbaka till regeringen, det blir en hacka med 20 000 bussar i den här stan.

DET PERONISTISKA systemet av total pris- och löne- och exportkontroll slukar resurser som vore värda ett bättre öde. Hela tiden måste inflationshärdar släckas med pengar, mycket pengar. Systemet bär på en fruktansvärd, freudiansk motsägelser: Det fungerar inte utan fulla skattkistor – men det finns bara ett sätt för valutareserven att växa: genom export. Men export och världshandel är fult, osolidariskt och opatriotiskt i peronismens världsbild.

Under Peróns och Evitas orgier i slöseri, 1945–1951, räckte inte riksbankens valv till för allt guld som

par argentinare bilandes för att besöka mig i Valparaiso, den chilenska stillahavshamnen. De hade kört vilse i vimlet av backar och brutit mot några trafikregler. I ett huj var Valparaisos gröna mc-gendarmer över dem som bälgetingar. Denna kår är celeber för sina dödsföraktande jakter på fyllerister och ficktjuvar, och dess yrkesstolthet är en legend. Men de arma argentinarerna, som var i Chile för första gången, gjorde vad de var vana att göra då de ställdes inför en trafikpolis – de tog fram plånboken, och hamnade naturligtvis ur askan i elden.

Det är en sak att sätta sig på höga hästar och förbanna korruptionen. För att få något gjort, för att bli en fungerande samhällsmedlem, måste man bemästra dess teori och praktik. Själv invigdes jag i mysterierna 1983, efter att ha ansökt om internationellt körkort i en av huvudstäderna. Körkortet kommer med posten om en månad, fick vi veta. Men vi hade inte tid att vänta så länge, vi skulle vidare nästa dag. Nu gällde det att vandra sig till om det gick att kringgå den gängse proceduren. Diskretion är av nöden. Mannen på körkortsmyndigheten är en oförvitlig ämbetsman, den som inte har vett att behandla honom som en sådan får inget utträttat. Ord som "betala" eller rena grovheter som "Hur mycket skall ni ha för att..." är tabu. Så har skall det låta:

– Förstår, min herre, men vi är turister och måste vidare. Vi skulle

levnadsstandard måste skrivas på korruptionens konto. Den brittiska byråkratin är oframkomlig, och många goda idéer kör fast i dess moras, medan korruptionen i Italien erbjuder en väg ut. Dalrymple tillägger förstås att det allra bästa hade varit en värld utan vare sig byråkrati eller mutor, men...

I Latinamerika existerar dock den sämsta av världar: Omedgörlig byråkrati och endemisk korruption som inte öppnar några dörrar. Det var inte förrän den peruanske ekonomen Hernando de Soto detaljgranskade den latinamerikanska korruptionens förlamande effekter i slutet av 80-talet som fenomenets verkliga omfattning och implikationer kom i dagen. I sin bok *El otro sendero* (1986) bevisade de Soto att ingen person utan egen förmögenhet har tid och råd att registrera ett företag. Denna marknadsekonomins mest triviala och fundamentala gärning är förknippad med nära ett års korridorspring. Kostnaden för en enskild att öppna eget i Peru uppgick till 32 månadslöner, räknat i mutor, avgifter och förlorad inkomst! Senare gjorde de Sotos institut liknande mätningar över hela tredje världen och kom till samma resultat.

Korruptionen är en black om foten på all ekonomisk utveckling, och det var först sedan EU-medlemskapet tvingade Spanien, Grekland och Portugal att ta itu med gisslet som förutsättningar skapades för kontinuerlig ekonomisk växt.

TILL SIST ETT ORD OM ALIDA från detta styckes upptakt. Samma natt som hon berättat om sitt flagranta möte med statlig korruption och givit mig lov att skriva om det, väcktes jag av telefonen. Det var Alida. Hon hade legat sömlös, inbegripen i en svår moralisk brottnings med sig själv, och nu hade hon tänkt om.

– Du har väl inte skickat iväg något om det där jag berättade? Bra. Jag har kommit fram till att mina flickor är mer värda än mitt rena samvete, som ju bara är min privata lyx. Men om jag kan få femtio flickor från gatan med en hygglig prognos – så är det ju ingen lyx, det är verklighet; eller hur?

Alida ville inte bli motsagd, och jag kunde heller inte invända något mot resonemanget. Men så är det i korruptionens länder. Ingen kan hålla sig ren. Änglalika människor tvingas svälja huggormar och skorpioner för att få något gjort. Alla är medskyldiga. Det är korruptionens psykologiska underlag. I Argentinas och Mexicos genomruttna polis-kårer är det första man gör med unga idealistiska aspiranter att solka ned dem. Om de vägrar kassera in en olaglig betalning mönstras de ur kåren – om de finner sig i det är de invigda.

FAKTA | Skanskas skandal

Gasledningen Gasoducto Norte började 1960 föra naturgas från den andinska provinsen Salta till Buenos Aires, en sträcka på nära 360 mil. På halva vägen passerade den en kompressionsanläggning i Santa Fe-provinsen och i sin krafts dagar kunde den leverera 23,4 miljoner kubikmeter gas per dag.

2005 inleddes arbeten för att öka kapaciteten vintertid – i dag spelar naturgas en långt viktigare roll i Argentinas energiförsörjning än 1960, och under den kalla årstiden värms Buenos Aires lägenheter med gas.

Skanska fick kontrakt på utvidgning av ledningen till 24-tumsrör utmed ett fjorton kilometer långt parti i Cordoba-provinsen, till en slutlig kostnad av cirka 29,2 miljoner pesos (cirka 75 miljoner kronor). Strax efter att avtalet ingåtts rapporterade flera kontrollinstanser att man upptäckt en allvarlig "desvío", det vill säga en omdirigering av pengar till andra ändamål än själva bygget av gasledningen. (Enligt de nu formulerade misstankarna har betalningar av fantasifakturor till regeringen passerat via den så kallade Infiniti Group.)

Under de senaste årens re-peronisering av ekonomin har planeringsdepartementet, lett av presidentens närmaste man Julio De Vido, skaffat sig ett ökat inflytande över alla liknande projekt, enligt oppositionen för att kunna mjölka de kontrakterade företagen på mutor.

Processen mot Skanska är uppdelad i två fristående mål, dels skattemålet, där företagets skattelättnader nagelfars; dels korruptionsmålet, där man utreder betalningarna från Skanska till de av regeringen stöddes bulvanföretagen i Infiniti Group. Dessutom granskas Skanskas medverkan i arbetena på en sydlig gasledning i västra Patagonien.

Julio de Vido. Planeringsministern som är presidentens högra hand i Argentina. FOTO: ANDREA JOSEPH

Korruptionen är en black om foten på all ekonomisk utveckling...

flöt in från de länder Argentina hållit med kött och vete under världskriget. I sin eufori inbillade sig både Ledaren och hans förmånstagare att de uppfunnit ett nytt, genialt ekonomiskt system, så galant gick Argentina. I själva verket hade de bara uppfunnit ett nytt sätt att sätta sprätt på pengar.

De senaste åren har sett en ny sådan osannolik och extrem bonanza: handelsintäkterna från soja, turism, metaller och vete har regnat över Néstor Kirchners peronistregering, som gör vad den kan för att förtränga och dölja hur det ekonomiska undret egentligen är beskaffat. Det går så bra för Argentina att de statsanställdas löner nästan går att leva på. Men så snart saldot från exporten sjunker dras mattan undan fötterna på systemet. Lönerna mister sitt realvärde, och korruptionen blir en död vikt att släpa på snarare än ett diskret smörjmedel.

KORRUPTION ÄR ekonomi och politik, men det är också kultur. Sådant som är helt comme-il-faut i en stad är ett svårt klavertramp på andra sidan gränsen. I fjol kom ett

vara mycket tacksamma ifall ni kunde undersöka om det här inte skulle kunna ordnas på något vis.

– Si, caballero, om ni är så god och sitter ner ett ögonblick skall vi se om det går att hjälpa er.

Tio minuter senare är körkortet utfärdat. Jag skall ta emot det och med en hopvikt sedel i handflatan skaka min välgörarens hand till tack utan att någon annan märker det. Vi har tränat in detta, jag och Eduardo, men detta är första gången jag skall göra det i verkligheten. Jag är ängslig för någon malör, tänk om jag tappar pengarna i allas åsyn, eller om gubben indignerat skulle hålla fram sedeln och utropa "Ah, ni tar mig för en simpel mutkolv!" Men allt går väl. Inövandet av handtryckningens teknik visar sig väl värt mödan, greppet kommer väl till pass framöver.

VARJE LAND HAR sin speciella blandning av byråkrati och korruption. Den originelle engelske samhällskritikern Theodore Dalrymple jämförde nyligen italiensk och brittisk byråkrati och nådde slutsatsen att Italiens högre produktivitet och

Vilket språk förstår Gud?

RYSK SPRÅKSTRID | På 40 år har latinet nästan helt försvunnit ur bruk i den katolska kyrkan. En motsatt rörelse i språkfrågan sker i Ryssland, där det heliga språket, kyrkoslaviskan, förstärker sin ställning. Det framgår av den strid som för närvarande rasar i den ryska ortodoxa kyrkan. Vilket språk – kyrkoslaviskan eller ryskan – ska användas i gudstjänsten?

Av

Per-Arne Bodin

Professor i slaviska språk vid Stockholms universitet. Artikeln bygger på hans inträdesföreläsning i Vitterhetsakademien den 5 september 2006.

Språkstriden i Ryssland är en kamp som speglar hela den ryska konservatismen och traditionsbundenheten på gott och ont. Debatten är på sina håll mycket hätsk och tog sin början strax efter Sovjetunionens fall då några församlingar i Moskva gick över till ryska i gudstjänsten. En av prästerna hotades till och med till livet för tilltaget. När man kommer in i en rysk kyrka i dag, är det på kyrkoslaviska som kören sjunger och prästen reciterar. Modern ryska används endast i predikan. Kyrkoslaviskan är emellertid inte ett helt obegripligt språk, snarare ett ålderdomligt – ungefär som om vi skulle använda 1500-talssvenska i svenska kyrkan.

KYRKOSLAVISKA ÄR DE slavisk-ortodoxa kristnas gemensamma liturgiska språk och skapades på 800-talet av de grekiska bröderna Konstantinos (senare Kyrillos) och Methodios drygt ett hundrade år före Kievrikets kristnande.

Bröderna kom från staden Saloniki, Thessaloniki i nuvarande Grekland, och utgick i skapandet av språket från den sydslaviska dialekt som talades av den slaviska befolkningen i området. Kyrkoslaviska är således en konstruktion och har aldrig talats av någon. Texterna som de översatte användes för missionsarbete i Mähren, alltså en del av nuvarande Tjeckien, men brödernas ansträngningar blev aldrig särskilt framgångsrika, eftersom tyska missionärer ansåg att denna del av Europa var deras missionsfält och hindrade det östkyrkliga missionsarbetet.

Kyrillos och Methodios lärjungar kom däremot att ha större framgångar i spridandet av kristendomen i Serbien och Bulgarien under andra hälften av 800-talet. Båda dessa riken antog vid den tiden kristendomen i dess östkyrkliga form, med kyrkoslaviska som språk. Vad lär-

jungarna också gjorde var att skapa en föregångare till vad vi i dag kallar ryska bokstäver, den kyrilliska skriften, som är särskilt anpassad till språket. Bröderna själva skapade och använde dock förmodligen ett annat alfabet, den så kallade glagolitiska skriften.

De bysantinska missionärer som kom till Kievriket (ursprunget till dagens Ryssland, Ukraina och Vitryssland) i slutet av 900-talet hade alltså med sig både den lära som var på modet i Europa vid den tiden – kristendomen – och ett fixt och färdigt skriftspråk till vilket en rad kristna texter redan hade hunnit översättas. Språket,

På ett medeltida språk och med bilder hämtade från Bibeln beskriver kyrkan i dag bland annat erfarenheterna från Gulag.

som senare fick namnet kyrkoslaviska och övertogs i det gamla Ryssland, grundade sig, som nämnts, på en sydslavisk dialekt och skilde sig därför inte alltför mycket från fornryskan som, liksom modern ryska, är ett östslaviskt språk.

Att ha ett gudstjänstspråk som i huvudsak var förståeligt för gemene man betydde naturligtvis å ena sidan mycket för spridningen av det kristna budskapet bland de slaviska folken. Å andra sidan innebar det att Ryssland hamnade utanför den europeiska samhörigheten där latinet var en så viktig del – utanför hela den stora och viktiga latinspråkiga kulturrens blodomlopp. I Kievriket fick man vid

kristnandet år 988 därför inte tillgång till det förkristna antika arvet med filosofi, poesi och dramatik. Sådant filterades bort, när enbart de kristna grekiska texterna översattes till kyrkoslaviska. Missionärerna var naturligtvis inte intresserade av att översätta den antika delen av det bysantinska arvet, trots att den var fullt levande i deras hemländer.

Kyrkoslaviskan, som alltså var det tredje stora skriftspråket i medeltidens Europa efter latin och grekiska, förenade däremot Ryssland med Serbien och Bulgarien. De båda länderna använder även i dag kyrkoslaviska i större eller mindre utsträckning i gudstjänsten, och det är ett språk som fortfarande förbinder länderna kulturellt och mentalt. Det har vi senast kunnat se i det ryska stödet till serberna i konflikterna på Balkan på 1990-talet. Liknande språkstrider som den i Ryssland pågår också i Serbien och Bulgarien, men utan den hätskhet som karaktäriserar polemiken i Ryssland.

Kyrkoslaviska har under lång tid varit ett språk att läsa texter på och att använda i sånger, däremot har nästan inget nytt skrivits. I dag har emellertid stora mängder nya texter författats, då kyrkan har helgonförklarat mer än tusen nya martyrer, människor som under sovjettiden plågades ihjäl för sin tros skull. En så rik nydiktning på kyrkoslaviska har inte skett sedan 1500-talet.

På ett medeltida språk och med bilder hämtade från Bibeln beskriver kyrkan i dag bland annat erfarenheterna från Gulag. Lågren blir till den babyloniska fångenskapen, Marx till Baal, en av det gamla testamentets avgudar, lägervakterna till "den demoniska härskan".

REAKTIONEN MOT språkreformisterna har blivit hård i dagens Ryssland framför allt eftersom oföränderlighet är en sådan viktig komponent i den ortodoxa världs-

åskådningen (valspråket är att man lever i evigheten och inte i tiden), medan ryskan associeras till den förhatliga förändrigheten. Kyrkoslaviskan förverkligar den ryska konservativa drömmen om att leva ett förmodernt liv. På så sätt inlemas kyrkoslaviskan i det utomordentligt viktiga begrepp inom ortodox teologi som kallas "traditionen".

TRADITIONALISTERNA påpekar att de flesta enkla människor som lärde sig läsa i det gamla Ryssland gjorde det genom att stava sig igenom *Psaltaren* på kyrkoslaviska och att de böner som de troende kan utantill alltid är på detta språk. Det är folkets skriftspråk som användes då aristokratin redan övergivit kyrkan och dess språk för en världslig och europeiserad kultur. Ryska som gudstjänstspråk förknippas däremot med sovjettiden, eftersom en grupp ortodoxa kristna som stod nära sovjetmakten gick över till att använda modernt språk i gudstjänsten strax efter revolutionen. Ryska ses också av traditionalisterna som kätterskt, eftersom baptisterna och pingstvännerna liksom katolikerna efter Andra Vatikankonciliet använder detta moderna språk i gudstjänsten.

Kyrkoslaviskan uppfattas av traditionalisterna som rent. Man har kallat det "ekologiskt", eftersom det saknar lånord från moderna västerländska språk. Ryskan anses däremot som nedsmutsad av alla lån från bland annat engelskan. Kyrkoslaviskan är som "ett sommarregn" och innehåller inga världsliga associationer som besudlar den. Eftersom kyrkoslaviskan, till skillnad från latinet, aldrig har kom-

Bönhörd. Enligt traditionalisterna i Ryssland förstår Gud endast kyrkoslaviska. Att man inte förstår all kyrkoslaviska är mindre problematiskt – ingen kräver att man fullt ut ska behärska det språk som talas i himmelen.

FOTO: WALLY MCNAMEE/SCANPIX

pletterats med ett ordförråd för moderna företeelser går det bara att formulera existensens frågor – aldrig det moderna vardagslivets – på detta språk. Språket anses vara en ikon av det språk som talas i himlen; det är det språk som Gud älskar mest,

Eftersom kyrkoslaviskan, till skillnad från latinet, aldrig har kompletterats med ett ordförråd för moderna företeelser går det bara att formulera existensens frågor – aldrig det moderna vardagslivets – på detta språk.

hävdat traditionalisterna med ett citat från 1600-talsteologen Ivan Visjenskij. Traditionalisterna jämför det inte bara med de heliga bilderna utan också med kyrkoarkitektur och skrudar. Det är en jordisk typ av den himmelska arketyper, hävdar man med ett språkbruk hämtat från de bysantinska ikonteologerna på 700-talet.

Ofta talas det om språket som en sakral dialekt, ett medel för samvaron med Gud, Maria och änglarna, "för att kunna avlägga alla jordiska omsorger", som det heter i en av hymnerna under nattvardsgudstjänsten, *Kerubikon*. Det annorlunda språket i kyrkan visar att det finns en helighet som kan vara närvarande här på jorden. Adressaten är Gud själv och det är kanske inte något problem om den troende inte kan förstå allt – det är inte ens möjligt.

Språksituationen i Ryssland liknar för övrigt den i Grekland där kyrkan använder *koiné*, den nytestamentliga grekiskan, medan georgierna använder forngeorgiska. Den ortodoxa kyrkan har annars all-

tid hävdat folkspråkstanken gentemot katolikerna, och föreställningen att det endast finns tre heliga språk har man kallat "det pilatiska kätteriet" med hänseende till den text på tre språk som Pilatus lät uppsätta på Kristi kors. Folkspråkstanken parad med ett förnekande av förändring har lett till den egendomliga språksituation som råder i Ryssland.

Traditionalisternas alla argument mot användningen av ryska i gudstjänsten tillbakavisas egentligen bara med ett enda motargument från de reformvänligas sida, ett starkt argument: kyrkoslaviskans svårbegriplighet. Särskilt i dag, då så många söker sig till kyrkan, kan det ses som fullständigt absurt att de skall mötas av ett språk som de inte förstår. Gud finns för alla människor, och för honom är alla språk av lika värde, menar man. Om man hävdar något annat gör man sig skyldig just till det pilatiska kätteriet. Alla språks lika värde uttrycks redan i Nya Testamentet då lärjungarna plötsligt kunde tala olika språk i Pingstundret.

Andra argument tillkommer också i debatten. De reformvänliga hävdar exempelvis att ryssarna blir det enda folk i världen som förvägras rätten att höra Guds ord på sitt eget språk. Ingen, inte ens de mest inbitna av traditionalisterna, menar att det är fel att hålla en ortodox gudstjänst på exempelvis finska, tyska eller svenska.

Det finns massor av "falska vänner" i kyrkoslaviskan, ord som ser likadana ut som i ryskan men som har en delvis annan eller helt annan betydelse. Detta är ytterligare ett problem som reformisterna lyfter fram. Det kyrkoslaviska ordet för "olycklig" har till exempel på ryska fått betydelsen "förbannad", vilket gör att ryska troende kan uppfatta sig som extra

förtappade i de ryska botböerna, då de plötsligt inte är olyckliga utan förbannade. Ett annat exempel är ordet *umilenie* som ofta används om Mariaikoner. Detta ord betyder på kyrkoslaviska "förbarmande", men har på ryska betydelsen "ömhet", vilket ger en annan accent åt Mariafromheten. Själva karaktären på den ryska andligheten förändras av alla dessa falska vänner som förskjuter accenterna i hela den från Bysans övertagna traditionen.

Samtidigt kan man ge traditionalisterna rätt i att kyrkoslaviskan är vacker, uttrycksfull och bevarar ett ryskt kulturarv; det fungerar just som en den himmelska språkets ikon. Detta påminns vi om när vi hör den rysk-ortodoxa kyrkosången.

Det kanske ändå finns ett värde i att bevara detta gamla, som på ytan ser ut att vara mot allt sunt förnuft. Det är kanske något av detta traditionsbevarande som också resten av Europa behöver för att känna beständighet i en föränderlig och osäker värld. ■

Demokratins innersta väsen undflyr forskarna

Diskussionen om den amerikanska demokratins brister aktualiserar frågan om demokratibegreppet. Tre nya verk vittnar om hur svårt det är att enas om vad vi kan förvänta oss av ett demokratiskt system.

ANLEDNINGEN TILL att den amerikanska demokratin inte mår bra sägs vara att medborgarnas inflytande över de folkvalda minskar, pengarnas betydelse för att bedriva politik ökar och den politiska debatten blir allt mer polariserad och innehållslös. Inga nyheter, kan tyckas. Men den amerikanska demokratins problem reser även mer grundläggande frågor. Vad är ett demokratiproblem, vad är det inte, och med vilka måttstockar skall demokratins funktionssätt värderas?

Somliga har hävdade att det inte finns några accepterade måttstockar alls, att ordet "demokrati" har den innebörd vi väljer att ge det. Det är därför rimligt att tala om olika slags demokratiuppfattningar, som exempelvis deltagardemokrati, grön demokrati, liberal demokrati eller till och med folkdemokrati. Men den slutsatsen är riskabel. Om demokrati kan betyda vad som helst, vore det inte längre meningsfullt att utvärdera hur väl den fungerar. Varje påpekande om demokratins brister kunde då enkelt avvisas med argumentet att det beror på vad man menar med "demokrati".

Kanske är det därför bättre att inte bråka om vad demokrati betyder och att i stället tänka mer på vad som gör demokratin värdefull. Vi kommer naturligtvis att vara oense även om detta, om vilka skälen för demokrati är och vilka värden den bör tillgodose. Men till skillnad från valet av språkbruk måste valet av värden försvaras med argument. Den fråga som aktualiseras i diskussionen om den amerikanska demokratins problem är följaktligen vilka skälen är för att vara demokrat och vad vi förväntar oss av ett demokratiskt politiskt system.

Ett svar ger nestorn i modern demokratiforskning, den nu 93-åriga norskättlingen Robert

Av

LUDVIG BECKMAN

DOES AMERICAN DEMOCRACY STILL WORK?

Alan Wolfe

Yale University Press 2006 (224 s.)

IS DEMOCRACY POSSIBLE HERE? Principles for a New Political Debate

Ronald Dworkin

Princeton University Press 2006 (192 s.)

ON POLITICAL EQUALITY

Robert Dahl

Yale University Press 2006 (160 s.)

Dahl. Den grundläggande tesen i Dahls elegant skrivna *On Political Equality* är att demokrati är liktydigt med politisk jämlikhet och att jämlikhet med avseende på politisk makt är en moralisk princip vi alla har skäl att acceptera. Politisk jämlikhet är önskvärd, eftersom motsatsen, ett politiskt system där ett fåtal har en oåterkallelig makt över flertalet, inte rimligen kan försvaras. Att politisk ojämlikhet verkligen är svår att försvara visar de senaste hundra årens politiska utveckling, som inneburit oerhörda framsteg för den demokratiska idén jorden runt.

I dag är den allmänna och lika rösträtten en norm som knappast någon regim kan ignorera. Även auktoritära stater, som systematiskt kränker politiska och mänskliga rättigheter, är nödgade att emellanåt utlysa allmänna val och erkänna att allas röster väger lika. Att offentligt försvara ett ojämlikt politiskt system är svårare än det en gång var; den politiska jämlikheten pockar på ett erkännande från varje makthavare, även om det inte innebär mer än en läpparnas beaktelse.

Nu visar inte de politiska framgångarna för en idé att den också är principiellt riktig. För att visa det krävs övertygande argument. Dahl menar att det inte behövs mer än två enkla påståenden för att visa varför vi bör omfamna demokratins idé om politisk jämlikhet. Det första är ett erkänna alla människor som, i moralisk mening, jämlika. Likhet i moralisk mening betyder inte att alla alltid måste behandlas lika, men det innebär att allas intressen har samma rätt att beaktas. Att förkasta detta påstående är möjligt bara för den som ser mänskligheten som uppdelad i en hierarki av kast, klasser, raser eller kön.

Dahl påminner oss emellertid om att demokratin inte sällan har förkastats även av dem som erkänner alla som jämlika. Lika rätt att få sina intressen beaktade behöver inte betyda lika rätt till inflytande. Ty det har ofta hävdats att några är bättre lämpade än andra att tillgodose våra intressen; det är samma tankegång som föräldrar tillgriper i relation till sina barn.

Föräldrar betraktar i allmänhet sina barns intressen som minst lika viktiga som sina egna, de ser med andra ord barnen som moraliska jämlika. Trots det begränsar varje förälder dagligen sina barns inflytande och självbestämmande. Anledningen är förstås att de vuxna oftast, men

Naggad i kanten. Amerikanska statsvetare har den senaste tiden flaggat för problem i den amerikanska demokratin. Vilka problemen är beror dock på hur man definierar begreppet demokrati.

FOTO: ISTOCKPHOTO

inte alltid på goda grunder, anser sig vara mer kompetenta att bedöma hur barnets behov bäst tillgodoses.

Samma tankegång leder emellertid, när den tillämpas på andra vuxna, till en inskränkning av demokratin. För att undvika den slutsatsen menar Dahl att vi måste godta att alla vuxna i allmänhet själva är bäst lämpade att avgöra vad som ligger i deras intressen. Det är orimligt att hävda att andra än vi själva bättre kan styra över våra liv. Godtar vi det påståendet har vi också slutligen ryckt undan stolen för auktoritära läror och i dess ställe placerat principen om politisk jämlikhet.

DAHLS ENKLA resonemang förmår övertyga om värdet av politisk jämlikhet. Men är lika inflytande det viktigaste för en demokrat? Demokratin ger medborgarna inflytande över staten, en organisation som har en oerhörd makt i sin hand. Borde inte demokrati därför även handla om hur staten använder sin makt – om hur vi som medborgare behandlas av staten? Att det är så vi hellre bör förstå demokratin hävdar Ronald Dworkin i *Is Democracy Possible Here?*

Till att börja med förkastar Dworkin idén om politisk jämlikhet, eftersom den uppenbarligen är en chimär. På valdagen väger förvisso Göran Perssons och Fredrik Reinfeldts röster lika mycket som din och min, men dagen efter, när valurnorna är tömda, kommer politikernas inflytande att vara hundrafalt större.

Och varför skulle vi beklaga detta, frågar Dworkin retoriskt. Det finns ingen anledning att vara missnöjd med att en Martin Luther King eller en

Mahatma Gandhi fick ett enormt inflytande över den politiska utvecklingen. Att några har mer makt än andra betyder inte att demokratin har upphävts, hävdar Dworkin. Demokrati kräver inte att medborgarnas makt fördelas exakt jämlikt, men den kräver att statens makt brukas med "lika omsorg och respekt" om alla medborgare. Detta innebär att varje medborgares liv och framgång måste anses ha lika stor betydelse för utformningen av offentlig politik. En politik som enbart gynnar vissa grupper, som förblir likgiltig för andra människors välfärd och framgång, måste förkastas som orättvis.

Återigen: poängen är inte att alla alltid bör behandlas likadant. Straff skall fördelas bland dem som gjort sig skyldiga till brott, inte lika. Vård skall fördelas bland de sjuka, inte lika. Men om alla skall behandlas som jämlikar, är varje medborgares intressen och behov i princip lika betydelsefulla. Från den utgångspunkten framstår den gamla privilegiestaten som lika förkastlig som den stat som ser det som sin uppgift att endast gynna medborgare av viss etnisk, religiös eller partipolitisk tillhörighet.

Staten är inte ett pris vars värden kan fördelas godtyckligt av vinnarna. Staten har skyldigheter gentemot alla, och demokratin är för Dworkin ett redskap för att säkra ett rättvist förhållande till medborgarna.

Dahl uppfattar demokrati som en form av rättvisa, eftersom endast den medger en rättvis fördelning av politisk makt. Dworkin ser (...) statens makt över medborgarna som (...) avgörande.

AXESS | RECENSERAR

Conflict
Martin Jones
Andrew Fabian
The Altruism Equation
Lee Alan Dugatkin
s. 39

Staffan Ulfstrand presenterar två böcker som behandlar människans aggressiva och altruistiska sidor.

The Emergence of a Scientific Culture
Stephen Gaukroger
s. 40

Hur formades moderniteten? **Anna Nilsson** har läst en bok om vetenskapens födelse.

Milton Friedman
Lanny Ebenstein
s. 41

Henrik Jordahl recenserar en biografi över Milton Friedman.

Tales from Spandau
Norman J. W. Goda
s. 43

Johan Östling tar upp en studie om nazi-fängelset Spandau.

Radicals for Capitalism
Brian Doherty
s. 44

Per Bylund granskar en bok om libertarianismens spretiga begrepp.

Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge
Torin Alter
Sven Walter
There's Something About Mary
Peter Ludlow
Yujin Nagasawa
Daniel Stoljar
s. 45

Olle Häggström har tagit sig an två böcker som båda behandlar Frank Jacksons tankeexperiment med Mary för att förstå relationen mellan hjärna och medvetande.

SKILLNADERNA MELLAN Dahls och Dworkins perspektiv är på många sätt dramatiska. Dahl uppfattar demokrati som en form av rättvisa, eftersom endast den medger en rättvis fördelning av politisk makt. Dworkin ser inte medborgarnas makt över staten som det primära. Det är statens makt över medborgarna som är avgörande och som måste utövas rättvist. Båda är dock överens om att demokratin, så som den utövas i dag, lider av många brister och att detta inte minst gäller den amerikanska demokratin.

Inte förvånande ser Dahl bristerna i USA:s politiska system som en fråga om fördelningen av politisk makt. Kostnaderna för politiskt deltagande är höga och därmed också ojämnt fördelade, eftersom det ger dem med resurser som pengar och tid större tillgång till den politiska scenen än dem som saknar sådana tillgångar. Synpunkterna känns igen. Men Dahl anser också, originellt nog, att storleken i sig är ett demokratiskt problem. Ju större den politiska enheten är, desto högre är kraven på de centrala politiska institutionerna och desto mindre blir det relativa inflytandet för den enskilde medborgaren.

Påståendet illustreras av Dahl med uppgifter om hur många medborgare som varje ledamot av ett lands lagstiftande församling representerar. I Sverige går det omkring 25 000 invånare per riksdagsledamot, medan varje indisk parlamentariker motsvaras av nästan två miljoner medborgare. Det tycks därför som om politikernas möjligheter att representera medborgarna och påverkas av dem försämras ju större den politiska enheten är. Dock är frågan om detta verkligen kan beskrivas som ett problem för den politiska jämlikheten. Att

FORTS. PÅ NÄSTA SIDA ...

... FORTS. FRÅN FÖREGÅENDE SIDA

individens inflytande minskar i en stor politisk enhet betyder inte med nödvändighet att inflytandet blir mer ojämnt fördelat. Givetvis minskar andelen inflytande för var och en ju fler vi är, men demokrati kan inte betyda maximalt stor andel inflytande åt var och en.

Problemet med den amerikanska demokratin är inte att varje medborgares röst väger mindre än vad den gör för exempelvis de svenska väljarna. Problemet är just den politiska ojämlikheten som i sin tur beror på bristande regler för kampanjförfarande och de ekonomiska klyftorna i det omgivande samhället.

DWORKIN ANALYS är typiskt nog en annan. Felet med det amerikanska politiska systemet är enligt honom att den förda politiken inte kännetecknas av lika omsorg och respekt gällande de egna invånarna. Enorma skattesänkningar genomförs för de redan välbeställda, samtidigt som en allt större del av befolkningen saknar tillgång till grundläggande sjukvård. Religionen tillåts påverka politiken utan hänsyn till kravet att lagstiftningen skall utformas på grundval av saktighet och opartiskhet. Den enskildes privatliv inskränks med vaga hänvisningar till nationens säkerhet.

Roten till problemen är enligt Dworkin avsikten att seriös politisk argumentation i den amerikanska offentligheten. Allmänheten matas med den självförstärkande bilden av ett land uppdelat mellan röda (republikaner) och blå (demokrater) som lever i olika kulturer, med olika livsstil och diametralt motsatta värderingar. Under sådana omständigheter upphör behovet av att argumentera och resonera, eftersom det inte finns något gemensamt att argumentera om. I ett land där medborgarna har slutat argumentera och inte ser något som förenar dem blir politiken till slut mer som ett krig. Och därmed undergrävs till slut föreställningen att politiken bör utformas med lika omsorg och respekt för alla.

Om bristen på gemensamma värderingar är roten till problemen i dagens USA, vilken är då lösningen? Enligt Dworkin består den i att förmå se de värderingar som alla i själva verket delar. Amerikanerna är överens om att varje mänskligt liv har ett unikt värde som vi alla har en skyldighet att respektera. De är dessutom överens om att varje individ har ett särskilt ansvar för att själv skapa och förverkliga sina livsplaner. Märkligt nog tycks amerikanerna själva ha glömt bort detta, och Dworkin ser sig uppenbarligen kallad att påminna dem.

Budskapet han riktar till de amerikanska medborgarna är att politik bör betraktas som ett gemensamt projekt, om hur värden vi delar skall uttolkas och förverkligas. Politik bör bedrivas mer som saklig argumentation och mindre som ideologisk kamp.

Frågan kan ställas vad den synpunkten har med demokrati att skaffa. Det som behöver reformeras, om vi får tro Dworkin, är inte de politiska institutionerna, utan de amerikanska medborgarna själva. Men är det verkligen demokratin som brister, när felet egentligen tycks vara att väljarnas åsikter får för stort genomslag i den förda politiken? Kanske borde vi hellre beskriva Dworkin som en kritiker av demokratin och som en förespråkare av ett visst rättvisideal med innebörden att alla skall behandlas som jämlikar. Och ett sådant ideal kan givetvis inte bli verklighet med mindre än att medborgarna själva önskar det och vill respektera varandra som jämlikar. Det är

ett jämlikhetens etos – i liberal tappning – som Dworkin försvarar. En annan tolkning är emellertid möjlig, en tolkning som framställer Dworkin mer som en demokratins skyddsängel.

Demokrati kan beskrivas som en metod varmed vi kollektivt beslutar om gemensamma problem. Ett tänkbart skäl till att föredra den demokratiska metoden framför auktoritära är att vi tror att besluten därmed blir bättre. Till exempel är det rimligt att tro att ett beslut blir klokare ju fler synpunkter som inhämtas i förväg. Och till skillnad från diktaturen erbjuder demokratin just möjligheten att i förväg resonera om det som skall bestämmas.

Men som redan Rousseau insåg, förutsätter det att deltagarna betraktar frågorna som gemensamma angelägenheter. Om var och en endast vore inställd på att förbättra sin egen situation och är likgiltig för andras, kommer knappast diskussionen att göra besluten klokare. En diskussion som skall leda till bättre beslut är möjlig bara om avsikten hos var och en är att förbättra situationen för oss alla. Vad som är bra för alla kommer vi givetvis att fortsätta att vara oeniga om. Men om deltagarna är överens om att detta är föremålet för diskussionen ökar sannolikheten för ett meningsfullt meningsutbyte väsentligt.

Det misstag de amerikanska väljarna begår är att tro att likgiltighet inför politiken inte har ett pris (...). Likgiltighet skapar en ond cirkel som ger politikerna än mindre anledning att driva igenom beslut som tar hänsyn till väljarnas intressen.

Dworkin kan alltså tolkas som en modern Rousseau, som finner demokratin värdefull, när den leder oss mot klokare beslut. Men det betyder även att demokratin förlorar mycket av sitt värde, när förutsättningarna för detta saknas.

EN FRÅGA TYCKS ALLTSÅ VARA hur skulden för den amerikanska demokratins problem skall fördelas. Är felet dess institutioner eller väljarnas? Ett svar finner vi i Alan Wolfes *Does American Democracy Still Work?*. Wolfe är den tredje framstående statsvetaren att kritiskt kommentera USA:s politiska system under hösten 2006.

Wolfe genomför en grundlig genomgång av hur de politiska institutionerna i USA har fungerat under det senaste decenniet. En slutsats är att de regelverk som omgärdar valkretsarnas indelning, lagstiftningsprocessen i kongressen och så vidare, har manipulerats av de ledande politiska partierna på ett sätt som urgröper demokratin. En annan slutsats är att de amerikanska väljarna har ett stort ansvar för denna utveckling. De uppför sig, skriver Wolfe, som bortskämda barn som förväntar sig det allra bästa av politikerna och som, när de blir besvikna, vänder politiken ryggen och förblir likgiltiga inför vad som pågår över deras huvuden. Men hur skall politiken någonsin kunna förbättras med en väljarkår som inte längre ser politiken som en angelägenhet värd att ta på allvar?

Det misstag de amerikanska väljarna begår är att tro att likgiltighet inför politiken inte har ett pris. Detta är ett misstag, eftersom likgiltighet skapar en ond cirkel som ger politikerna än mindre anledning att driva igenom beslut som tar hänsyn till väljarnas intressen. Med en likgiltig väljarkår behövs inget sakligt försvar för de politiska besluten. Någon förklaring av politikens konsekvenser för den enskilde efterfrågas inte,

och följaktligen ser politikerna heller inget behov av att leverera en sådan. Kostnaderna för likgiltigheten kan därmed visa sig bli långt större än kostnaden för att engagera och informera sig – även om vi tar hänsyn till priset för risken att bli besvikna.

Wolfe beskriver också hur det politiska deltagandet påverkas av partiernas sätt att arbeta. Om partierna tidigare såg som sin uppgift att mobilisera väljarna, är avsikten numera endast att "aktivera" de grupper som behövs i en given politisk situation. Inspirationen hämtar partierna från tekniker utformade för marknadsföring av kommersiella budskap. I stället för att mobilisera alla hela tiden, aktiveras några ibland. Dessutom kan det ofta visa sig lönsamt att försöka demobilisera vissa grupper, få dem att åtminstone inte stödja motståndarens positioner. Frågan är hur väljarna under sådana omständigheter skall kunna ändra sin inställning till politiken.

WOLFES BOK RYMMER KNAPPAST någon genomtänkt principiell synpunkt motsvarande dem vi finner hos Dahl och Dworkin. Men demokratin måste naturligtvis ha ett syfte även för Wolfe. Det centrala tycks vara att medborgarna bör ha möjligheten att utkräva ansvar. Med det

avses att den politik som bedrivs på allvar diskuteras och granskas av den amerikanska allmänheten. De som skall ta ansvar är medborgarna, och politikernas ansvar är att ge medborgarna möjlighet att ta detta ansvar. Kanske kan detta beskrivas som det demokratiska ansvarstagandets goda cirkel – som förstärker

sig själv när den väl etablerats.

Ansvarsutkrävande är följaktligen inte begränsat till valdagen. Inte heller kan frågan om ansvarsutkrävande begränsas till när en politiker klampar i klaveret. Just den senare föreställningen har nog fått för stort utrymme inte minst i svensk debatt, där det numera tycks gälla att en politiker skall ta ansvar främst när han eller hon gjort något dumt.

Frågan är emellertid om kravet att de som begår misstag skall avgå är det ansvarstagande som demokratin behöver. Om det är graden av demokrati vi intresserar oss för, måste det avgörande i stället vara om väljarna förmår delta i och påverka den offentliga politiken. De misstag som frammanar tillfälliga opinionsstormar som leder till ministrars avgång gäller dock sällan innehållet i den förda politiken. Och det är därför inte alls säkert att de fyller en demokratisk funktion.

Mer angeläget för demokratin är att de folkvalda och våra ministrar resonerar med medborgarna om den förda politikens styrkor och svagheter. Hur väl ansvarsutkrävandet fungerar mäts inte med antalet sparkade ministrar, men i hur väl vanliga medborgare begriper och förmår ta ställning till den förda politiken i ett land.

Att politiska beslut är felaktiga, och att politikerna gör misstag, är inte självklart att betrakta som demokratiproblem. Demokratin handlar om något större som vi får klarhet i endast genom att ta ställning till vilka skälen är för ett demokratiskt styrelseskick. Det kan vara politisk jämlikhet, möjligheten till ansvarsutkrävande eller förhoppningen om en klokare och mer rättvis politik. Vilka bristerna i demokratin anses vara beror på vilket av dessa värden vi fäster oss vid. En sak står emellertid fullkomligt klar: den amerikanska demokratin, "världens äldsta", är i dag full av brister, vilken utgångspunkt vi än väljer. ■

Huggen i sten. Många forskare hävdar att aggression är inbyggd i det mänskliga psyket, precis som hos djuren.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Aggressionen styrs av generna

CONFLICT

Martin Jones & Andrew Fabian (red.)

Cambridge University Press 2006 (184 s.)

THE ALTRUISM EQUATION Seven Scientists Search for the Origins of Goodness

Lee Alan Dugatkin

Princeton University Press 2006 (224 s.)

NÄR MAN UPPTÄCKER att ett visst drag i kroppsbyggnad eller beteende är gemensamt för arten människa och dess närmaste släktingar i djurriket, då är det legitimt att anta att detta drag funnits hos dessa arters gemensamma stamform, är genetiskt installerat och har utvecklats genom naturligt urval. Det är denna insikt som gjort och gör studiet av framför allt schimpans, bonobo, gorilla och orangutang så belysande även för den antropologiska forskningen och som dessutom förklarar den oerhörda uppmärksamhet som lekt och lärd ägnar all ny information om dessa våra "cousiner", för att tala med Linné.

Som huvudnyhet i världens största nyhetstidningar kunde man på sin tid se Jane Goodalls epokgörande upptäckter av att schimpanserna i Gombe använder verktyg, jagar och äter upp småapor och andra byten samt gruppvis slåss för att försvara eller utvidga sina revir – så nära krig någon annan art än människan kommit, som Goodall skriver. Att aggression – både individuell och i grupp – är ett inbyggt drag i det mänskliga psyket är en slutsats hon drar av sina erfarenheter.

Håller andra forskare med? Ja, många, och bland dem i högsta grad Barry Cunliffe, arkeologiprofessor vid universitetet i Oxford, en av de

experter som bidragit till boken *Conflict*. Han refererar till en kusligt lång rad skelettfynd från de senaste 10 à 15 000 åren som avslöjar att en våldsam död under den epoken måste ha varit ett mycket vanligt slut för män, kvinnor och barn på platser alltifrån Indien till Egypten, från Italien till Sverige. I den berömda arkeologiska guldgruvan Skateholm i Skåne hänför sig vart femte skelettfynd till en person som dött för ett vapen. Krossår i kraniet och pilspetsar i ryggraden talar sitt tydliga språk. Det finns fyndplatser i Danmark där nästan varannan person mött döden på samma sätt. Det ständiga våldshotet avspeglar sig i att byarna under bronsåldern nästan genomgående var omgärdade av befästningar. Långt ifrån bara vapenföra män strök med i striderna, utan även kvinnor och barn, vilket visar att det förvisso inte är ett 1900-talspåhitt att låta kriget gå ut också över civilbefolkningen.

Den som har höga krav på grymhet av gammalt gott märke kan, som Cunliffe påpekar, med stort utbyte vända sig till i stort sett vilken bok som helst i Gamla testamentet. Bara som ett smakprov (4 Mos. 31: 17–18): "Döda nu alla barn av manligt kön, och döda alla kvinnor som ha haft samlag med en man. Men de flickor

som inte har legat med någon man skall ni låta leva och behålla för egen del." (Och de skulle nog inte användas till hushållsnära tjänster).

En annan rik källa för skildringar av grymma krig eller folkutrotning – tydligen var gränsen mellan dessa företeelser minst lika oskarp förr som nu för tiden – är Julius Caesars iskalla rapporter från kriget i Central- och Väst Europa. Ett par karakteristiska exempel: "(...) efter belägringen dödade alla utom 800 av stadens 40 000 invånare" eller "(...) alla i befolkningen som burit vapen mot Rom fick höger hand avhuggen".

Från alla tider och etniska grupper strömmar beläggen in för krig, massutrotningar och storskaliga kvinnorov. Vår tid är inte värre, utan lika

hemsk. Förintelse är ett ord som låter egendomligt i singularis.

Cunliffe refererar även till en rad nutida etnografiska fältforskare som från alla världsdelar rapporterar hur angränsande folkstammar merendels befinner sig i ett ibland kallt, ibland hett, krigstillstånd om resurser, vilket betyder mat och/eller kvinnor (reproduktionspotential).

Andra skribenter i samma bok diskuterar andra typer av konflikter, alltifrån "inompersonliga" till "galaktiska".

Lisa Anderson, professor i statskunskap vid Columbia University i New York, diskuterar de pågående konflikterna i Mellanöstern och betonar att en av de främsta orsakerna utan tvivel är kolonialtidens uppsplittrande av samhöriga och sammanfogande av traditionellt fientliga etniska grupper. En av konsekvenserna blev storskalig folkflyttning. Saken blev inte bättre av beslutet efter andra världskriget att i Mellanöstern till skapa en ny stat som skulle ge utrymme åt en etnisk grupp med förutsägbara svårigheter för grannsämjan. Inte heller har saken blivit enklare genom utomståendes begärelse efter de kritiskt viktiga naturresurser som regionen innehåller, inte heller av en snabb befolkningsökning som gör odlingsbar mark och drickbart vatten till knapphetsvaror.

Ekologiska faktorer finns nästan alltid med i erövringskrigens bakgrund, även om de sällan lyfts fram i propagandan. Inte att förglömma finns i vissa länder maktskipt som har ekonomisk eller politisk vinning av att krigstillstånd varaktigt råder med en eller annan fiende. Religiösa motsättningar är enligt Anderson långt ifrån huvudorsaken till striderna utan fungerar främst som symbolik för de olika kombattanterna.

Det brukar ofta hävdas att 1900-talet var det blodigaste århundradet i mänsklighetens historia. Oavsett när vi anser att denna historia började, förefaller påståendet osannolikt i beaktande av vad som presenteras i de olika artiklarna i *Conflict*. Naturligtvis dödade i absoluta tal fler människor under 1900-talet än under något tidigare sekel, helt enkelt eftersom det ju finns så enormt mycket fler av oss nuförtiden än för hundra eller tusen år sedan. Men den statistiska sannolikheten för en individ att dödas med vapen var utan tvivel mycket högre på den gamla goda tiden.

ERBJUDER DÅ VETENSKAPEN inga ljusglimtar i bedömningen av det mänskliga psyket? Jovisst, och i boken *The Altruism Equation* presenterar Lee

Från alla tider och etniska grupper strömmar beläggen in för krig, massutrotningar och storskaliga kvinnorov.

Vår tid är inte värre, utan lika hemsk.

Förintelse är ett ord som låter egendomligt i singularis.

Alan Dugatkin, professor i biologi vid universitetet i Louisville, Kentucky, sju framstående biologer/filosofier som på sin tid ägnade en hel del av sin forskning och sitt filosoferande åt att leta efter människans godhet – upptäcka spår av altruism, med andra ord.

Att gener är själviska, vilket betyder att när somliga ökar, sker det på bekostnad av andra, är av få bestritt, och hur kan det då komma sig att man varenda dag kan se talrika exempel på hjälpsamhet och offervilja människor emellan?

Charles Darwin hade – naturligtvis! – ett gott hum om i vilken riktning man borde bege sig för leta efter gåtans lösning, det vill säga hur själviska gener kan skapa altruistiska kroppar. Men inte

förrän i mitten av 1960-talet, det vill säga efter ungefär hundra år, fick Darwins spekulativ vetenskaplig bekräftelse, och den som åstadkom det var William D. Hamilton, engelsk biolog, professor vid Oxford University, mottagare av Vetenskapsakademiens Crafoordpris 1993. Många skulle vara beredda att hålla med om att Hamilton var den mest snillrike och nydanande evolutionsbiolog världen sett efter Darwin.

Vad han insåg var att besläktade individer bär på kopior av samma gener och detta i proportion till graden av släktskap. Härav följer att en gen som säger till sin bärare att gynna sina släktingars fortplantningsansträngningar därigenom kommer att öka i frekvens i det framtida beståndet – låt vara att genöverföringen skett genom en "speditör". Närmast släkt är vi med våra barn och helsyskon, mindre med våra kusiner och så vidare bort genom släkten.

Hamiltons regel säger att ju fler gemensamma gener två individer har, desto mer benägna skall de vara att uppträda altruistiskt mot varandra. De tre parametrar som behövs i analysen av altruistiskt beteende är graden av släktskap mellan kontrahenterna, "givarens" kostnad och "mottagarens" vinst, de två senaste storheterna med fortplantningsframgång som valuta. Efter att ha satt in dem i den ekvation som givit Dugatkins bok dess titel, kan man se efter om resultatet stämmer med verkligheten. (Och det gör den.)

INOM ZOOLOGIN HAR HAMILTONS ekvation löst det av Darwin så fruktade problemet hur det hos vissa djur, till exempel myror och bin, kan finnas individer som helt avstår från egen fortplantning och i stället, ibland med livet som insats, bidrar till andra individers fortplantning. Det låter som rena rama antitesen till darwinsk naturligt urval, som ju bygger på ojämlig fortplantningsframgång. Men svaret är enkelt: dessa altruistiska individer är otroligt nära besläktade, närmare än helsyskon, både med varandra och med sin idogt äggliggande drottning!

Men hamiltonsk släktselktion är bara en del av svaret på frågan om altruismens evolutionära bakgrund. Varken hos andra arter eller hos vår egen räcker nepotism (släktsammanhållning) alltid till för att restlöst förklara altruism. Även reciprocitet spelar hos de flesta arter en viktig roll. Hos oss människor tycks dock inte ens båda dessa faktorer tillsammans räcka för att förklara den "starka altruism" som vi – ibland – visar även totala främlingar. Biologer, matematiker, ekonomer och psykologer samverkar för närvarande i en intensiv jakt på lösningen av denna gåta.

Dessvärre är själva altruismkonceptet svårt att definiera och har därför lett till åtskillig förvirring. Det går en viktig skiljelinje mellan "genetisk" och "psykologisk" altruism. Om en person skänker pengar åt nödställda i fjärran land eller med risk för eget liv fiskar upp en drullputt som ramlat i ån, kan det ju te sig som fullblodsaltruistiska handlingar. Men tänk om vederbörande – utan att själv på minsta vis ha funderat på saken när hon fyllde i postgiroblanketten eller kastade sig i vattnet – som ett resultat vinner gott rykte i betydelsefulla kretsar, blir kändis i TV och markant höjer sin status i sin sociala omvärld, var då donationen eller hjälteedadet altruistiska handlingar?

Ja, psykologiskt. Nej, evolutionsbiologiskt. Hjälpen är inte sällan självhjälp, och skrapar man på ytan av en medveten altruist, tittar ofta en omedveten egocentriker fram – utan att ha en aning om problemet.

STAFFAN ULFSTRAND

Från naturfilosofi till naturvetenskap

THE EMERGENCE OF
A SCIENTIFIC CULTURE
Science and the Shaping of Modernity
1210–1685

Stephen Gaukroger

Oxford University Press 2006 (544 s.)

PÅ OMSLAGET TILL vetenskapsfilosofen Stephen Gaukrogers *The Emergence of a Scientific Culture* möter vi ett klassiskt motiv. Den bevingade Kronos, Tiden, räddar på rokokokonstnären François Lemoynes målning från 1737 Sanningen undan Falskhets och Avund. Den vackra kvinnan Aletheia (den grekiska personifikationen av sanningen som på latin fick namnet Veritas) blickar oroligt mot skyn. Kronos uppsyn är bister, och befrielsen av den hulda varelsen ter sig snarast som ett brutalt bortrövande. Liknande motiv har använts av flera andra konstnärer, bland annat av Charles Nicolas Cochin för att pryda Diderots *Encyclopédie* från 1751.

Lemoynes målning porträtterar ideal och strävanden som är typiska för upplysningen. Relationen mellan just sanningen och tiden är väsentlig för Stephen Gaukrogers teser, i detta knappt 600-sidiga verk, som är den första i raden av ett ännu okänt antal volymer som ska behandla formeringen av modernitetens kunskaps- och vetenskapsideal.

I denna första del står villkoren för den vetenskapliga revolutionen i centrum. Hur kommer det sig, undrar författaren, att de vetenskapliga idealen fick så starkt genomslag i just detta tidliga och rumsliga sammanhang? Vetenskapen hade blomstrat även under tidigare perioder och i andra samhällen. I Mesopotamien och Egypten såväl som i det arabiska Nordafrika och antika Grekland gjordes tydliga vetenskapliga framsteg, så även i medeltidens Kina. Vad var det som gjorde utvecklingen i väst så unik och vad möjliggjorde den vetenskapliga revolution som sedan 1600-talet kommit att präglade förståelsen av världen och människans plats i den?

I inga av de tidigare samhällen där vetenskaplig verksamhet med framgång bedrevs, lyckades man som i det tidigmoderna Europa att konsekvent genomdriva och legitimera vetenskapens särställning. I upplysningens kölvatten har detta tolkats som ett bevis för framförallt två förhållanden. Å ena sidan framhålls vanligtvis vetenskapens autonomi, dess frigörelse från kyrkans och religionens dogmer, å andra sidan anses metoden med sitt fokus på det kvantitativa och empiriskt iakttagbara ha lett till bestående resultat.

DETTA ÄR EN SEGLIVAD TOLKNING, och som Gaukroger poängterar gör den sig gällande även i dag. Men berodde den unika utvecklingen i väst verkligen på att de tidigmoderna vetenskapsmännen (förvisso en anakronistisk benämning eftersom vetenskapsmän, *scientists*, kom att kallas så först under 1800-talet) upptäckte en *de facto* överlägsen naturvetenskaplig praktik? Eller kan framgången möjligen härledas till en synnerligen lyckad introduktion av denna vetenskapliga

modell som den enda tänkbara? Gaukroger ansluter sig till den senare tolkningen.

Den vetenskapliga självbilden och det efter vetenskapen modellerade kunskapsidealet måste ses som en del av en process av enighetssträvanden som varit särskilt framgångsrik inom den västerländska kultursfären. Att vetenskapens framgångar inte vilade så mycket på bättre metoder, som på dess förmåga att legitimera sin verksamhet genom att på ett fruktbart sätt relatera den till teologin och den kristna världsbilden, är den grundläggande tes på vilken Gaukroger bygger sin undersökning. Denna ingång placerar honom historiografiskt i en rörelse som på senare tid återupptäckt religionens inflytande över de sociala och kulturella handlingsramarna. Den kan emellertid också betraktas som en ansträngning att minska det avstånd som traditionellt anses ha funnits mellan vetenskap och religion för att visa hur dessa tankevärldar var ömsesidigt beroende av varandra.

Gaukrogers berättelse går på tvärs med den sedvanliga upplysningspräglade framgångssagan. Sin ambition betraktar han som såväl begrepps- som kulturhistorisk, och vad han främst vill utreda är de förändringar i natursyn och i vetenskapliga målsättningar som kan iakttas inom naturfilosofin, från medeltiden till den tidigmoderna tiden. 1600-talets naturfilosofer kom att omformulera syftet med sin verksamhet i ett försök att nå legitimitet, och det är i studiet av denna begreppslika förändring och av de kulturella förutsättningarna som Gaukroger menar att vi bör förstå den vetenskapliga revolution som förvandlade naturfilosofi till naturvetenskap, *natural philosophy to science*.

DEN BAKGRUND SOM TECKNAS tar sin utgångspunkt redan år 1210, då den parisiska synoden för första gången bannlyste all undervisning i aristotelisk naturfilosofi. Förbud och bullor mot Parisuniversitetet skulle komma att avlösa varandra under 1200-talet, dock utan bestående resultat. Med dominikanbrodern Albertus Magnus och hans amanuens Thomas av Aquino påbörjades försöken att förena kristen teologi med den aristoteliska metafysiken. Trots återkommande påvliga sanktioner blev det tydligt att naturfilosofin i så hög grad vilade på den aristoteliska traditionen att dennas existens knappast kunde ifrågasättas.

Särskilt framhålls betydelsen av harmonisering med den religiösa sfären, vilket avviker från den gängse vetenskapshistoriska framställningen av förnuftets seger över religiös dogmatism.

Under loppet av 1200-talet kom den aristoteliskt präglade naturfilosofin att växa sig allt starkare. Från att ha varit en marginell företeelse blev den en självklar utgångspunkt för förståelsen av världen. Thomas av Aquinos tolkningar fick en upphöjd position, och kanoniseringen av honom 1323 befäste det thomistiska programmets religiösa legitimitet.

Helt oproblematiskt var dock inte föreningen mellan aristotelisk naturfilosofi och kristen teologi. Försöket att överbrygga skillnaderna med hjälp av metafysik kom att ifrågasättas under början av 1500-talet, och allteftersom alternativa riktningar inom naturfilosofin etablerades blev svagheter i dessa ansatser till förlikning allt mer uppenbara.

1500-talet innebar att kritiken mot aristotelis-

Undsättning. Tiden räddar Sanningen från Falskheten och Avunden på François Lemoyne (1688-1737) målning.

© ART RENEWAL CENTER

men skärptes, särskilt på det metodologiska planet. Med den praktisk-matematiska astronomin och Tycho Brahes observationer under 1570-talet kom nya frågor att ställas, ursprungligen i en strävan att förklara den naturfilosofiska betydelsen av utvecklingen inom de praktisk-matematiska disciplinerna. Matematiken inkluderades, liksom medicinen, vilka traditionellt inte räknades till naturfilosofin. Dessa försök skulle bana väg för mekaniken, en riktning som i mångt och mycket byggde på skolastikens kritik av den aristoteliska rörelseläran. Mekaniken och dess tidigmoderna företrädare i Kepler och särskilt Galileo lade grunden för den omformulering av naturfilosofin som kom att bli avgörande för dess senare utveckling.

Mekanikens framgångar med att omdefiniera det naturbegrepp som under medeltiden hade varit kopplat till aristotelisk naturfilosofi, är en av de komponenter som Gaukroger framhåller som särskilt relevanta för utvecklingen av den moderna västerländska naturvetenskapen. Även naturalhistorien, som länge betraktats som radikalt annorlunda än naturfilosofin, förtjänar dock att nämnas här. Den skillnad som de två traditionerna hade uppvisat kom under den tidigmoderna tiden att överbryggas.

I de naturalhistoriska frågeställningarnas spår

växte en syn på naturen fram som gjorde att den gudomliga uppenbarelse och naturfilosofin kunde betraktas som ömsesidigt förstärkande varandra. Naturalhistoriens förklaringsmodeller och bevisföring innebar en potential att förena naturfilosofin med den kristna teologin.

Ytterligare en viktig komponent i upptakten till den vetenskapliga revolutionen var naturfilosofens *persona*, en idealfigur vars specifika egenskaper utgjorde en grund för legitimitetsanspråket. Signifikativt i detta sammanhang är att frågor som förut hade formulerats i termer av sanning, i stället kom att handla om opartiskhet och objektivitet för de tidigmoderna naturfilosoferna.

Francis Bacon menade att sanningen, som traditionellt betraktats som ett resultat av kontemplation, i stället måste åstadkommas genom faktiska iakttagelser. Han introducerade på så vis ett empiriskt sanningsbegrepp, med målet att den relevanta och användbara sanningen skulle ge människan kontroll över naturen. Denna syn på sanningen kom att bli synnerligen inflytelserik och inkorporerades i förståelsen av naturfilosofens *persona*. Manifesterad i den intellektuella hederligheten formade den uppfattningen om vilka karaktärsdrag som den tidigmoderna vetenskapsmannen borde besitta. Bacons devis, *Veritas*

filia temporis (sanningen är tidens dotter), ger uttryck för detta förnekande av gamla auktoriteter och tron på egna observationer. En koppling som gör omslagsbilden av Lemoyne än mer intrikat.

GAUKROGERS OMFATTANDE HISTORIA över naturfilosofins utveckling mot den vetenskapliga revolutionen är ett synnerligen intressant bidrag till debatten kring förutsättningarna för vetenskapens ställning i det moderna samhället. Särskilt framhålls betydelsen av harmonisering med den religiösa sfären, vilket avviker från den gängse vetenskapshistoriska framställningen av förnuftets seger över religiös dogmatism.

Undersökningen avslutas vid år 1685, och befäster därmed befäster därmed den klassiska synen på Newtons *Principia* (1687) som ett paradigmskifte. Gaukroger väljer alltså att inte bryta med tidigare epokindelningar, men ger däremot nya dimensioner till de sammanhang inom vilka de möjliggjordes.

Framställningen vilar i mångt och mycket på traditionell idéhistorisk grund, och de filosofiska frågorna står i centrum. Historieintresserade kunde möjligen önska en mer vittgående social och kulturell kontextualisering av de idéer som kom att bli dominerande men lär samtidigt inte bli besvikna på denna ytterst välskrivna och argumenterande skildring av framväxten av en vetenskaplig kultur.

ANNA NILSSON

Friedman – briljant och kontroversiell

MILTON FRIEDMAN
A Biography

Lanny Ebenstein

Palgrave Macmillan 2007 (272 s.)

MILTON FRIEDMAN HÖR TILL den minimala skara ekonomer som lämnar ett bestående avtryck efter sig. Friedman dog i november 2006, endast några dagar efter att Lanny Ebenstein hade färdigställt en läsvärd biografi som tar oss med från uppväxt och ungdomsår, genom en sagolik akademisk karriär och fram till rollen som *public intellectual* på ålderns höst.

Milton Friedman föddes 1912 i New York, närmare bestämt i Brooklyn. Föräldrarna hade invandrat från dåtidens Österrike-Ungern i dagens Ukraina. Familjens inkomster var små och osäkra, men i hemmet saknades varken mat eller omtanke. Trots att han fick en judisk uppfostran övergick Milton redan som trettonåring till en "fullständig agnosticism". Religionen hade ingen plats i hans rationella, empiriska läggning. Under Friedmans sista år på high school dog fadern. De fortsatta studierna fick betalas ur egen ficka genom en kombination av stipendier och arbete. Måhända sätter en sådan start i livet sina politiska spår i sinnet. Den judiska bakgrunden var nog heller ingen fördel på 1930-talet, ens i USA. Det förvånar därför att Friedman framhöll slumpen som en avgörande faktor för hans egen exempelösa framgång. Personer som både förespråkar en långtgående kapitalism och som har nått toppen

på egna meriter ger annars inte alltid uttryck för just den uppfattningen.

Efter anställningar i Washington under andra världskriget, då han bland annat gjorde statistiska beräkningar för Manhattanprojektet, började Friedman 1946 att undervisa vid Chicagouniversitetet. Den akademiska miljön i Chicago var den bästa tänkbara. Universitetet var John D. Rockefeller skötebarn och hade tidigt fått en donation på hisnande 35 miljoner dollar i syfte att skapa ett lärosäte i världsklass. Det lyckades. Friedman hyllar universitetets intensiva och stimulerande intellektuella atmosfär, betoning av förmåga i stället för status, tolerans för okonventionella idéer, och interaktion över ämnesgränserna. Det var också en tuff miljö; i Chicago var ingen bättre än sitt senaste arbete.

UDDEN I FRIEDMANS FORSKARGÄRNING riktades tidigt mot Keynes. I den mån de gick att härleda från individuellt handlande, vilade Keynes ekonomiska teorier på vissa psykologiska lagar som människan antogs drivas av: en benägenhet att spara allt mer när inkomsten blir större och gömma undan de sparade slantarna i stället för att investera dem. Till följd av sådana teorier hade det blivit snudd på allmänt vedertaget att marknadsekonomin led av en kronisk instabilitet.

Friedman var av en annan uppfattning. Han lanserade en ny konsumtionsteori som skilde på varaktig och tillfällig inkomst. Vad Keynes egentligen hade visat var att människor sparar en stor del av en tillfällig inkomstökning. Men den sparade andelen stiger inte om inkomstökningen är varaktig. Därför kan djupa ekonomiska nedgångar inte bero på underkonsumtion och otillräcklig efterfrågan, något som 50 år senare tyvärr inte tycks ha satt stopp för tvärsäkra uttalanden i just den riktningen.

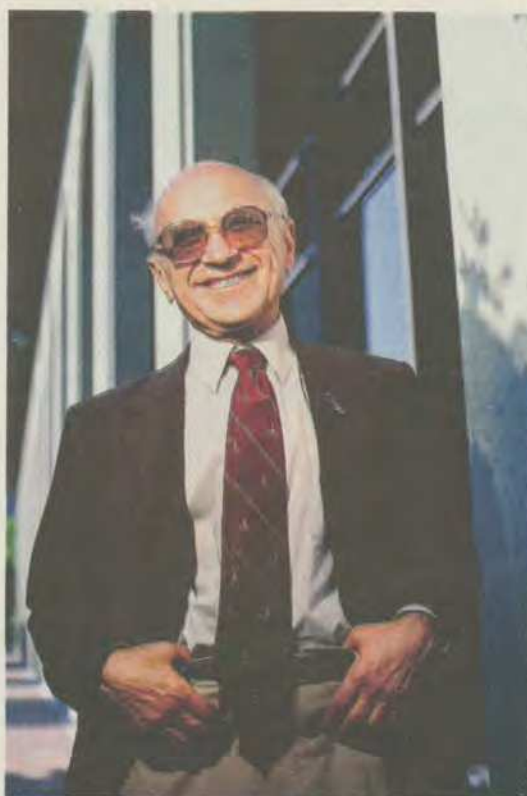
Liksom många andra begåvningar i sin generation valde Friedman att studera ekonomi för att förstå och råda bot på den dramatiska kris som

Liksom många andra begåvningar i sin generation valde Friedman att studera ekonomi för att förstå och råda bot på den dramatiska kris som USA genomled på 1930-talet.

USA genomled på 1930-talet. I den lika monumentala som klassiska tegelstenen *A Monetary History of the United States, 1867-1960* (1963) presenterade Friedman tillsammans med Anna Schwartz en förklaring som går ut på att en missriktad, kontraktiv penningpolitik låg bakom den stora depressionen. Sju år av datainsamling och analys gav stöd för att krisen hade kunnat lindras och förkortas om den amerikanska centralbanken Federal Reserve hade agerat annorlunda.

Detta var ett hårt slag inte bara mot Keynes, som menade att den stora depressionen hade orsakats av ett för stort sparande och borde ha åtgärdats med finanspolitisk stimulans och styrning, utan även mot alla de marxister som i depressionen såg det kapitalistiska systemets slutliga konvulsioner. Risken för att Federal Reserve i dag ska upprepa sitt misstag är tack vare Friedman minimal. Flera tal och skrifter av dess ordförande Ben Bernanke bekräftar Friedmans stora inflytande på de penningpolitiska riktlinjerna.

I nutid har å andra sidan Japans ekonomiska kräftgång lyfts fram som ett tecken på att Keynes

Milton Friedman (1912-2006). För en större allmänhet blev Friedman känd genom tv-programmet *Free to choose*. FOTO: ED KASHI/SCANPIX

nog inte var så fel ute ändå; inte ens med nollränta tycks det under senare år ha gått att blåsa liv i den japanska ekonomin. (Notera dock att Japan jämfört med 1930-talets USA på sin höjd har upplevt en minidepression, och att inte heller keynesiansk medicin i form av massiva beredskapsarbeten har förmått lyfta landet ur krisen.)

Friedman var också den förste att visa att det inte finns något varaktigt utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet. Det finns en "naturlig arbetslöshet" sådan att priser och löner befinner sig i jämvikt. Försök att hålla arbetslösheten under dess naturliga nivå leder endast in i en inflationsspiral. Noll procents arbetslöshet är omöjlig att uppnå.

Tillsammans med de beskrivna vetenskapliga genombrotten bildar Friedmans arbeten om rörliga valutakurser, stabiliseringspolitikens praktiska begränsningar och ekonomisk metodologi en svårslagen akademisk livsgärning. Rikliga bekräftelser på detta kom i form av vetenskapliga utmärkelser, med Nobelpriset i ekonomi som den självklara höjdpunkten 1976.

LIKA MYCKET SOM FRIEDMAN var akademiskt briljant var han politiskt kontroversiell. Han har i efterhand setts som en guru för den slumrande klassiska liberalismen, vilken han bidrog till att återuppväcka. Men han var i lika hög grad ett rött skynke för den radikala vänster som lät honom personifiera en hänsynslös kapitalism, överordnad demokratin. Det politiska engagemanget tilltog med tiden. Friedman var ekonomisk rådgivare till presidenterna Nixon och Reagan, men också till Arizonas senatorn Barry Goldwater, som förlorade 1964 års presidentval på grund av sin radikala politik för ökad ekonomisk frihet.

I sin roll som rådgivare visade Friedman ibland ett ganska stort överseende med vallöften och politiska beslut som gick på tvärs med hans egna rekommendationer. Med argumentet att den all-

männa opinionen krävde det, försvarade han Nixon när denne 1973 införde statlig kontroll av löner och priser.

Om Friedman kunde vara försiktig som rådgivare var han närmast kompromisslös som skribent. I centrum står boken *Capitalism and Freedom* (1962) som för fram en politisk filosofi i John Stuart Mills och Friedrich Hayeks fotspår. Än viktigare är kanske hans detaljerade förslag i en lång rad sakfrågor. Bland de politiska inskränkningar som borde avskaffas fanns hyresreglering, minilöner, värnplikt och förbudet att använda narkotika. Bland föreslagna reformer fanns skolcheckar (vårt svenska friskolesystem), trängselavgifter (snart tillbaka i Stockholm), negativ inkomstskatt (en inspirationskälla till *Earned Income Tax Credit* – de skatter och bidrag som ska få dagens amerikanska bidragstagare i arbete), och individuella vårdkonton (införda av Clinton 1996). Många formuleringar har blivit klassiska, till exempel "there is nothing so permanent as a temporary government program".

DE RADIKALA REFORMFÖRSLAGEN blev dock inte i närheten av så kontroversiella som två slags kopplingar till Chiles militärjunta. Den första kopplingen bestod i att ungefär 100 chilenska studenter läste i nationalekonomi i Chicago mellan 1957 och 1970. Friedmans kontakter med dessa så kallade *Chicago boys* var minimala, men flera av dem kom så småningom att få ett stort inflytande som ekonomiska rådgivare till Pinochet-regimen.

Den andra kopplingen var en sex dagars resa som Friedman 1975 företog till Chile tillsammans med kollegan Arnold Harberger. Förutom en rad seminarier och offentliga framträdanden hann de med ett 45 minuter långt möte med Pinochet. Även om Friedman beskrev landet som ofritt kan man förstå ifrågasätta lämpligheten i en sådan resa, vilket många också gjorde i hårda ordalag. Själv såg Friedman kritiken som grundlös och hycklande. Hans förhoppning var att ekonomisk frihet via tillväxt skulle leda vidare till politisk frihet. Även om detta i efterhand verkar framsynt vad gäller Chiles utveckling är det oklart om det finns något generellt samband av den typen.

Resor liknande den till Chile gick även till länder som Brasilien, Grekland, Iran, Jugoslavien och Kina. I Kina ingick ett två timmar långt möte med kommunistpartiets generalsekreterare Zhao Ziyang. Proteststormen mot Friedman var inkonsekvent så till vida att dessa resor inte rörde upp några heta känslor.

För den breda allmänheten kom Friedmans stora berömmelse med tv-serien *Free to Choose* (1980) och boken med samma namn. I stället för att dra sig tillbaka som pensionär ägnade han närmare fyra år tillsammans med sin fru Rose åt seriens tio avsnitt om kapitalismens skaparkraft och de problem som statlig ekonomisk styrning ger upphov till. Trots en osedvanlig global framgång har serien ännu inte visats i svensk tv.

Ebensteins biografi är utan minsta tvivel läsvärd. Det är inte någon hagiografi; Friedman hyllas på konkreta och betydelsefulla grunder. Samtidigt är invändningarna få och ger ofta ett pliktskyldigt intryck. Nyanser går oundvikligen förlorade i en sådan framställning, som dessutom blir olycklig med tanke på Friedmans egen personlighet. Sonen David berättar att han länge trodde att den normala samtalsformen bestod av argument och motargument. I en sådan miljö skulle Friedmans egen måttstock ha kommit till användning. Mer än sitt Nobelpris värderade han sina idéers förmåga att stå sig femtio år in i framtiden.

HENRIK JORDAHL

Tredje rikets slutförvar

TALES FROM SPANDAU
Nazi Criminals and the Cold War

Norman J. W. Goda

Cambridge University Press 2006 (390 s.)

STATIONEN FRIEDRICHSTRASSE hör till de allra viktigaste knutpunkterna i dagens Berlin. Belägen vid Sprees strand i stadsdelen Mitte, på gångavstånd från Unter den Linden och riksdagshuset, används den lika frekvent av turister som parlamentariker. Härifrån kan man med de effektiva pendeltågen snabbt ta sig ut till den återförenade huvudstadens alla förorter. Inom en halvtimme nås inte bara det tidigare sätet för den östtyska nomenklaturen i Pankow och Honeckers *Plattenbau* i Marzahn, utan även de avsevärt burgnare förorterna Dahlem och Zehlendorf i sydväst.

Om man kliver på S-Bahn 9 vid Friedrichstraße och åker västerut, når man till slut ändhållplatsen: Spandau. Det är en stad med rötter i högmedeltiden som först under mellankrigstiden inlemmades i Berlin, men för alla med någon känsla för 1900-talets europeiska historia går associationerna i annan riktning. Att glida in på stationen i Spandau liknade för mig upplevelsen när tåget till Kraków stannade till vid den syd-polska industristaden Oswiecim eller när jag på resa i Baskien plötsligt fann mig vara i Guernica. Det är orter som sedan länge har förskjutits från geografins till historiens domäner, de är minnesplatser i genuin mening, ett memento när vi nu allt snabbare lämnar 1900-talet bakom oss.

Spandau var under hela kalla kriget synonymt med ett interneringsutrymme för de värsta av Tredje rikets överlevande koryfärer. I det välför-seglade militärfängelset, som gemensamt kontrollerades av de fyra segrarmakterna i andra världskriget, spärrades sju personer ur det absoluta ledarskiktet in i juli 1947. De blev genast brickor i spelet i den instundande stormaktskonflikten mellan öst och väst, och med ett undantag skulle de frigges under de följande decennierna.

I över två decenniers tid, från 1966 till 1987, hade vakterna i Spandau sålunda bara en fånge att vakta: Rudolf Hess. En gång i tiden hade denne obstinate sydtyske köpmansson varit en mäktig man i Hitlers innersta krets. Under stora delar av kalla kriget förblev han en besvärande nagel i ögat på de allierade, en obehaglig erinran om att de gamla brunskjortorna fortsatte att styra över efterkrigsvärldens minne och medvetande. Mot slutet av sin levnad blev det tydligare än någonsin, när den åldrade Hess – som aldrig tog avstånd från nationalsocialismen – blev en symbol ömsom för de allierades ovillkorliga antinazism, ömsom för de allierades oförsönliga brist på humanism.

Om detta för inte så länge sedan så brisanta ämne har amerikanen Norman J. W. Goda, professor i historia vid Ohio University, skrivit en detaljerad bok, *Tales from Spandau*. Det är en synnerligen sorgfällig rekonstruktion av de politiska, rättsliga och biografiska händelseförloppen, baserad på grundliga källstudier. I

motsats till många arkivabsorberade historiker ger dock Goda emellanåt prov på ett dramaturgiskt anlag som på ett välgörande sätt gjuter liv i en annars lite monoton framställning. Historiografiskt påminner hans bok oss om vilken begränsad effekt de senaste decenniernas problematiserande teoretiska debatt om förhållandet mellan forskaren och forskningsobjektet, källan och den yttre verkligheten, utsagan och materialiteten har haft på mycket av den konkreta akademiska historieskrivningen.

Här finns inga minnes-, diskurs- eller berättelseanalyser, inga kulturhistoriska anfaktelser, maktkritiska utläggningar eller språkfilosofiska finesser. Det hade tveklöst blivit en annan, och inte nödvändigtvis bättre, studie om de fanns, men det är notabelt att så mycket av den anglosaxiska forskningen om modern europeisk historia som ges ut av de stora prestigeförläggarna, ja, kanske särskilt av dem, är påfallande enhetlig till inriktning, temperament och åskådning.

ANDRA VÄRLDSKRIGETS SLUTSKEDE och omedelbara efterspel gick hårt åt nazistregimens högdjur. Adolf Hitler, Heinrich Himmler och Josef Goebbels begick alla självmord före freds-slutet. Reinhard Heydrich mördades i Prag 1942 medan Martin Bormann och Heinrich Müller bragtes om livet under slutstriderna i Berlin. Av de höga partimedlemmar som ställdes inför rätta i krigsförbrytartribunalen i Nürnberg dömdes bland andra Hans Frank, Alfred Jodl, Joachim von Ribbentrop och Julius Streicher till döden; Hermann Göring, också han dömd att avrättas, hann ta sitt liv innan domen verkställdes.

Sju av de huvudatalade undkom emellertid Nürnbergprocessen med lindrigare straff. Baldur von Schirach, Karl Dönitz, Konstantin von Neurath, Erich Raeder, Albert Speer, Walter Funk och Rudolf Hess dömdes till mellan tio års och livstids fängelse. Det beslöts att det illustra sällskapet skulle internernas i det före detta militärfängelset i Spandau, där antinazistiska regimkritiker som Egon Erwin Kisch och Carl von Ossietzky hade spärrats in under 1930-talet. Själva fängelsebyggnaden var dimensionerad för åtskilliga hundra personer men under efterkrigstiden

skulle det inte råda någon platsbrist för de intagna. Det var andra problem som överskuggade tillvaron.

Redan innan Spandaufängelset togs i bruk 1946–1947 hade det uppblående kalla kriget börjat så split mellan alliansmakterna från andra världskriget. De följande åren skulle missämjan fördjupas och världen åter drivas till randen av ett nytt storkrig. Under Berlinblockaden 1948–1949, när Sovjetunionen skar av markförbindelserna mellan västra Tyskland och västra Berlin, blev den forna rikshuvudstaden kalla krigets första egentliga valplats. Motsättningarna tilltog snabbt i intensitet, och senare under 1949 grundades både Väst- och Östtyskland.

När 1940-tal övergick i 1950-tal hade följaktligen fyrmaktskoalitionen fullständigt brutit samman, och det enda som återstod av den stora allians som besegrat Nazityskland var – Spandau. Under hela efterkrigstiden skulle den säregna korrektionsanstalten i Berlins västliga utmarker drivas som ett samfällt företag och därmed trotsa den bipolära uppdelningen av världen.

De sju män som överfördes till Spandau sommaren 1947 kunde emellertid inte isoleras från världens tilldragelser. Samtliga hamnade i blickfånget för mer eller mindre utdragna privata eller offentliga dispyter, och Goda ägnar en stor del av sin bok åt att minutiöst redogöra för dem. Hans grundhållning är skeptisk och han drar sig inte för att blottställa de ofta tarvliga försök till själv-rättfärdigande som de sju intagna genomgående hemföll till.

DE BÅDA STORAMIRALERNA Karl Dönitz och Erich Raeder, av medfångarna kallade *die Admiraltät*, levde sida vid sida innanför murarna. Raeder, som hade en utpräglad böjelse för disciplin och ordning, blev fängelsets chefbibliotekarie, medan Dönitz blev hans assistent. De två sjömilitärerna åtnjöt under hela sin tid i Spandau ett brett stöd från olika militära veteranorganisationer i Förbundsrepubliken, vilka ingalunda såg dem som förbrytare. Påtryckning och politisk opinionsbildning från dessa sammanslutningar bidrog till att den svårt sjuke Raeder benådades 1955.

De anklagade. Från vänster i främsta raden ses Göring, Hess, von Ribbentrop, Keitel och Kaltenbrunner. På andra raden Dönitz, Raeder, von Schirach och Saukel. Foto taget den 1 januari 1946 i Nürnberg.

FOTO: SCANPIX

Konstantin von Neurath var emellertid den förste att lämna Spandau. Född två år efter riksgrundandet 1871 inledde aristokraten från Württemberg en diplomatisk bana i det senvilhelmska kejsardömet som skulle föra honom till Konstantinopel, Köpenhamn, Rom och London.

Som tysknationell hade han attraherats av Hitler och givit sig hän åt politiken, men han hade svårt att förlika sig med nazisternas plebejiska framtoning och aggressiva erövringsanda. Mitt under kriget entledigades han från sitt uppdrag som riksprötektor i Böhmen-Mähren, men han dömdes ändå till femton års fängelse. Hans biografi vittnar, liksom fallet Raeder, om att mannen i Spandau aldrig befann sig i ett hermetiskt tillslut rum. På samma sätt som de var spelpjäser i kalla krigets schackparti blev de från första början föremål för politiska överväganden och personligt ränksmideri i Västtyskland.

von Neuraths hustru och dotter arbetade oförtrutet för hans sak och utnyttjade familjens goda namn och de kontakter han vunnit under sin tid som tysk Londonambassadör i början av 1930-talet. I november 1954 bar deras ansträngningar frukt och den 81-årige friherren kunde lämna Spandau för gott, hårt märkt av ålderns krämpor.

Albert Speers öde är det mest bekanta av dem alla. Goda sällar sig otvivelaktigt till Speermytens dekonstruktörer genom sina källkritiska granskningar av den karismatiska rustningsministerns självbiografiska iscensättningar. På ett mer grundläggande plan kan jag däremot inte se att han lägger något nytt blad till Speers levnadsteckning annat än det som redan är känt, på svenska bland annat tack vare Yrsa Stenius, Peter Englund och inte minst översättningar av Gitta Sere-ny.

När Speer och ledaren för Hitler-Jugend Baldur von Schirach frigavs i oktober 1966 förvandlades Spandau till en enmansinstitution. Under tjuugoett års tid skulle hela verksamheten kretsa kring Rudolf Hess, Hitlers handgångne man som förkroppsligade så mycket av nazismen.

I fängelset hade Hess tidigt gjort sig ovän med medfångarna och ständigt obstruerat. I över tjuugo års tid vägrade han dessutom att ta emot besök från utomstående, men när han slutligen föll till föga fann han en nitisk advokat i sin son, Wolf Rüdiger Hess. Under 1970- och 1980-talen arbetade denne enträget för att rehabilitera fadern och bidrog därigenom högst medvetet till att Rudolf Hess blev en kultfigur i högerextrema kretsar i Europa. Trots en intensiv offentlig debatt om barmhärtighet och försoning benådades aldrig Hitlers ställföreträdare. I augusti 1987, nittiotre år gammal, begick Hess självmord, och ett halvår senare demonterades fängelset i Spandau.

AV ÖVERSIKTSVERKEN lär vi oss att kalla kriget tog slut när Berlinmuren revs i november 1989, när Tyskland återförenades i oktober 1990 eller när Sovjetunionen upplöstes i december 1991. En mer okonventionell tidpunkt är september 1990. Denna månad öppnade Britannia Center på det gamla fängelseområdet i Spandau, ett rekreations- och affärskomplex i brittisk regi som några år senare övertogs av inhemska tyska kapitalister. Den som i dag kliver av S-Bahn 9 och söker upp det förutvarande interneringsutrymmet i västligaste Berlin finner ett högst ordinarie shoppingcenter. I en stad som hårbärerat både Kurt Tucholsky och Friedrich Hegel frestas man fråga sig: Är detta en historiens ironi eller en historiens fullbordan?

JOHAN ÖSTLING

Kapitalismens radikaler

RADICALS FOR CAPITALISM
A Freewheeling History of the Modern
American Libertarian Movement

Brian Doherty

PublicAffairs 2007 (768 s.)

EN POLITISK RÖRELSES HISTORIA tar gärna sin utgångspunkt i de idéer den föds ur och syftar till att föra fram. Så är emellertid inte fallet i Brian Dohertys skildring av den libertarianska rörelsens framväxt och utveckling under 1900-talet: *Radicals for Capitalism*. Här ges inblick i det växelvis evolutionära och revolutionära skapandet av en högst radikal modern rörelse genom en mängd nedslag i centrala profilers livsöden liksom i omständigheter och incidenter. Den konfliktbetonade historien skildras på ett många gånger elegant och välunderrättat sätt, där de bakomliggande principerna och idéerna dessvärre tenderar att komma i andra hand.

Det vore emellertid orättvist att hävda att Dohertys framställning är idélös eller huvudsakligen biografisk. De libertarianska idéerna är ständigt implicerade och nästan sipprar fram mellan raderna i denna ofta personliga skildring. Även om författaren inte explicit kungör de centrala idéerna, eller uttömmande beskriver filosofin, kommer läsaren ändå sannolikt att känna sig väl införd med det libertarianska tänkesättet när han eller hon närmar sig bokens slut.

Doherty leder varsamt läsaren till insikt om att grundtanken i libertarianismen, den radikala individualismen, är en idé om individens självständighet och suveränitet, liksom hennes frihet från allt fysiskt tvång – statligt såväl som från andra individer. Idén om individens naturliga rätt till ohämmad frihet är knappast ny i den politisk-teoretiska diskursen, men det egentliga utmejslandet till dess nuvarande form, i en fullödig ideologi och politisk rörelse, är endast ett sjuttioårigt år gammal. Den uppstod ur, men kanske främst som ett alternativ till, det som i amerikansk politisk historia kommit att kallas *old right*: en isolationistisk och statskritisk idéströmning, hemmahörande i den gamla högern, med inflytelsemässig höjdpunkt under första halvan av 1900-talet.

Även om libertarianismen är en radikal, avlägsen släkting till denna högertradition, går dess brokiga historia såväl parallellt med som i direkt och ofta uttalad konflikt med densamma. Idétraditionen är med andra ord den politiska högerfamiljens svarta får, alltför radikal för att accepteras som en del i familjen – och med åsikter och insikter som snarare hör hemma inom den klassiska vänstern. Den söker nämligen radikal förändring av samhället snarare än den önskar bevara dess institutioner; den är såväl revolutionär som anti-auktoritär.

MEN ÄVEN OM LÄSAREN FÅR en god insikt i rörelsens utveckling finns det uppenbara frågetecken i denna den första skildringen av libertarianismens historia. För även om utgångspunkt tas i individen, är boken på alla sätt ett försök att göra en specifikt amerikansk historieskildring. Förvisso är ideologin en i många avseenden ame-

4 juli 1776. Libertarianerna försöker envist härleda individualismens idé till USA:s skapelse; ofta glöms dock upplysningsrötterna i Europa bort.

BILD: FRANCIS G. MAYER/SCANPIX

rikansk konstruktion, men försöken att bevisa det utpräglat amerikanska blir understundom krystat, när Doherty, ibland till synes till varje pris, försöker härleda den libertarianska individualismen till den idé ur vilken USA skapades.

Den libertarianska rörelsens grundtanke är alltså, enligt slutsatsen, det "sant" amerikanska – hörnstenen i nationsbygget. Visserligen hänvisar Doherty till flera framstående libertarianska tänkare som argumenterade för just detta – bland annat de så kallade "three furies", tre kvinnor, Isabel Paterson, Rose Wilder Lane och Ayn Rand, som tidigt hade stort inflytande i traditionen. Men argumentationen är bara delvis övertygande.

Helt visst bildades USA kring ett upplysningsideal, innefattande individualism och en långt

Det är alltså lika fel att kalla libertarianismen för en högerideologi som att nämna den som en samlad rörelse.

gången skepsis gentemot statlig och annan makt. Kanske kan det även hävdas att denna grundinställning är, eller åtminstone var, en del av den amerikanska folksjäl, vilket är en tes som drivs av Murray Rothbard i dennes fyra band tjocka libertarianska skildring av amerikansk historia, *Conceived in Liberty* (1975).

Men USA är också ett land som skapats i stort sett uteslutande av en invandrad befolkning. Även om det går att argumentera för att det var de driftiga och egensinniga, snarare än de bekväma och inställsamma, som lämnade Europa, är frågan om det förra då verkligen är ett kännetecken för det typiskt amerikanska. Eller är denna smått trilska djärvhet snarare en av flera kulturellt europeiska

kvaliteter, som visserligen av den kyrkliga och världsliga makten ansågs vara en nagel i ögat? Upplysningen var trots allt inte ett amerikanskt projekt, utan tvärtom det europeiska vetenskapliga och filosofiska uppvaknande som bland annat ledde till den amerikanska nationens födelse.

Det utländska inflytandet är återkommande i Doherty's historieskildring, trots att denna är en uttalat amerikansk sådan. I första kapitlet ges en snabb översikt över de influenser som ligger till grund för den moderna libertarianismen; det är nästan uteslutande europeiska liberaler, anarkister och andra radikaler som nämns. Av de fem huvudsakliga tänkare i den amerikanska rörelsen som Doherty tar upp var två invandrade österrikare (Ludwig von Mises och Friedrich August von Hayek), en var invandrad ryska (Ayn Rand) och två var andra generationens invandrare av judisk härkomst (Murray Rothbard och Milton Friedman).

På ett sätt är detta typiskt både för den libertarianska rörelsen och för en libertariansk skildring; ett fokus på individer snarare än abstraktioner ger gärna ett spretigt, om inte motsägelsefullt, intryck. Det framstår inte som mindre spretigt, om dessa personer samtidigt är, som Doherty uttrycker det, en mängd egensinniga individer: nästan uteslutande excentriker och *misfits*. I en sådan mångfasetterad kontext blir det nästan omöjligt att finna en given inriktning eller övertygelse; det är därför svårt att beskriva det typiskt amerikanska utan att samtidigt visa att det också är icke-amerikanskt.

De idémässiga diskussioner och konflikter som förekommer internt i varje politisk rörelse blir därför hos libertarianerna än mer centrala och innefattar långt mer skilda åskådningar. Även om libertarianer kan enas om den centrala så kallade ZAP (*zero aggression principle* – nollaggressionsprincipen) förekommer det en ständig debatt om hur denna princip ska tolkas och vad den korrekta definitionen av "aggression" är.

Striden tolkas ofta som att stå mellan å ena sidan minarkister, som förespråkar en fri mark-

nad med en starkt begränsad rättighetsupprätthållande stat, och å den andra anarkister, som förespråkar en marknad som befriats också från den minarkistiska staten. Men det är en starkt förenklad bild; diskussionen innefattar i själva verket ett gytter av individuella uppfattningar, där samtliga gör anspråk på att göra en korrekt tolkning.

Det är i direkt relation till denna aggressionsdebatt som libertarianskismens realpolitiska engagemang diskuteras och ifrågasätts: kan en libertarian, givet ZAP, arbeta för att få makt över ett politiskt system som bygger på utövandet av "legitimt våld"? Frågan ställs på sin spets i det libertarianska partiet, som grundades i syfte att nyttja valkampanjer för att sprida idealet till bredare folklager. Men syftet är ständigt omtvistat.

Många libertarianer har i stället engagerat sig i det republikanska partiet, eftersom det ger en reell möjlighet att påverka policybeslut. Det är inte ovanligt att libertarianer haft inflytande över retoriken i republikanska presidentvalskampanjer, fast ytterst sällan över den förda politiken. Men relationen

mellan libertarianer och den amerikanska högern är långt mer komplex än den verkar. Även om delar av värdegrunden ursprungligen var gemensam, föddes den libertarianska rörelsen ur en ofta omnämnd våldsam konflikt med den konservativa högern.

DET ÄR ALLTSÅ LIKA FEL att kalla libertarianskismen för en högerideologi som att nämna den som en samlad rörelse. Den karakteriseras i stället av såväl praktiserad som filosofisk radikal individualism, med allt vad detta innebär. För Doherty är detta inte en svaghet utan snarare libertarianskismens kärna och styrka. Det är en individualistisk rörelse med individualistiska ideal, där uttalade individualister slår sina kloka huvuden ihop helt på egna villkor. Rörelsen är på detta sätt en disparat men samlad idéströmning under ständig förändring. Doherty's skildring är, föga förvånande för en intern historiebeteckning, klart positiv, och han pekar gärna på både historiska framgångar och framtida möjligheter.

Läsaren lämnas emellertid med ett knippe obesvarade frågor, frågor som rör både historiska framgångar och den påtalat ljusa framtiden. Varför har denna rörelse, med sina färgstarka personligheter och långsiktiga strategier, inte fått större inflytande? I Europa är begreppet libertarianskism nästintill okänt, medan termen är mer bekant i USA, även om rörelsens inflytande i den dagliga politiska debatten ter sig marginell. Doherty väljer att inte låtsas om frågan och ger därmed inte något svar.

Det ligger nära till hands att spekulera i om författarens tendens att vända sig till de redan initierade är såväl karakteriserande för rörelsen som helhet som en förklaring till dess relativt anonyma tillvaro. Efter att ha läst skildringen av denna synnerligen splittrade rörelse går det inte att undvika att tro att svaret kanske är ännu enklare: att utpräglade individualister tenderar att dra åt olika håll och att det gemensamma målet därmed kan bli lidande.

PER BYLUND

Färgstark kvinna lockar filosofer

PHENOMENAL CONCEPTS AND PHENOMENAL KNOWLEDGE
New Essays on Consciousness and Physicalism

Torin Alter & Sven Walter (red.)

Oxford University Press 2006 (360 s.)

THERE'S SOMETHING ABOUT MARY
Essays on Phenomenal Consciousness and Frank Jackson's Knowledge Argument

Peter Ludlow, Yujin Nagasawa
& Daniel Stoljar (red.)

The MIT Press, 2004 (480 s.)

ETT AV FILOSOFENS VIKTIGASTE redskap är tankeexperimentet. Ett sådant är inte avsett att vara verklighetstroget. Genom att renodla eller överdriva någon viss aspekt av verkligheten syftar det i stället till att hjälpa oss att tänka klarare om vad denna aspekt egentligen för med sig. Den kanske mest läste av alla i dag verksamma filosofer, amerikanen Daniel Dennett, excellerar i tankeexperiment, och kallar dem intuitionspumpar.

Den australiensiske filosofen Frank Jackson presenterade 1982 följande tankeexperiment: den briljanta neurobiologen Mary vet allt som över huvud taget finns att veta om människokroppens och den mänskliga hjärnans biologi, kemi och fysik, inklusive allt om hur det mänskliga färgseendet fungerar. Exempelvis vet hon – med Jacksons ord – "exakt vilka våglängdskombinationer från himlen som stimulerar näthinnan och via det centrala nervsystemet ger upphov till den sammandragning av stämband och den utandning som tillsammans resulterar i yttrandet av frasen 'Himlen är blå'".

Men hon har aldrig själv sett några färger, då hon tillbringat hela sitt liv i ett svartvitt rum med en svartvit TV-monitor som enda kommunikationslänk med omvärlden. Så en dag får hon komma ut ur sitt rum och uppleva yttervärlden i all dess färgprakt, inklusive ett fång röda rosor. När hon ser dessa rosor, kommer hon då att lära sig något nytt – nämligen hur det känns att se färgen röd – eller visste hon redan allt om den känslan i kraft av sina kunskaper om hjärnan?

Fallet Mary har stötts och blötts av filosofer och andra under hela det kvartss sekel som därefter passerat, dock utan att diskussionen närmast sig någon konsensus. Så till den grad har Marys öde engagerat att hon är huvudperson i inte mindre än två aktuella antologier: *There's Something About Mary* och *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*.

Titlarna syftar på fenomenella (inte fenomenala!) entiteter, det vill säga sådana som hör hemma i det mänskliga medvetandet. De två antologierna ger tillsammans en rik bild av vad som hänt Mary under hennes första 25 år. Den förstnämnda börjar med Jackson 1982 och innehåller ett urval av de viktigaste texter som följde, medan den andra helt koncentreras på nyskrivet material. Här måste vi nöja oss med sporadiska nedslag.

(Parentetiskt kan infogas att Mary till och med har hittat in i skönlitteraturen: David Lodges fif-

figa grepp i romanen *Thinks* (2001) att låta huvudpersonen, som ger en universitetskurs i creative writing, uppdraga åt sina studenter att avsluta historien om Mary, samtidigt som de travestierar en valfri profil ur litteraturhistorien, öppnar för underhållande läsning om än måhända inte för någon filosofisk fördjupning.)

JACKSON MENADE i sin ursprungsartikel att det är uppenbart att Mary, då hon till slut får se färger, lär sig något nytt om synupplevelser. Men eftersom hon redan visste allt om fysiken kring dessa, så måste det nya hon lärt sig vara av icke-fysikalisk natur. Det som filosofer kallar *qualia*, det vill säga karaktären hos våra medvetandens grundläggande sinnesupplevelser, är alltså icke-fysikaliskt, och därmed måste fysikalismen – den metafysiska uppfattning enligt vilken allt som existerar är fysiskt – vara felaktig. Denna och liknande tankegångar har kommit att kallas kunskapsargumentet mot fysikalismen.

Fysikalismen, eller materialismen som i detta sammanhang är en synonym beteckning, växte sig under 1900-talet allt starkare. För 100 år sedan var det svårt att föreställa sig hur atomer och molekyler kunde formiera sig till levande varelser utan medverkan av någon mystisk *élan vital*, något som vi i dag, stärkta av biologins enorma framsteg, inte har några problem med.

Förekomsten av intelligenta varelser föreföll likaledes gåtfull, till dess datorrevolutionen visade för oss hur det ur död materia går att bygga maskiner som både kan spela schack och manövrera kryssningsmissiler. Men ännu känner vi oss osäkra på hur förekomsten av medvetna varelser går att passa in i ett materialistiskt universum.

Hur kan ren materia ge upphov till subjektiva upplevelser? Att en person blickar upp emot himlen och efter en kort stunds neural informationsbearbetning utropar "Himlen är blå!" kan vi i dag utan svårighet acceptera som produkten av rent fysikaliska processer, men att detta förlopp återföljs av att personen i sitt inre förnimmar färgen blå framstår som ett mysterium.

Det är detta mysterium – varför upplever vi *qualia* och varför har vi medvetanden? – som en annan australiensisk filosof, David Chalmers, döpt till *The Hard Problem*, för att betona att det ur filosofisk synvinkel hör till en helt annan division än de många "enklare" problem som rör specifika detaljer i hur hjärnan bearbetar information: hur signalerna från två ögon kombineras till djupseende, hur vi prioriterar mellan olika sinnesintryck som samtidigt pockar på uppmärksamhet, etcetera.

Ett sätt att formulera *The Hard Problem* är i termer av zombier – filosofers beteckning på varelser som fysikaliskt är identiska med oss själva ned till minsta elementarpartikel men som inte har någon inre värld av förnimmelser och medvetande. Varför är vi inte zombier?

Om vi köper Jacksons kunskapsargument, måste vi förkasta fysikalismen. Men vad för slags världsbild skall vi anamma i dess ställe? Huvudalternativet är den dualism enligt vilken å ena sidan fysik, och å andra sidan medvetande, samexisterar som metafysiskt separata kategorier. Inom naturvetenskapen är dualism i dag mer eller mindre ett skällsord, medan filosofer diskuterar begreppet med större allvar.

FLERA OLIKA STRATEGIER förekommer bland de filosofer som kritiserar kunskapsargumentet och försvarar fysikalismen. Ovan nämnde Daniel Dennett praktiserar ett av de radikalare – han förnekar helt enkelt att Mary lär sig något av sina nya färgupplevelser. I sin uppmärksammade bok *Con-*

Vad kan man tänka sig? Frank Jacksons tankeexperiment med Mary, instängd i en svartvit värld, men allvetande om färgseendet, har engagerat filosofer sedan 1982. ILL: ISTOCKPHOTO

sciousness Explained (1991) ägnar han Mary ett avsnitt som också återges i *There's Something About Mary*.

För det första påpekar han att premissen att Mary vet allt om hjärnans kemi och fysik måste tas absolut bokstavligen för att kunskapsargumentet skall fungera. För det andra hävdar han att den intuitiva slutsatsen att Mary naturligtvis lär sig något nytt bygger på vår oförmåga att riktigt föreställa oss tankeexperimentet fullt ut, och han leker med detta i ett eget slut på Jacksons historia. Marys vänner beslutar sig för att skoja med henne genom att förbereda en ljusblå banan som det första hon får se av yttervärlden, och hon utropar glatt "Ha! Skämtare där! Bananer är gula, inte blå!", för att därefter förklara för sina förbluffade vänner att hon ju faktiskt redan visste allt om färgseendets neurologi och mer specifikt om vad för konsekvenser gula respektive blå objekt skulle ha på hennes nervsystem, och därmed vad för slags tankar hon skulle få – tankar hon omedelbart kunde känna igen när de dök upp vid åsynen av den blå bananen.

Dennetts behandling av fallet Mary kom att väcka en del ytterligare diskussion. Då han kände att flera av kritikerna missförstod honom (och om man exempelvis läser Howard Robinsons bidrag till *There's Something About Mary* kan man rentav få intryck av att vissa missförstånd var avsiktliga) valde han att återkomma mer utförligt till fallet i sitt bidrag till *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*.

Med stor analytisk skärpa kopplad med polemisk lustfylldhet fingranskar han här sina meningsmotsståndares argument för att Mary faktiskt lär sig något nytt, och finner att de i samtliga fall förlitar sig på den avskalade intuitionen: "För bövelen, hon kommer att bli förvånad!" Ingen kan artikulera varför, klagar Dennett, eller svara på följande: "Om det nu går bra att förklara upplevelsen av att se en triangel med några dussin ord, eller den av månsken över Paris i maj månad med några tusen (...), hur kan vi då vara så säkra på att det inte går att förklara hur det är att se rött, eller blått, med några miljoner eller miljarder ord?"

Här kan man försvara Jackson och de andra med att varje filosofiskt argument måste ta avstamp i obevisade intuitiva antaganden (om inte annat så åtminstone *modus ponens* och andra logiska grundaxiom), och att vad Dennett här kritiserar är att vägen från intuitivt antagande till slutsats är mycket kort. Ett längre resonemang för att ta sig från antagande till slutsats må vara en större intellektuell prestation, men borgar det för en säkrare slutsats? Knappast. Vad Dennett behöver göra är att underminera kunskapsargumentets premisser

genom att argumentera för dess motsats. Och det är detta han gör när han i sitt *Phenomenal Concepts*-bidrag går vidare och introducerar en turboversion av Jacksons intuitions-pump: RoboMary.

RoboMary befinner sig i samma situation som sin kusin Mary, med den huvudsakliga skillnaden att hon är gjord av kisel och plåt i stället för av kött och blod. Detta har vissa fördelar för tankeexperimentet, bland annat då vi helt enkelt kan byta ut RoboMarys färg-TV-kameror till synorgan mot svartvita, och på så vis slipa en lång rad av de praktiska svårigheterna i fallet Mary, som att hon på något vis måste hindras från att se rött genom att blunda och vända sig mot en lampa. (Någon kanske invänder att fallet RoboMary inte kan säga något om oss människor utan bara om robotar, en invändning som Dennett enkelt avfärdar med att den som kan modern biologi vet att vi människor i princip inte är något annat än robotar, uppbyggda av robotar, uppbyggda av robotar.)

Den största fördelen med RoboMary är emellertid att det blir mycket lättare att specificera hur hon använder sig av sina fysikaliska kunskaper för att förutse hur hon kommer att uppleva färgen röd, och Dennett förklarar hur hon helt enkelt med hjälp av dessa kunskaper kan gå in och manipulera sitt eget syncentrum för att försätta det i ett fysikaliskt tillstånd som svarar mot att se rött. "Fusk!", kanske någon nu ropar, vilket Dennett besvarar, dels genom att påpeka att vad RoboMary här gör svarar mot vad vi själva gör när vi föreställer oss saker, och dels genom att förklara ett (lite omständligare) sätt på vilket RoboMary kan lösa uppgiften även om vi gått in och "skrivskyddat" hennes syncentrum.

DEBATTEN FORTSÄTTER. Men kommer vi någonsin att fullt ut förstå sambandet mellan hjärna och medvetande? Frank Jackson avslutar sin artikel från 1982 med ödmjuka reflektioner kring detta: det är fantastiskt hur mycket av världen som den människohjärna som evolutionen frambringat tycks vara i stånd att begripa, men det finns knappast någon garanti för att den skall vara i stånd att begripa allt. Och kanske hör medvetandets plats i eller jämte det fysikaliska universum till det som vi faktiskt inte har kapacitet att förstå. Liknande tankegångar har framförts av en rad andra tänkare, inklusive kognitionsforskaren Steven Pinker och filosofen Colin McGinn.

Jackson fortsatte under ett antal år att försvara kunskapsargumentet, men gjorde vid mitten av 90-talet vad som i inledningen till *There's Something About Mary* beskrivs som "en av de mest anmärkningsvärda helomvändningarna i nutida filosofi": han förkastade kunskapsargumentet och anslöt sig till fysikalismen. I ett bidrag till Alters och Walters antologi förklarar han sin nuvarande position, där han i sitt försvar för fysikalismen tar stöd i den så kallade representationalism som betonar att vi inte har någon direkt upplevelse av världen utan bara av våra idéer och tolkningar av vad som finns i världen.

Den uppsats i *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge* som med sin mer jordnära diskussion av mänskligt färgseende sticker ut mest mot de övriga är den norske (men i Sverige uppväxte) psykologen Knut Nordbys bidrag. Nordby, som gick bort 2005, kort efter att han skickat in sin text till Alter och Walter, kan beskrivas som ett slags verklighetens Mary: själv totalt färgblind forskade han kring det mänskliga synsinnet, bland annat i samband med utveckling av videotelefoni på Telenor. Men till skillnad mot Mary slapp Nordby aldrig ut ur sitt svartvita rum. OLLE HÄGGSTRÖM

MEDARBETARE I DETTA NUMMER

PETER ANKARBERG

Leg psykolog och leg psykoterapeut.

LUDVIG BECKMAN

Docent i statsvetenskap
vid Stockholms universitet.

PER-ARNE BODIN

Professor i slaviska språk
vid Stockholms universitet.

THERESE BOHMAN

Litteraturkritiker på *Aftonbladet*.

ANNA BRODOW

Konstkritiker på *Svenska Dagbladet* samt
doktorand i konstvetenskap vid Uppsala
universitet.

PER BYLUND

Skribent.

INGER ENKVIST

Professor i spanska vid Lunds universitet.

MIRKO ERNKVIST

Doktorand i ekonomisk historia vid
Göteborgs universitet.

LARS GUSTAFSSON

Författare och professor emeritus.

OLLE HÄGGSTRÖM

Professor i matematisk statistik vid
Chalmers tekniska högskola.

KJELL HÄGLUND

Redaktionschef på *Residence* samt kolumnist
och tv-kritiker.

HENRIK JORDAHL

Fil. dr i nationalekonomi
vid Institutet för Näringslivsforskning.

JOHAN LAGERKVIST

Fil. dr i kinesiska och forskare
vid Utrikespolitiska institutet.

ARNE MELBERG

Professor i allmän litteraturvetenskap vid
Oslo universitet.

ULRIKA NANDRA

Frilansskribent.

ANNA NILSSON

Doktorand i historia vid Lunds universitet.

NATHAN SHACHAR

Utrikeskorrespondent på *Dagens Nyheter*.

WOLFRAM SCHMIDGEN

Docent i engelska vid Washington
University, St. Louis, USA.

PATRIK STRÖM

Fil. dr och ek. dr vid kulturgeografiska
institutionen, Göteborgs universitet.

STAFFAN ULFSTRAND

Professor emeritus i ekologisk zoologi
vid Uppsala universitet.

JOHAN WENNSTRÖM

Frilansskribent och redaktör
för *Kanon-TV* i *Axess TV*.

OLA WONG

Utrikeskorrespondent.

JOHAN ÖSTLING

Doktorand i historia vid Lunds universitet.

ÅKE ORTMARK UTMANAR MAKTEN

ORTMARK – söndagar 21.30 på Axess TV.

Programmet sänds även i realtid på www.axess.se

AXESS TV

Åke Ortmark

Susanna Popova

Niklas Ekdal

Anders Hellner

Lennart Persson

AXESS TV

EN FRIKANAL I DET DIGITALA MARKNÄTET

TABLÅ

LÖRDAGEN DEN 5 MAJ

11.00 Veckans Debatt
11.30 Studio Ekdal
12.00 Yes, Minister
12.30 Ortmark
13.00 Dokumentär utifrån
13.45 Global Axess
14.15 Ministerchock
16.00 Macbeth
18.30 Yes, Minister
19.00 Självordsbombarkulten 1
20.00 Civilisation
21.00 Kanon-TV
21.30 Konsten att sjunga
23.30 Global Axess
00.20 Repriser för nattugglan

SÖNDAGEN DEN 6 MAJ

10.00 Kanon-TV
10.30 Yes, Minister
11.00 Konsten att sjunga
13.00 Ministerchock
14.30 Självordsbombarkulten 1
15.30 Macbeth
18.00 Civilisation
19.00 Självordsbombarkulten 2
20.00 Veckans debatt
20.30 Studio Ekdal
21.00 Yes, Minister
21.30 Ortmark
22.00 Dokumentär utifrån
22.45 Kanon-TV

LÖRDAGEN DEN 12 MAJ

11.00 Veckans Debatt
11.30 Studio Ekdal
12.00 Yes, Minister
12.30 Ortmark
13.00 Dokumentär utifrån
13.45 Global Axess
14.15 Eftermiddagsrepriser
16.45 Sköna Helena
19.00 Självordsbombarkulten 3
20.00 Igor Stravinsky-komponist
21.00 Kanon-TV
21.30 Samtal med Solzjenitsyn
00.30 Global Axess
01.20 Repriser för nattugglan

SÖNDAGEN DEN 13 MAJ

10.00 Kanon-TV
10.30 Yes, Minister
11.00 Igor Stravinsky-komponist
12.00 Eftermiddagsrepriser
13.45 Sköna Helena
16.00 Samtal med Solzjenitsyn
19.00 Självordsbombarkulten 4
20.00 Veckans Debatt
20.30 Studio Ekdal
21.00 Skönhetens återkomst
22.00 Dokumentär utifrån
22.45 Kanon-TV

LÖRDAGEN DEN 19 MAJ

11.00 Veckans Debatt
11.30 Studio Ekdal
12.00 Yes, Minister
12.30 Kanon-TV
13.00 Dokumentär utifrån
13.45 Global Axess
14.15 Eftermiddagsrepriser
17.00 Salome
18.40 Verklighetens Moby Dick
19.40 David Oistrakh: folkets artist
21.00 Kanon-TV
21.30 Violinsonat: Dmitrij Sjostakovitj
22.50 Global Axess
23.40 Repriser för nattugglan

SÖNDAGEN DEN 20 MAJ

10.00 Kanon-TV
10.30 Verklighetens Moby Dick
11.30 Eftermiddagsrepriser
15.40 Salome
17.20 David Oistrakh: folkets artist
18.40 Violinsonat: Dmitrij Sjostakovitj
20.00 Veckans Debatt
20.30 Studio Ekdal
21.00 Churchills flicka
22.00 Dokumentär utifrån
22.45 Kanon-TV

LÖRDAGEN DEN 26 MAJ

10.00 Churchills flicka
11.00 Veckans Debatt
11.30 Studio Ekdal
12.00 Global Axess
12.30 Kanon-TV
13.00 Dokumentär utifrån
13.45 Global Axess
14.35 Eftermiddagsrepriser
17.00 Manon Lescout
19.10 Pesten
20.00 Konsten att spela violin
22.00 Hubert Robert – ett lyckligt liv
22.30 Global Axess
23.20 Repriser för nattugglan

SÖNDAGEN DEN 27 MAJ

11.00 Hubert Robert – ett lyckligt liv
11.30 Eftermiddagsrepriser
15.00 Pesten
15.50 Manon Lescout
18.00 Konsten att spela violin
20.00 Veckans Debatt
20.30 Studio Ekdal
21.00 På jakt efter lycka
22.00 Dokumentär utifrån

AXESS TV

Axess TV är en svenskproducerad helgkanal som sänder kunskaps- och bildningsteve inom områdena samhälle, kultur och vetenskap. Axess kanal finns tillgänglig utan kostnad i det digitala marknätet, via Boxer och i Com Hems digitala utbud. **Besök gärna www.axess.se** för att se tablån och flera av våra program samt information om hur du får in vår kanal.

Prenumerera på tidskriften AXESS www.axess.se E-post: prenumeration@axess.se Tel: 031-743 99 05 eller fyll i talongen nedan

Ja tack, jag vill prenumerera på AXESS fr.o.m. nr ...

- ☐ Helår 9 nr normalpris 425 kr
☐ Studerande 200 kr (posta kuvert med talong och kopia på betald
terminsräkning eller skriv ditt CSN-kortsnr här:)

Namn

Adress

Postadress

Frankeras ej
Mottagaren
betalar
porto

Tidskriften **AXESS**

SVARSPOST
122 577 700
110 02 STOCKHOLM